

אוצר
בין אדם לחבירו

לא תעמוד על דם רעך

מכון תורת האדם לאדם
מהדורת נסיון
לא מוגה כל העורך

מכון לחקר הלכות ענין חכם בתפוצה והשכלה

הספר שלפניכם הוא מהדורה
נסיונית בסדרת
"אוצר בין אדם לחבירו"

נשמח מאד לקבל הערות
והצעות לשיפור הספר

גם לציין שעדיין לא עבר
הגהה מדוייקת ונשמח לקבל
הערות בזה

ניתן למסור הערות

בטל: 04-6970825

נייד: 0527624271

מכון למחקר תלמידי תורה ולמחקר תלמידי תורה

כל הזכויות שמורות
למכון תורת האדם לאדם ע.ר.
מאור חיים 5/65
צפת תשע"ב

❧ תוכן הפרקים ❧

פרק א: מוני המצוות ורמב"ם, 5

4	זהר הרקיע <ח>	3	סמ"ק <ה>	2	רמב"ם סה"מ <א>
5	חרדים <ט>	3	רבינו יונה <ו>	2	יד החזקה, דעות <א>
5	ספר המצות הקצר <י> ...	3	ספר החינוך <ז>	2	יראים <ג>
		3	רס"ג <ז>	3	סמ"ג <ד>

פרק ב: מפרשי התורה, 5

9	בעלי התוס' <כב>	7	רלב"ג <י>	10	הפסוק <יא>
9	פירוש הטור <כג>	7	רמב"ן <יה>	6	תרגומים <יב-יג>
9	בעל הטורים <כד>	8	ר"י בכור שור <יט>	6	רש"י <יג>
9	רבנו מיוחס <כה>	8	חזקוני <כ>	6	רשב"ם <יד>
10	רבינו בחיי <כו>	9	רא"ש <כא>	6	אבן עזרא <טו>
				7	אברהם בן הרמב"ם <טז> ..

פרק ב: סוגיות הש"ס, 5

8	רמב"ם <כ>	8	שטמ"ק <כ>		מצות הצלה
8	באר הגולה <כ>	8	פני יהושע <כ>		סנהדרין עג. <כ>
8	חזון איש <כ>		הצלה לחיי שעה	8	יד רמה <כ>
	איזו רשע מצילין	8	עבודה זרה כז: <כ>	8	ר"ן <כ>
8	גיטין מז <כ>	8	מפרשים <כ>	8	מאירי <כ>
8	ים של שלמה <כ>		למסור אחד להציל הכלל	8	רא"ש <כ>
	דיני קדימה	8	משניות תרומות <כ>		חסיד שוטה
8	הוריות יג. <כ>	8	תוספתא <כ>		שוטה כא. <כ>
8	רמב"ם <כ>	8	ירושלמי <כ>	8	ירושלמי שוטה <כ>
8	תוס' נזיר <כ>	8	רמב"ם <כ>	8	שו"ת פני יהושע <כ>
8	באר שבע <כ>	8	מאירי <כ>		אבידת גופו
8	קובץ שיעורים <כ>		הצלת רוצח שברח		בבא קמא פא: <כ>
	הצלה דאורייתא	8	נדה סא. <כ>	8	רשב"א <כ>
8	קידושין ח. <כ>	8	מפרשים <כ>	8	מאירי <כ>
8	ריטב"א <כ>	8	רא"ש <כ>	8	שטמ"ק <כ>
8	מאירי <כ>	8	מאירי <כ>		חי"ך קודמין
8	תורת כהנים <כ>		רשעים שלא מצילין	8	בבא מציעא סב. <כ>
8	קרבן אהרן <כ>		ע"ז כו. <א>	8	מאירי <כ>
8	ספרי <כ>			8	ייחוס תנאים <כ>

פרק ג: ראשונים, 5

8	תוספות הרא"ש <כ>	8	פיהמ"ש <כ>	8	שאלתות <כ>
8	מהר"ם מרוטנברג <כ> ...	8	רבינו יונה <כ>	8	רמב"ם סה"מ <כ>
8	מהר"י ווייל <כ>	8	תורת האדם <כ>	8	משנה תורה <כ>

8	מנורת המאור <כ>	8	רדב"ז <כ>	8	ספר חסידים <כ>
8	איסור והיתר <כ>	8		8	פסקי ריקאנטי <כ>

פרק ד: אחרונים, 5

8	חפץ חיים <כ>	8	שו"ת יד אליהו <כ>	8	טור ובית יוסף <כ>
8	אהבת חסד <כ>	8	מגדל עוז ליעב"ץ <כ>	8	שלחן ערוך <כ>
8	חומת הדת <כ>	8	שו"ע הרב <כ>	8	ספר חרדים <כ>
8	ביאור הלכה <כ>	8	שבות יעקב <כ>	8	מגן אברהם <כ>
8	פתחי תשובה <כ>	8	מהר"ם שיק <כ>	8	שו"ת מהרשד"ם <כ>
8	חזון איש <כ>	8	חכמת שלמה <כ>	8	כנסת הגדולה <כ>
8	אגרות משה <כ>	8	מנחת חינוך <כ>	8	חוות יאיר <כ>
8	==חסר-	8	גרי"פ פערלא <כ>	8	הלכות קטנות <כ>

נספחים, 5

הלכות רודף	אין פודין שבויים יתר על דמיהם	להציל עצמו בממון חבירו
-חסר-	67	64

ציונים נוספים, 5

❧ רשימת הספרים לפי א-ב ❧

נושאים

- א. דרגות ודוגמאות
- ב. עד היכן חייב להשתדל בהצלה ?
- ג. האם מגיע פיצוי כספי להוצאות המציל ?
- ד. האם מותר להזיק ממון להצלת נפשות ?
- ה. מה אם ההצלה כרוכה בעבירה ?
- ו. דין קדימה ומי לא מצילים
- ז. מצוות ונושאים הקשורים למצוה
- ח. האם יש דין שונה בהצלת הכלל / דיני מלחמה

א. דרגות ודוגמאות

- (א) מסכנת מיתה (פיקוח נפש) ודאית או ספק
 - ◇ טובע בנהר, נפל לבור (מעלין), חיה טורפת מסכנת אותו
 - ◇ לסטים באו עליו
 - ◇ יודע שלסטים זוממים לו מצוה להודיע לו או לפייס הלסטים (רמב"ם)
 - ◇ שבי (תפסו לסטים או עלילת המלכות)
 - ◇ להעיד עדות לזכותו להצילו ממיתה (תו"כ)
 - ◇ חולה שיכול לרפאותו או לתרום לו דם (איברים)
- (ב) מהזיק לגופו בלי חשש פיקוח נפש (השבת גופו)
 - ◇ שני אנשים מכים זה את זה צריך להפרישם
- (ג) מהזיק לרכושו וממונו
 - ◇ לכאורה שייך למצות השבת אבידה
 - ◇ להעיד עדות בממון / ספר המצוות לר"ם
- (ד) מעגמת נפש, בוש, או טרחה גדולה
 - ◇ למנוע ליכנס לשותפות רעה או שידוך עם מום
 - ◇ למנוע שליח שהולך לביישו ברבים (שבות יעקב)
- (ה) להצלת רבים י"א שמותר אף לסכן את עצמו
 - ◇ ספר חסידים ועוד אחרונים
- (ו) למנוע חבירו ליכנס למצב סכנה
 - ◇ רוצה לקפוץ לנהר במקום מסוכן

- ◇ ילד רוצה לעבור בכביש מסוכן
- ◇ רופא חותם על אישור לנהג חולה
- ז) י"א הצלת נפשו מחטא ועונש הכרוך בה
- ◇ מצות תוכחה וקירוב רחוקים

ב. עד היכן חייב להשתדל בהצלה?

- א) האם חייב גם כשהוא עצמו נכנס לספק סכנה?
- ◇ חשש שהוא יטבע בנהר, יחנק בשריפה (לא חייב דלא כהגהות מיימוניות)
 - ◇ הלסטים יהרגו גם אותו
 - ◇ בעדות, אם הוא יסתכן כשיבקשו נקמה
 - ◇ לבקר חולה במחלה מסוכנת ומדבקת, ריב"ל ביקר בעלי רעוותן (כתובות עז:)
- ב) סכנת הפסד אבר
- ◇ פסקי ריקנטי, שו"ת רדב"ז
- ג) היזק והפסד ממונו בזמן ההצלה
- ◇ נקרעו בגדיו
 - ◇ הפלאפון התקלקל במים (ירושלמי סוטה, נתמסמסו תפיליו)
 - ◇ ביטול מלאכה
- ד) לטרוח להביא מצילים ולשלם שכרם
- ◇ (סנהדרין עג) מיטרח ומיגר אגורי, ובראשונים שיכול לגבות מהניצל
 - ◇ האם גם כשיודע בבירור שאין לניצל כסף, ועיין לקמן "פיצוי כספי למציל"
- ה) גורם לו חולשה בגופו
- ◇ אדם חלש שנחלש ונחלה ע"י התרמת דם
- ו) גורם לו בוששה גדולה / אינו לפי כבודו
- ◇ (סנהדרין עד) תעמוד לפניו וכו', פגם משפחה
 - ◇ זקן ואינו לפי כבודו (חכמת שלמה)
- ז) הצלה הכרוכה בעבירה
- ◇ חילול שבת (יומא פד, וחי בהם וגו')
 - ◇ איסור הסתכלות בערוה (חסיד שוטה)
 - ◇ ע"י עדות שקר או שבועת שקר (שו"ת אבקת רוכל, ויען אברהם)
 - ◇ לבייש ברבים כדי להציל חברו ממיתה
 - ◇ רפואה ע"י כישוף (יו"ד קנ"ז)
 - ◇ מעשה זנות להצלת הרבים (מהרי"ק, שבות יעקב)
- ז) כשהניצל צועק שלא להצילו
- ◇ מאבד עצמו לדעת (מנחת חינוך ואחרונים החולקים עליו)

ג. האם מגיע פיצוי כספי להוצאות המציל

- א) כשהניצל צועק לא להצילו ולא ישלם
- ◇ מצילין אותו בעל כרחו וחייב לשלם (מהר"ם מרוטנברג, ים של שלמה)

(ב) כשהניצל עני ואין לו לפרוע

◇ כשיעשיר האם חייב לפרוע?

(ג) אם לא הצליח להצילו

◇ האם מגיע לו שכר

◇ האם יש איזה חיוב על היורשים

(ד) שכר ביטול מלאכה

ד. האם מותר להזיק ממון להציל נפשות?

בגמ' ב"ק קיז: יש כמה דוגמאות

◇ בהמה שמשתוללת באוניה ומסכנת אותה מותר לזרוק לים

◇ להשליך חבילות כבדות כשהים סוער

◇ לתת חפצים ללסטים כדי שיעזבו ולא יזיקו לחבירו או לרבים

ב"ק ?? טועה בין הכרמים מפסג ועולה וכו'

דוגמא בשו"ת מהרשד"ם

◇ לא רוצה לוותר על תביעת ממון ועי"כ מסכן כל החבורה בשבי

◇ להפסיד ממון להציל ממון (לשפוך יין להציל דבש) לא נידון כאן (השבת אברה)

ה. מה אם ההצלה כרוכה בעבירה?

◇ חילול שבת (יומא פד, וחי בהם וגו')

◇ בא גנב בתוך ביתו בשבת האם מותר להזעיק משטרה

◇ איסור הסתכלות בערוה (חסיד שוטה)

◇ ע"י עדות שקר או שבועת שקר (שו"ת אבקת רוכל, ויען אברהם)

◇ לבייש ברבים כדי להציל חבירו ממיתה

◇ רפואה ע"י כישוף (יו"ד קנ"ז), מאכלות אסורות, עבודה זרה

◇ מעשה זנות להצלת הרבים (מהרי"ק, שבות יעקב)

ו. דין קדימה ומי לא מצילים

◇ סדר של המשנה בהוריות, איש קודם לאשה, כהן קודם ללוי וכו'

◇ תלמיד חכם ועם הארץ

◇ זקן חולה לעומת ילד בריא / ספר חסידים

◇ מומר לתיאבון / רוצח

◇ מומר להכעיס ואפיקורסים

◇ גוים ועובדי ע"ז

◇ הצלת רוצח או חייב מיתת ב"ד (חוות יאיר, ביאור הלכה שכ"ט דלא כפרמ"ג)

◇ מי שהתחייב מיתה בדינם (יש"ש אין לפדותו כי הוא התחייב בנפשו)

ז. מצוות הקשורות

- ◇ רודף אחר חבריו – בא במחותרת
- ◇ והשבותו לו – השבת גופו
- ◇ וחי אחיך עמך, מצוה להחיותו (רמב"ן כולל ענין פיקוח נפש וכדומה)
- ◇ מניעת סכנה – לא תשים דמים בביתך / סולם רעוע, כלב רע וכו'
- ◇ ביקור חולים – להתפלל עבורם גם בשבת (מתריעין)
- ◇ לוית אורח משום סכנה (דרכי משה חו"מ תכ"ו)
- ◇ הצלת נפשות דוחה שבת ושאר איסורים
- ◇ מדין צדקה – פדיון שבויים
- ◇ חיוב להוציא כל ממונו לא לעבור על ל"ת
- ◇ מצות מלחמה להצלת הכלל (מלחמת מצוה או רשות)
- ◇ פריקה וטעינה לפי הרמב"ם יש בה ענין של הצלת נפשות (הל' רוצח)

ח. האם הדין שונה כשמדובר בהצלת ציבור שלום? [-שעת מלחמה?]

- ◇ ----
- ◇ ----
- ◇ ----

❖ גדר העינוי (והיחס לאיסור אונאת דברים בכל אדם)

(א) תרגום יהונתן >?< "לא תסגפון", רמב"ם ספר המצוות >?< כולל גם לדבר דברים טובים ולשמחם ולא הזכיר זה ביד, לפי היראים >?< הוא שוה לאונאת דברים, וכן כתבו ביד הקטנה >?<, מנחת סולת (עמ' 97), וע"ע בביאור סמ"ג לגר"פ >?< שעמד על דברי היראים. וע"ע מאמר הרב מרדכי גרוס שליט"א (דברי משפט ??), ובמכילתא "אחד עינוי מרובה וא' עינוי מועט ד"א אינו חייב עד שיענה וישנה, ובמפרשים שם.

❧ פרק א: מוני המצוות ❧

רמב"ם ספר המצוות: ל"ת רצו: שהזהירנו מהתרשל בהצלת נפש אחד מישראל <א> כשנראהו בסכנת המות או ההפסד ויהיה לנו יכולת להצילו,

כמו שיהיה טובע במים ואנחנו נדע לשחות ונוכל להצילו, או יהיה גוי משתדל להרגו ואנחנו נוכל לבטל מחשבתו או לדחות ממנו נזקו. ובאה האזהרה מהמנע להצילו באמרו יתעלה לא תעמוד על דם רעך.

וכבר אמרו שמי שיכבוש עדות תכללהו גם כן זאת האזהרה כי הוא רואה ממון חבירו אובד והוא יכול להחזירו אליו באמרו האמת, וכבר בא בזה הענין גם כן (ע' מ"ע קעח) אם לא יגיד ונשא עונו,

ולשון ספרא מניין אם אתה יודע לו עדות שאין אתה רשאי לשתוק עליה תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך, ומניין אם ראית אותו טובע בנהר או לסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו אתה חייב להצילו, תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך, ומניין לרודף אחר חבירו להרגו שאתה חייב להצילו בנפשו תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך. וכבר התבאר משפטי מצוה זו במסכת סנהדרין:

ל"ת יט: שהזהיר המוסת מהציל את המסית כשיראה אותו בענין המיתה והצרה והוא אמרו יתעלה לא תחוס עינך עליו. ובא הפירוש (ספרי) מכלל שנאמר לא תעמוד על דם רעך יכול אי אתה עומד על דמו של זה, תלמוד לומר לא תחוס עינך עליו:

ספר היראים: סימן קצו [מג]: על דם רעך לא תעמוד, ויראת מאלהיך, צוה בפרשת קדושים לא תעמוד על דם רעך, ותניא בת"כ מנין אם ראית חברך טובע בנהר או ליסטים או חיה רעה באין עליו שאתה חייב להצילו ת"ל לא תעמוד על דם רעך, ומנין לרודף אחר חברו להורגו ואחר הזכור ואחר נערה המאורסה שהוא חייב להצילו ת"ל לא תעמוד על דם רעך.

סימן קנה [מו]: להחיות אח, צוה הקב"ה בהר סיני וחי אחיך עמך, ומכלל וחי אחיך למדנו לפדותו מן השבי ולהלבישו בקרה להאכילו ברעבון ולהשקותו בצמאון.

סמ"ג: ל"ת קס"ה: לא תעמוד על דם רעך: הזהירה תורה בפרשת קדושים לא תעמוד על דם רעך, ותניא בתורת כהנים מניין שאם ראית את חבירך טובע בנהר או לסטים או חיה רעה באין עליו שאתה חייב להצילו [בנפשו] תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך, ומניין שאף לרודף לאחר חבירו להורגו או רודף אחר נערה המאורסה שאתה חייב להצילה בנפשו תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך, עד כאן הברייתא.

ולמעלה הבאנו דבר זה מ'לא תחוס עיניך', וצריך להתיישב בדבר כי לפי הנראה יש כאן שני לאוין בדבר זה, וכן כתב רבינו משה (רוצח א טו), אמנם בפרק בן סורר ומורה (סנהדרין עג.) דוחה שאין זו הבריתא אמת, וניתן להצילו בנפשו דורש מדהוקש רוצח לנערה המאורסה שנאמר כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו וגו', ברודף אחר נערה המאורסה כתוב אין מושיע לה האם יש לה מושיע מושיעה בכל דבר שהוא יכול להושיעה ואפילו בהריגת

הרודף, והוא הדין לשאר כל העריות חוץ מן הבהמה אבל הזכור מצילין אותו בנפש הרודף כשאר כל העריות, אבל הרודף אחר בהמה לרובעה או שרדף לעשות מלאכה בשבת או לע"ז אע"פ ששבת וע"ז עיקרי הדת אין ממיתין אותו עד שיעשה ויביאוהו לב"ד וידונוהו וימות כן המסקנא בפרק בן סורר ומורה:

כל היכול להציל באחד מאבריו ולא טרח בכך אלא הציל בנפשו של רודף והרגו הרי זה שופך דמים וחייב מיתה אבל ב"ד אין ממיתין אותו:

שנינו במסכת תרומות פ"ח (מ"ב) נשים שאמרו להם גוים תנו לנו אחת מכם ונטמאה אותה ואם לאו הרי אנו מטמאים את כולכם יטמאו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, וכן לענין הריגה שונה בתוספתא (שם פ"ז הכ"ג) יהרגו את כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, וגרסינן עלה בירושלמי (שם פ"ח ה"ד) יחדו להם אחד ימסרוהו אמר ריש לקיש והוא שחייב מיתה כשבע בן בכרי ואמר רבי יוחנן אף על פי שאינו חייב מיתה:

סמ"ק: סימן עח: שלא לעמוד על דם רעים דכתיב לא תעמוד על דם רעך. ואמרו חכמים < ד > מנין לרואה חבירו טובע בנהר או חיה רעה או לסטים באים עליו והוא יכול להצילו שחייב להצילו שנאמר לא תעמוד על דם רעך.

וכן רודף אחר חבירו להרגו חייב הרואה להציל הנרדף בנפשו של רודף, וכל היכא דיכול להציל הנרדף באחד מאבריו של רודף ולא הציל אלא הרגו לרודף חייב מיתה, אבל אין בית דין ממיתין אותו.

ותנן במסכת תרומות פרק ח' חבורות של ישראל שהיה מהלכין ופגעו בהן לסטים ואמרו תנו לנו א' מכם ונהרגנו או נהרג כולכם, יהרגו כולם ולא ימסרו אחד מישראל, ואם יחדו להם אחד כשבע בן בכרי ימסרוהו, ואמרין בירושלמי דמסכת תרומות אמר ריש לקיש והוא שחייב מיתה כשבע בן בכרי ורבי יוחנן אמר אפילו אינו חייב מיתה. ונראה דמיירי שהוא בסכנה עמהם, אבל אם הוא חוץ לסכנה אין מוסרים אותו, ואמרין התם דאין אותה [משנה] משנת חסידים.

ספר החינוך: מצוה רלז: שלא לעמוד על דם רעים: שלא נמנע מלהציל נפש מישראל < ה > כשנראהו בסכנת המיתה והאבדה ויהיה לנו יכולת להצילו בשום צד, שנאמר לא תעמוד על דם רעך. ואמרין בסנהדרין (עג.) תניא, מנין לרואה את חבירו שטובע בנהר או חיה גוררתו או ליסטים באים עליו שהוא חייב להצילו בנפשו, שנאמר לא תעמוד על דם רעך. ולא מיבעיא אצוליה בנפשיה דמחייב, אלא מיטרח ואגיר נמי אגירי חייב.

ועוד כללו זכרונם לברכה באזהרה זו שלא לכבוש עדות כדי שלא יאבד חבירו ממנו, וכן הוא בספרא, מנין שאם נודע לו עדות שאינו רשאי לשתוק עליה שנאמר לא תעמוד על דם רעך, ומנין שאם ראיתו טובע בנהר וכו', ומנין לרודף אחר חבירו להורגו שאתה חייב להצילו בנפשו, שנאמר לא תעמוד על דם רעך וגו'.

שורש מצוה זו ידוע, כי כמו שיציל האחד את חבירו כן חבירו יציל אותו ויתיישב העולם בכך, והאל חפץ בישובו כי לשבת יצרה. וכבר נתבאר דין מצוה זו במסכת סנהדרין.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, ועובר עליה ונמנע מלהציל ויש יכולת בידו עבר על לאו, ואין לוקין עליו לפי שהוא לאו שאין בו מעשה, דקיימא לן אין לוקין עליו.

שערי תשובה: שער ג' סימן ע': [בהאזהרות התלויות בקפיצת יד והמונע מן המעשה] < ו > לא תוכל להתעלם (דברים כב ג), הוזהרנו בזה שלא להתרשל מהצלת ממון חברנו בין מטלטלים בין קרקעות, כמו שאמרו רז"ל (ב"מ לא.) וכן תעשה לכל אבדת

אחיך לרבות אבדת קרקעות, כגון אם היו מים שוטפים ובאים שם חייב לגדור בפניהם, אף כי הוזהרנו להשתדל בהצלת חברנו ולשית עצות לעזרתם בעת צרתם, וכן כתוב לא תעמוד על דם רעך. ואמר שלמה (משלי כד י) התרפית ביום צרה צר כחכה, פירוש, אם יש לך כח להציל בעצה או בהשתדלות ואתה מראה את נפשך שאין בך יכולת, יקצר כחך, מדה כנגד מדה. ונאמר אחריו (שם יב) כי תאמר הן לא ידענו זה, הלא תוכן לבות הוא יבין, ונוצר נפשך הוא ידע, והשיב לאדם כפעלו. הנה המניעה מן ההצלה ושית עצות על העזר, הקדוש ברוך הוא יחשוב לו כפעלו.

ספר חרדים: פרק טז: מ"ע מן התורה התלויות בידים ובכל הגוף ואפשר לקיימן בכל יום

(לו) מי שראה או שמע שאחד מישראל בסכנה, כגון שהוא טובע בנהר או שנפל עליו גל, או שהיה נרדף מפני גויים, או שהעלילו עליו ואפשר שיהרגוהו אם לא ימהרו ישראל להצילו, מצות עשה מן התורה להצילו. וכן חולה שיש בו חולי של סכנה, מצוה להשתדל לרפאותו בכל עוז. וכל אלה מצות פקוח נפש שדוחה שבת, והמתרשל בה נקרא שופך דמים. ובכלל זה, מצות פדיון שבויים. ומצות פיקוח נפש נוהגת גם בגר תושב הוא המקיים שבע מצות שנצטוו בני נח, שנאמר (ויקרא כה לה) כי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, (ממנין תרי"ג לרמב"ן ורשב"ץ):

פרק כד: מצוות ל"ת מן התורה התלויות בפה ובקנה ואפשר לשמרן בכל יום.

(לח) לא תלך רכיל, וסמך ליה לא תעמוד על דם רעך, פירש בספר מנחת יהודה בשם רבינו משה מקוצי, לא תלך ברכילות ותטעון דברים מאדם לחבירו של חרפה או גנות שאמר עליו, אבל אם שמעת אדם שאמר להרוג את חבירו אסור עליך להמנע מהיות רכיל מלהגיד לו וישמור נפשו ולא ימיתנו, וכן פירש נמי רבינו יונה:

(פא) כתב בספר החינוך: אמרו רז"ל דבכלל לאו דלא תעמוד על דם רעך איכא שלא יכבוש אדם עדות שלא יאבד חבירו ממון, דהמעות נקראים דמים, הכי איתא בספרא מנין שאם יודע לו עדות שאינו רשאי לשתוק עליה שנאמר לא תעמוד על דם רעך, (ענף מצוה).

פרק כט: מצוות ל"ת מה"ת התלויות בידים ואפשר לשומרן בכל יום

(כג) כתיב גבי אבידה לא תוכל להתעלם, הוזהרנו בזה שלא להתרשל בהצלת ממון חבירו, בין מטלטלין בין קרקע, כמו שאמרו ז"ל כן תעשה לכל אבידת אחיך לרבות אבידת קרקעות, כגון אם היו מים שוטפים ובאין שם חייב לגדור בפניהם (ב"מ לא.), (ממנין תרי"ג):

(כד) מקל וחומר אנו למדין מזה שהוזהרנו להשתדל בהצלת חברינו עצמם, ולשית עצות לעזרתם בעת צרתם, וטוב ונכון מאוד להיות בכל עיר ועיר מתנדבים בעם מהמשכילים, להיות נכונים ומזומנים לכל דבר הצלה להיות איש או אשה מישראל שרוים בצער, רבינו יונה ש"ג אות עא. (ענף מצוה):

(מח) בספר החינוך (סי' רלז): אמרו במס' סנהדרין דאם אדם ראה או שמע שישראל בסכנה, כגון שטובע בנהר או כל מין סכנה או ליסטים באין עליו, חייב להשתדל על הצלתו בכל כחו, וגם אם הוא לא יכול חייב לשכור אחרים להצילו, וכן אם ה"ה חולה חייב להשתדל על רפואתו, והמתרשל הרי זה שופך דמים, ועליו נאמר לא תעמוד על דם רעך. (ממנין תרי"ג)

ספר מצות הקצר: למרן החפץ חיים: סימן פב. מצות לא תעשה שלא למנוע מלהציל

חבירו מסכנה. שנאמר (ויקרא יט יז) לא תעמוד על דם רעך, כגון ראה את חבירו טובע בנהר, או בשאר סכנות, חייב להצילו בכל מה דאפשר. ובכלל זה, להציל את חבירו מהפסד ממון, כגון שיודע שעכו"ם או אנס רוצים לבוא על חבירו, ויש

בירו לפייסן, שחייב לפייסן. ונוהג בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות:

פרק ב: מפרשי התורה

ויקרא פרק יט: (א) ויְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) דַּבֵּר אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדָשִׁים תִּהְיוּ כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (ג) אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ... (ד) אֶל תִּפְגּוּ אֶל הָאֱלֵלִים... (ה) וְכִי תִזְכְּחוּ זִכְחַ שְׂלָמִים לַה'... (ו) בְּיוֹם זִבְחֵכֶם יֹאכֵל וּמִמְתָּרְתֶּם... (ז) וּבְקִצְרֵכֶם אֶת קִצִּיר אֲרֻצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֶךְ לְקַצֹּר וּלְקַט קִצִּירְךָ לֹא תִלְקֹט: (ח) וְכִרְמְךָ לֹא תְעוּלֵל... אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (יא) לֹא תִגְנְבוּ וְלֹא תִכְחָשׁוּ וְלֹא תִשְׁקְרוּ אִישׁ בְּעֵמִיתוֹ: (יב) וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לִשְׁקֹר וְחָלַלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי ה':

(יג) לֹא תַעֲשֶׂק אֶת רֵעֶךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא תִלִּין פְּעֻלַּת שְׂכִיר אַתָּה עַד בֹּקֶר: (יד) לֹא תִקַּל חֶרֶשׁ וְלִפְנֵי עוֹר לֹא תִתֵּן מִכְשֵׁל וְיִירָאֲתָ מֵאֱלֹהֶיךָ אֲנִי ה': (טו) לֹא תַעֲשׂוּ עוֹל בְּמִשְׁפָּט לֹא תִשָּׂא פָנֶי דָל וְלֹא תִהְדָּר פָּנֶי גָדוֹל בְּצִדֶּךָ תִשְׁפֹּט עֲמִיתְךָ: (טז) לֹא תִלַּךְ רִכִּיל בְּעַמֶּיךָ **לֹא תַעֲמֹד עַל דָּם רֵעֶךָ אֲנִי ה':** (יז) לֹא תִשָּׂנֵא אֶת אַחֶיךָ בְּלִבְּךָ הוֹכֵחַ תוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חָטָא: (יח) לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטַּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ וְאֶהְיֶה לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ אֲנִי ה':

לֹא תִלַּךְ רִכִּיל בְּעַמֶּיךָ

לֹא תַעֲמֹד עַל דָּם רֵעֶךָ אֲנִי ה':

ויקרא יט טז

אונקלוס: לֹא תִיכּוֹל קוֹרְצִין בַּעֲמֶךָ, לֹא תִקּוֹם עַל דְּמָא דַּחְבֵּרְךָ, אֲנָא ה': <ט>

תרגום יונתן: לֹא תִהְיוּן אֲזִלִּין בְּתֵר לִישָׁן תְּלִיתָאִי דְּהוּא קָשִׁי הִי כְּתִרְבָּא דְּקָטַל מִן תְּרִין חוֹרְפִי לְמִיכּוֹל קוֹרְצִין לְמַעֲיָקָא לְבֵר עֲמֶךָ, לֹא תִמְנַע זְכוּ דַּחְבֵּרְךָ לְמַסְהָדָא עֲלוּי בְּדִינָא¹, אֲנָא ה': <י>

תורת כהנים: וּמִנִּין שֶׁאִם אַתָּה יוֹדַע לוֹ עֲדוּת אֵין אַתָּה רִשְׁאִי לִשְׁתּוֹק עֲלֵיהּ תִּלְמוּד לִוְמֵר לֹא תַעֲמֹד עַל דָּם רֵעֶךָ, וּמִנִּין אִם רִאִיתָ טוֹבַע בְּנֵהר אוֹ לִיסְטִים בָּאִים עֲלֵיו אוֹ חִיה רַעָה בָּאָה עֲלֵיו חִיִּיב אַתָּה לְהַצִּילוֹ [בִּנְפִשׁוֹ] תִּלְמוּד לִוְמֵר לֹא תַעֲמֹד עַל דָּם רֵעֶךָ, וּמִנִּין לְרוֹדֵף אַחֵר חֲבִירוֹ לְהוֹרִגּוֹ וְאַחֵר הַזְכוּר וְאַחֵר נַעֲרָה הַמְּאֹרְסָה חִיִּיב אַתָּה לְהַצִּילוֹ בִּנְפִשׁוֹ תִּלְמוּד לִוְמֵר וְלֹא תַעֲמֹד עַל דָּם רֵעֶךָ. [עֵיִן לְקַמֵּן עִמָּ? מִפְּרָשֵׁי תו"כ]

רש"י: לֹא תַעֲמֹד עַל דָּם רֵעֶךָ, לְרֵאוֹת בְּמִיתָתוֹ וְאַתָּה יִכּוֹל לְהַצִּילוֹ, כְּגוֹן טוֹבַע בְּנֵהר, וְחִיה אוֹ לִסְטִים בָּאִים עֲלֵיו: אֲנִי ה', נִאֲמַן לְשֵׁלֶם שְׂכָר, וְנִאֲמַן לְהַפְרַע: <יב>

רשב"ם: לֹא תַעֲמֹד עַל דָּם רֵעֶךָ, לֹא תַעֲמֹד מִנְּגֵד אֵלָא נִיתֵן לְהַצִּילוֹ בִּנְפִשׁוֹ שֶׁל רוֹדֵף: <יג>

אבן עזרא: רִכִּיל כְּמוֹ רִכּוּלְתָךְ (יִחְזָקָא לִי יב), מִכָּל אֲבָקָת רִכּוּל (שֶׁ"ש ג ו), וְהַטַּעַם הַמְּלִשִׁין, כִּי הַרִכּוּל מַעֲתִיק יִקְנֶה מִזֶּה וְיִמְכּוֹר לָזֶה, וְהַרִכִּיל יִגְלֶה לָזֶה מֵהַ

1. תרגום יונתן: פִּירֵשׁ כְּתוּרַת כְּהָנִים >: מִנִּין שֶׁאִם אַתָּה יוֹדַע לוֹ עֲדוּת וְכו' עֵי"ש.

ששמע מזה. לא תעמד על דם רעך שלא יתחבר עם אנשי דמים², וידוע כי כמה נרצחו ונהרגו בעבור המלשינות, ודואג האדומי לעד. וטעם אני ה' רואה מה שאתה עושה בסתר:

רמב"ן: [דברים כב ח] ועשית מעקה לגגך, מצות המעקה מחודשת, או מבוארת מלא תעמוד על דם רעך.

ר"י בכור שור: לא תלך רכיל בעמך, כי אז לא תעמוד על דם רעך, אבל אם תלך רכיל אז תעמוד. ואילו כתב ולא תעמוד [בוא"ן] היה משמע שהיא מצוה לבדה, ועל כרחין מצוה אחת היא³ – לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, כי כשתאמר איש פלוני מוציא עליך שם רע, קשה עליו והורגו. ויחזקאל פירש (יחזקאל כב ט) אנשי רכיל היו בך למען שפך דם, אלמא שהרכילים מביאים לידי שפיכות דמים. וכן אמרו רבותינו לישן תליתאי קטיל תליתאי.

חזקוני: ...ד"א לא תלך רכיל לא תעמוד, אילו נאמר ולא תעמוד בוי"ו הייתי אומר שתי מצות הן, עכשיו שכתוב לא בלא וי"ו על כורחין שניהם מצוה אחת. וכך הפירוש לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, שכשתאמר לרעך פלוני הוציא דיבה עליך, אותו הנאמר עליו עומד עליו והורגו. ויחזקאל בא ופי' אנשי רכיל היו בך למען שפוך דם: ד"א לא תלך רכיל, אבל אם שמעת עצה על חברך להרגו לא תעמוד על דמו אלא הודע לו העצה.

פירוש הטור: לא תעמוד על דם רעך, מדלא כתיב ולא תעמוד י"מ שהוא הכל לאו אחד וסיפא דקרא פירושא דרישא, לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, כי ההולך רכיל על חבירו יבוא המקבל ויהרגנו כמו שאמרו חכמים שלשון הרע הורג שלשה.

ריב"א: [בעלי התוספות עה"ת]: ולא תעמוד על דם רעך, פרש"י לראות במיתתו ואתה יכול להצילו. י"מ לא תלך רכיל בעמך, אע"פ שהזהרתיך על לשון הרע, לא תעמוד על דם רעך שאם אמר לך אדם אחר שיהרגנו אל תעמוד עד שתודיע לו. עוד יש מפרשים, לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, כשתאמר לאדם, פלוני הוציא עליך שם רע, שמא יקום עליו ויהרגנו, כך מצאתי בפשטי ר"מ מקוצי⁴.

רלב"ג: לא תעמוד על דם רעך, זכרה התורה זאת האזהרה אחרי הלאו הקודם להורות שהרכילות מביאה להריגת נפשות, והנה ענין זאת האזהרה שמי שיוכל למלט מהמות איש אחד, אם בדבריו אם בהשתדלותו אם בפעולותיו, הנה הוא עובר על זאת האזהרה.

פענח רזא: לא תלך רכיל, נקט לשון הלוח כי הנחש היה הולך רכיל ונקצצו רגליו לכן וגו', כללינהו בחד קרא לומר דהאי לא תעמוד גם לענין לא תלך רכיל נאמר לעשותן מצוה אחת, דסיפא דקרא מפרש רישא, לא תלך רכיל כדי שלא תשפך דם רעים כאמרם ז"ל לשון תליתאי קטיל, וכן אמר יחזקאל אנשי רכיל היו בך למען שפוך דם.

2. אבן עזרא: חידוש שענין זה נכלל במשמעות הפסוק.

3. בכור שור: מש"כ דמצוה אחת היא איתא גם בחזקוני, פענח רזא וטור, והוא חידוש, דלפשטות דרשות חז"ל הוי מצוה בפני עצמה וכן נמנה לכל מוני המצוות כמצוה בפני עצמה.

4. ריב"א: ר' משה הדרשן, לפי מש"כ בשער הספר ועיין לקמן בספר חרדים שהביא זה בשם ספר מנחת יהודה.

לא תעמוד על דם רעך, ולהלן הוא אומר (יט כו) לא תאכלו על הדם, שכן דרך נוחש ההורגין את הנפש אוכלין עליו פת במלח שלא ינקמו נקמתו ממנו⁵.

- < כא > **עקידת יצחק:** שער סב: בתו"ד... ההולך רכיל הוא עומד על דם רעיו וכמו שאמרו ז"ל שהוא הורג שלשה, ותן לבך לאומרו על דם "רעך", לומר כי אף אותו שאתה מראה עליו שהוא כרע כאח אלקיך, כי לזה אתה מגלה את אזור בדברי רכילות, אך אותו אתה הורג במה שמקבל דבריך ונמשך אחריהם, צא ולמד מדואג...

- < כב > **אור החיים:** לא תעמוד וגו', לצד שצוה על הרכילות התנה בו שלא יעמוד על דם רעך, שאם ראה כת אחת שרוצין לרצוח חייב להודיעו לבעל דבר כדי שיציל נפשו, ולא יאמר הרי זה רכילות, הא למדת שאם לא גילה אזור חבירו והרגוהו⁶ בטל אזהרת לא תעמוד וגו', צא ולמד ממעשה גדליה בן אחיקם שגילו לו וכשלא חש היה מה שהיה (ירמיה מ יד):
לעיל (בראשית כו מו) פירש שרבקה גילתה ליעקב שיש רוצה להרגו משום לא תעמוד על דם רעך, אבל ליצחק היא אמרה טעם אחר, שאין לקחת אשה מבנות חת, ולא גילתה מה ששמעה משום איסור רכילות, עיי"ש.

- < כג > **פני יהושע:** כתובות מו. אזהרה למוציא שם רע [על בתולה, שלוקה] מנלן, ר"א אומר מלא תלך רכיל... או אפשר דמפשטא דקרא נמי משמע דלא תלך רכיל אמוציא שם רע קאי, דסמין ליה בהאי קרא גופא לא תעמוד על דם רעך, משמע שע"י שהולך רכיל רוצה לחייב מיתת בית דין... כן נראה לי ודו"ק.

- < כד > **העמק דבר:** לא תעמוד וגו'. אפי' אין אתה הרכיל וגורם נטילת נפשו אלא הוא עפ"י סיבה מעצמו עומד בסכנת נפש, אסור לך לעמוד על דם רעך. אבל רכילות אסור אפילו לא יהא נוגע לנפשו ודמו ממש אלא הזיק וכדומה מכל מקום הרי הוא מוכרו לכך, ועוד נכלל בסמיכות אזהרות אלו שאע"ג שאזהרה לא תלך רכיל, מכל מקום לא תעמוד על דם רעך, היינו אם יודע שאיש אחד רוצה לירד לחייו של אדם אחר, ה"ז מחויב להודיע ואסור לעמוד על דם רעך:

- < כה > **משך חכמה:** לא תעמוד על דם רעך אני ה'. בספרא, ומנין שאם אתה יודע לו עדות שאין אתה רשאי לשתוק עליו ת"ל לא תעמוד על דם רעך, פירוש בדיני נפשות שאם יודע עדות לזכותו ונמנע הרי זה שופך דמים, וכמו דמוקי הגמ' בסנהדרין (עג.) דמכאן אף למטרח ולאגורי. ודוקא שיודע לזכותו בדיני נפשות אבל דיני ממונות הוא רק בשתבעו הבעל דבר להעיד, ובאם לא יגיד, כמבואר ריש הלכות עדות ברמב"ם יעו"ש, ובספר המצות סימן רצ"ז באו כאן דברים אינן מדוקדקין (אולי מסיבת ההעתקה). וזה שאמר [-הרמב"ם ריש עדות] שבדיני ממונות אינו עובר באם לא יגיד רק כשיתבענו אבל בדיני נפשות אפילו אין הבע"ד תובעו, לא תעמוד על דם רעך שאני ה', אני הוא התובע דמי נפש נקי. ויעוין רש"י...

5. פנחנח רזא: מוזכר בפירוש הרשב"ם בפסוק שם: לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תענונו, לפי פשוטו דבר הלמד מענינו לא תנחשו ולא תענונו, אף זה יעשו כחוקות הגוים שאולכים על קבר ההורג לשם מכשפות של יינקם או מכשפות כענין שאנו אומרים במסמר מן הצלוב וכו'.

6. אור החיים: לכאורה גם כשלא הרגוהו בטל העשה, ויל"ע.

וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהִחֲזִיקְתָּ בּוֹ גֵר וְתוֹשֵׁב וְחֵי עִמָּךְ: אֶל תִּקַּח מֵאֲתוֹ נֶשֶׁךְ
וְתִרְבִּית וַיֵּרֶאֶת מֵאֲלֹהֶיךָ וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ: (ויקרא כה לה-לו)

רמב"ן: [עה"ת] וטעם וחי אחיך עמך, שיחיה עמך, והיא מצות עשה להחיותו, שממנה נצטוינו על פקוח נפש במצות עשה. ומכאן אמרו (תו"כ) וחי אחיך עמך, זו דרש בן פוטירי שנים שהיו מהלכין בדרך... ומדרשו (ב"מ סב.) אהדר ליה רבית דליחיי עמך, צוה בהחזרת רבית קצוצה וכו'.

רמב"ן: ספר המצוות שכחת העשין, מצוה טז: שנצטוינו להחיות גר תושב להציל לו מרעתו שאם היה טובע בנהר או נפל עליו הגל שבכל כחנו נטרח בהצלתו, ואם היה חולה נתעסק ברפואתו, וכל שכן מאחינו ישראל או גר צדק שאנו מחוייבים לו בכל אלה והוא בהם פקוח נפש שדוחה שבת⁷, והוא אמרו ית' וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך. ומאמרם בתלמוד (פסחים כא:) גר אתה מצווה עליו להחיותו גוי אין אתה מצווה עליו להחיותו. והמצוה הזו מנאה בעל ההלכות [-בה"ג] החיאת האח. והרב [-הרמב"ם] כלל אותה עם הצדקה במצות קצ"ה מפסוק פתוח תפתח את ירך. והם שתיים מצות באמת:

7. רמב"ן ספר המצוות: וב"חמדת ישראל" (לגר"ד פלאצקי קונטרס נר מצוה אות נ"ד עמ' 27) כתב שנראה מסתימת לשון הרמב"ן שפיקוח נפש של גר תושב דוחה שבת וכתב שצע"ג בזה עיי"ש.

פרק ג: סוגיות הש"ס

מצות הצלה

סנהדרין עג. משנה: ואלו הן שמצילין אותן בנפשן, הרודף אחר חבירו להרגו, ואחר הזכר, ואחר הנערה המאורסה....

גמרא: תנו רבנן מניין לרודף אחר חבירו להרגו שניתן להצילו בנפשו, תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך. והא להכי הוא דאתא, האי מיבעי ליה לכדתניא מניין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטין באין עליו, שהוא חייב להצילו תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך, אין הכי נמי.

ואלא ניתן להצילו בנפשו מנלן, אתיא בקל וחומר מנערה המאורסה, מה נערה המאורסה שלא בא אלא לפוגמה אמרה תורה ניתן להצילה בנפשו, רודף אחר חבירו להרגו על אחת כמה וכמה. וכי עונשין מן הדין, דבי רבי תנא הקישא הוא כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש, וכי מה למדנו מרוצח מעתה הרי זה בא ללמד ונמצא למד, מקיש רוצח לנערה המאורסה מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו. ונערה מאורסה גופה מנלן כדתנא דבי רבי ישמעאל, דתנא דבי רבי ישמעאל ואין מושיע לה, הא יש מושיע לה בכל דבר שיכול להושיע.

גופא, מניין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך. והא מהכא נפקא מהתם נפקא, אבדת גופו מניין תלמוד לומר והשבתו לו (כ"ק פא:), אי מהתם הוה אמינא הני מילי בנפשיה [-בעצמו] אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא, קא משמע לן.

רש"י: ואלו שמצילין אותן, מן העבירה. בנפשן, ניתנו ליהרג לכל אדם כדי להצילן מן העבירה, ומקראי נפקי. גמרא: לא תעמוד, לא תעמוד עצמך על דמו, אלא הצילהו. ...אבדת גופו, כגון נטבע בנהר מניין שאתה מצווה על השבתו. תלמוד לומר והשבותו לו, קרא יתירא הוא למדרש השב את גופו לעצמו. הני מילי בנפשו, אם זה הרואה יכול להצילהו יצילהו. קא משמע לן, לא תעמוד על דם רעך, לא תעמוד על עצמך משמע אלא חזור על כל צדדין שלא יאבד דם רעך.

תוספות: להצילו בנפשו כו', ...וא"ת וכיון דמהכא [מהקישא לנערה ואין מושיע לה] ילפינן דרוצח ניתן להצילו בנפשו למה לי קרא בטובע בנהר וחיה גוררתו, השתא חברו הורג כדי להציל התם לא כ"ש, ולא מסתבר למימר דחבירו הורג טפי לאפרושי מאיסורא, אלא נראה דאי מהכא הוה אמינא עשה קמ"ל התם דעובר בלאו דלא תעמוד על דם רעך.

תלמוד לומר והשבותו לו, הכא מוקי ליה לאבידת גופו ובפרק שני דבבא מצינא (דף כח:)
מוקי ליה שלא יאכיל עגל לעגלים התם דריש והשבותו והכא לו יתירה.

יד רמ"ה: תניא מנין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר וכו' שהוא חייב להצילו ת"ל
< לא > לא תעמוד על דם רעך, לא תעמיד עצמך על דם רעך אלא מהר והצילו.
ומקשינן והא מהכא נפקא מהתם נפקא, אבידת גופו מנין שאתה מצווה על השבתו ת"ל
והשבותו לו, מדהוה ליה למכתב והשבות לו בלא וא"ו ואנא ידענא דאבידה דאייירי בה
לעיל קאמר, והשבותו למה לי, למידרש ביה נמי לאבידת גופו כלומר והשב את גופו לו.
ולא מצית למימר דכוליה והשבותו לו יתירה הוא דהאי מיבעי ליה והשבותו לו ראה היאך
תשיבנו לו שלא יאכיל עגל לעגלים וכו' (ב"מ כח:).
ומפרקין, אי מהתם הוה אמינא הני מילי היכא דיכול לאצולי בנפשיה, כלומר על ידי
עצמו, אבל מיטרח מיגר אגירי לאצוליה אימא לא מיחייב למיטרח, איצטריך לא תעמוד
על דם רעך כלומר לא תעמיד עצמך כלל אלא חזר אחר הצלתו ובכל ענין שאתה יכול
להצילו.

ומסתברא לן דהיכא דטרח ואגר אגורי ואצוליה, שקיל מיניה, דעד כאן לא חייביה רחמנא
אלא למטרח בלהדורי בתר אגירי אבל לאצוליה בממוניה לא, מדאמרינן אי מהתם הני
מילי בנפשיה אבל מטרח ומיגר אגירי לא קמ"ל, ולא אמרינן אבל בממוניה לא קמ"ל.

=כלי חמדה פרשת תצא עמ' ק"צ אות ד' האריך בביאור דבריו

ר"י מלוניל: תניא מנין לרואה בחבירו שטובע וכו', ולא מיבעיא אצוליה בנפשו דחייב,
< לב > כלומר שחייב לטרוח הוא בעצמו כדי להצילו מדכתיב גבי השבת אבידה
והשבותו לו ודרשינן מיניה השבת גופו, כגון שטועה בין הכרמים רשאי חבירו לעקור
הגפנים (ב"ק פא:) כדי שיצא הטועה לדרך הסוללה, ולמאי איצטריך לא תעמוד על דם
רעך, אלא ודאי לרבות שחייב להוציא ממנו לשכור פועלים להצילו.

ר"י אלמדארי: לא תעמוד, לא תעמיד עצמך על דמו אלא הצילהו. ואגיר אגירי נמי
< לג > חייב, לשכור עמו כדי להצילו, ואפילו הוא נותן שכרם מממונו.

חידושי הר"ן: גמרא וכי מה למדנו, ...ואם תאמר וכיון שמצוה הוא להרוג הרודף כדי
< לד > שיציל הנרדף למה לי קרא דלא תעמוד על דם רעך פשיטא דהוא מצווה
לטרוח בהצלתו כגון טובע בנהר או ליסטים באים עליו, י"ל דמקרא דניתן להצילו בנפשו
לא שמעינן אלא במי שברור לו כשמש שהוא רוצה להרגו ובכה"ג במי שברור לו כשמש
שיטבע בנהר אם לא יצילוהו הוא דמחייב להצילו, אבל על ספק לא שמעינן מידי, משום
הכי אתא קרא דלא תעמוד על דם רעך לומר שהוא מצווה לטרוח בו אף על הספק:
אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא קמ"ל. לאו למימרא דלא תעמוד על דם רעך משמע
הכי דהא אפשר דלא אתא קרא אלא לגופיה, אלא דמיתורא דקראי הוא דמרבין גופיה
וממוניה ומשום הכי כתיבי תרי קראי והשבותו לו ולא תעמוד על דם רעך:

מאירי: מי שראה חברו טובע בנהר או חיה גוררתו או ליסטים באים עליו חייב להשתדל
< לה > בהצלתו, ולא סוף דבר בעצמו אם הוא יכול בלא סכנה, שהרי על אבדת ממנו
חייב על אבדת גופו כל שכן, אלא אף על ידי אחרים, והוא שישכור שכירים ופועלים
ובקיאם באותן הדברים להצילו, וחברו פורע לו מן הדין, אם אין לו במה לפרעו אין לזה
לימנע בכך⁸, שאף על פי שאסור להציל עצמו בממון חברו, דוקא שלא מדעת הבעלים

8. מאירי: דעת המאירי שחייב להוציא ממון גם כשאין לניצל לפרוע לו אח"כ, ועיין בשאר ראשונים: יד רמ"ה,
חידושי הר"ן ורא"ש.

אבל בעלים עצמן חייבין להציל חבריהם, וכל שלא עשה כן עובר משום לא תעמוד על דם רעך, וכן הענין בכל כיוצא באלו כגון שנודע לו מגוים או מוסרים מחשבים עליו רעה ואינו מודיעו, ובספרא אמרוה בפרשת קדושים אף בידוע עדות לחבירו ואינו מעידו וכל כיוצא בזה.

רא"ש: שם פ"ח ס"ב: גמ' תניא מניין לרואה את חברו שטובע בנהר... שנאמר לא תעמוד על דם רעך, והא מהכא נפקא מהתם נפקא אבדת גופו מניין ת"ל והשבותו לו, אי מהתם ה"א ה"מ בנפשיה אבל מיטרח ואיגורי לא קמ"ל. והניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא. דאין אדם מחויב להציל נפש חברו בממונו היכא דאית ליה ממונא לניצול. כדאמר לקמן (עד). נרדף ששיבר את הכלים של רודף פטור, של כל אדם חייב, ואם היה מחויב להציל את הנרדף בממונו א"כ יפטור משבירת הכלים שהרי ממון חברו מחויב להציל וברשות שברם כדי להנצל:

נמוקי יוסף: ...ת"ל לא תעמוד וכו', דמשמע לא תעמוד על עצמך אלא חזור בכל הצדין שלא יאבד דם רעך אפילו לטרוח ולשכור שכירים להצילו⁹.

תלמידי ר' פרץ: [מובא בחמרא וחי] אבל מיטרח ומיגר אגורי לא קמ"ל לא תעמוד, וא"ת למה לי קרא דוהשבותו לו כיון דכתיב לא תעמוד, ויש לומר דאצטריך למכתב והשבותו לו לאשמועין דחייב להצילו בכל ענין אפילו היכא דאינו כי אם תועה, דס"ד דלא הוי אלא דוקא היכא דרוצין להרוג אותו.

חסיד שוטה

סוטה כא: משנה: רבי יהושע אומר... חסיד שוטה, ורשע ערום, ואשה פרושה, ומכת פרושים, הרי אלו מבלי עולם. [דף כ.]
גמרא: היכי דמי חסיד שוטה, כגון דקא טבעא איתתא בנהרא ואמר לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ואצולה. [דף כא:]

ירושלמי: שם פ"ג ה"ד: אי זהו חסיד שוטה, ראה תינוק מבעבע בנהר אמר לכשאחלוץ תפילי אצילנו, עד כשהוא חולץ תפיליו הוציא זה את נפשו. ראה תאינה בכורה אמר במי שאפגע בו תחילה אתננה לו. ראה נערה מאורסה והיה רץ אחריה. הדא היא דתנינן הרודף אחר חברו להורגו אחר הזכור אחר נערה מאורסה. [מובא בתוס' ד"ה היכי דמי].

קרבן העדה: לכשאחלוץ תפילי אצילנה, שמתירא שיתמססו תפילין במים ויבואו לידי מחיקה וזה חסידות של שטות דאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש וכו'. ראה תאנה בכורה בתוך שדהו אמר שלא ליהנות ממנה כיון דאילו היה בית המקדש קיים היתה אסורה וכו'. ראה נערה מאורסה ואיש רץ אחריה ואינו רוצה להצילה בנפשו של רודף שלא לשפוך דם, ושוטה הוא דהא מדאורייתא חייב להצילה וכו'.

9. ברש"י על הרי"ף שם: ואגורי, אם אין יכול להצילו לבד יטרח להשכיר שכירים לסייע לו.

מאירי: וענין חסיד שוטה הוא שמתחסד ביותר מדאי, אף במה שחסידותו גורם היזק או לעצמו או לאחר, כגון שמתענה בכל יום, או שרואה אשה טובעת בנהר ואורמ איני יורד להצילה כדי שלא אסתכל בעורה, או שראה תינוק מבעבע בנהר ואומר אחלוץ תפלי קודם שאכנס.

שו"ת פני יהושע: [מקראקא, ח"ב סי' מ"ד] ...דקשה דא"כ למה אמרו חז"ל בסוטה איזהו חסיד שוטה זהו הרואה אשה טובעת ולא בעי להצילה דקמסתכלינא ביופיה, והלא אביזרא דגילוי עריות היא, דכבר הוכחתי דגם איסור דרבנן הוי אביזרא וגם אם מצילה הרי נוגע בבשרה... ואע"ג דאפשר לדחות דהתם אפשר שלא יסתכל ביופיה ואפשר שיציל אותה בלא הבטה ובלא נגיעת בשרה אלא בבגדה, מיהו לא מצינו זה בפוסקים לחלק, ובודאי שם מותר אפילו א"א בלא נגיעה או הבטה, ובאמת יש לתמוה מאד... (חסרים כמה חיבות) מה בין משמוש דופק להצילה מחליה לאשה טובעת בנהר... (חסרים כמה חיבות), גם אפשר כיון דאיכא בעותתא לא מהרהר וכדאמרינן באוחז באמה בנדה (יג.), בלתי ספק דשרי, וכן כל הפוסקים כתבו שאסור להנות אפילו אביזרא דג"ע, הרי לא אסרו אלא אם מתרפא בהנאת אביזרא ג"ע אבל אם אינו נהנה שרי.

אגרות משה: [אה"ע א' סימן נז]: ...והנה על הסתכלות בלא מתכוין ליהנות אף שיבא מזה לידי הרהור והנאה יש ראיות מפורשות שנדחה מפני פקוח נפש, דהא הגמ' בסוטה דף כ"א שהוא חסיד שוטה ומבלי עולם בטבעה איתתא בנהרא ואמר לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ולאצולה, וברור שאף אם ברי לו שיבא לידי הרהור מחוייב לאצולה וברור שאין חילוק בין אצולי נפשיה לאצולי אחרים, דבהג' דברים אסור לעבור אף בשביל אצולי אחרים, אלא ודאי שזה לא הוי מאיסורי ג"ע כיון שרק מדין הרהור הוא האיסור,

ואף שמחוייב גם ליגע בה ולחבקה בידיו, אף שהנגיעה בגופה הוא מלאו דקריבה שהוא לאו דג"ע, נראה פשוט משום דעצם הנגיעה והחבוק אינו משום חיבה והאיסור דחיבוק ונישוק וכל נגיעה הוא רק כשעושה דרך תאוה, ואף שידע בנפשו שכשיגע בה ויחבקה בידיו להוציאה מן הנהר יתכוין גם ליהנות ממנה, אין להחשיב איסור זה על מעשה הנגיעה והחבוק שעושה כיון שהמעשה ודאי אינו דרך תאוה כיון דאף מי שאין לו שום תאוה היה עושה זה, והוי האיסור רק הנאה שבלב שיש לו מזה, ממילא אין ע"ז איסור קריבה אלא איסור הרהור מקרא דונשמרת שזה נדחה מפני פקוח נפש.

אבידת גופו

בבא קמא פא: תנו רבנן עשרה תנאין התנה יהושע... התועה בין הכרמים מפסיג ויורד מפסיג ועולה... [דף פא.]

התועה בין הכרמים מפסיג ויורד מפסיג ועולה. תנו רבנן הרואה חבירו תועה בין הכרמים מפסיג ועולה מפסיג ויורד עד שמעלהו לעיר או לדרך, וכן הוא שתועה בין הכרמים מפסיג ועולה מפסיג ויורד עד שיעלה לעיר או לדרך, מאי וכן, מהו דתימא חבירו הוא דידע להיכא מסלק דניפסוג אבל הוא דלא ידע להיכא קא סליק לא ניפסוג, נהדריה נהדר בי מיצרי, קא משמע לן. הא דאורייתא הוא דתניא השבת גופו מניין ת"ל והשבותו, דאורייתא הוא דקאי בי מיצרי, אתא הוא תקין דמפסיג ועולה מפסיג ויורד: [דף פא:]

רש"י: מפסיג, מנתק זמורות הנושבות [הנוטות] המעכבות אותו, ועולה ויורד עד שמוצא את הדרך. ... והשבותו, את גופו משמע, שאם טעה חבירך אתה צריך להעלותו לדרך. דאורייתא בי מצרי, יקיף סביבות מצרי הכרמים ולא יעבור בתוכם ויפסידם.

רשב"א: מפסג ועולה מפסג ויורד. פירש הר"א אב"ד ז"ל ואע"ג דאמרין (לעיל ס:) אסור לאדם להציל עצמו בממון חבירו, הני מילי בחנם שלא ליתן לו הדמים, אבל על מנת שיתן לו הדמים אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש. ולולי שאמרה הרב ז"ל הייתי אומר שכל תקנות אלו בלא נתינת דמיהן שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ, ואילו בנתינת דמים למה לי תקנת יהושע, בלא תקנה נמי הדין כן שמציל עצמו ונותן דמים. ועוד שכל אותן שנותן דמים בהדיא תני לה, קוצץ סוכו של חבירו להציל נחילו שלו ונותן לו דמי סוכו, ונותן דמי עצו מתוך פשתנו, ונוטל דמי יינו מתוך דובשנו, ואלו היה נותן דמים אף במפסג היה להם לומר ונותן דמי נזקו לבעלים, כנ"ל: [מובא בשטמ"ק כא].

מאירי: התשיעי [-שתיקן יהושע], שהתועה בין הכרמים מפסג ועולה מפסג ויורד, ר"ל מנתק וכורת הזמורות המעכבות ועולה או יורד עד שיגיע לדרכו, ודוקא על דעת שישלם שאסור להציל עצמו בממון חבירו אא"כ על דעת תשלומין, אף חברו שראהו תועה מפסג ועולה מפסג ויורד עד שמעלהו לעיר או לדרך, שזה או כיוצא בו השבת גופו הוא שאדם חייב עליה בכלל השבת אבדה אחרת שנאמר והשבותו לו זו אבדת גופו:

שיטה מקובצת: דאורייתא הוא היכא דקאי על המצר כדי לפרוץ את המצר לפניו, ואתא הוא ותיקן שאפילו הוא באמצע הכרם כעוקץ את הגדר לפניו, גאון ז"ל. וזה לשון הרמ"ה ז"ל בפרטיו: מדאורייתא הוואה את חברו טועה בין הכרמים חייב להעלותו בין המצרים עד שמעלהו לעיר או לדרך, אתא יהושע תיקן מפסג ועולה מפסג ויורד. ע"כ:

חייך קודמין

בבא מציעא סב. ורבי יוחנן¹⁰ האי וחי אחיך עמך מאי עביד ליה, מבעי ליה לכדתניא: שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם מתים, ואם שותה אחד מהן מגיע לישוב. דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חבירו. עד שבא רבי עקיבא ולימד וחי אחיך עמך, חייך קודמים לחיי חבירך.

תורת כהנים: פרשת בהר: וחי אחיך עמך, זו דרש בן פטורי שנים שהיו הולכים במדבר ואין ביד אחד אלא קיתון של מים אם שותהו אחד מגיע לישוב ואם שותים אותו שנים שניהם מתים, דרש בן פטורי ישתו שניהם וימותו שנאמר וחי אחיך עמך, אמר לו ר"ע וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי חבירך.

10. בעמוד הקודם למדנו: א"ר אלעזר רבית קצוצה יוצאת בדיינין... רבי יוחנן אמר אפילו רבית קצוצה נמי אינה יוצאת בדיינין... אמר רב נחמן בר יצחק מאי טעמא דרב אלעזר דאמר קרא וחי אחיך עמך, אהדר ליה כי היכי דניחי. על זה ממשכבה הגמ' לשאול לר' יוחנן: ורבי יוחנן האי וחי אחיך...

- רש"י:** וחי אחיך עמך, רישיה דקרא ברבית קאי אל תקח מאתו וגו': אם ישתו שניהם ימותו, בצמא שאין מספיק לשניהם: ואם ישתה האחד מגיע לישוב, וימצא מים: עמך, חיך קודמין:
- ריטב"א:** חדשות: עד שבא רבי עקיבא ולימד וכו', פירוש ולר' אלעזר לא קשה, דאמר לך תרתי שמעין מינה, וחי אחיך לדר"א ועמך לדר"ע, תדע דקיי"ל כר"ע וקיי"ל כר"א.
- ריטב"א:** [ישנות] מוטב ישתו שניהם וימותו, והכי דריש ליה בן פטורא לקרא וחי אחיך עמך כלומר עמך יחיה שאם יוכל לחיות עמך הרי טוב ואם לאו מוטב שימותו שניהם, ואית דאמרי דמואהבת לרעך כמוך:
- מאירי:** מקרא זה ר"ל 'וחי אחיך' אף הוא מתחלק לטעם אחר, והוא שבא ללמד ולומר חיך קודמין לחי חברך, כיצד שנים שהיו מהלכים במדבר וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותים שניהם ימותו שניהם ואם ישתה אחד מהם יגיע לישוב אין אומרים ישתו שניהם ואל יראה אחד במיתת חברו אלא לעולם חיך קודמין, הוא שנאמר 'וחי אחיך עמך':
- רא"ש:** סימן ו: שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים... עד שבא ר"ע ולימד וחי אחיך עמך חיך קודמין לחי חברך. ואע"ג דהאי קרא דריש ליה ר' אלעזר לרבית קצוצה שיוצאה בדיינין, הך דרשה שמעין מעמך, דמשמע שחיי אחיך טפילים לך ושלך קודמין.
- רבינו יהודה:** בן קלונימוס משפירא, ייחסי תנאים ואמוראים: ערך "בן פטורין": גרסינן פרק איזהו נשך אמר ר' אלעזר ריבית קצוצה יוצאה בדיינין ור' יוחנן פליג ואמר דאינה יוצאה בדיינין וטעמא דר' אלעזר פירש רב נחמן בר יצחק אמר קרא וחי אחיך עמך אהדר ליה כי היכי דניחי, ור' יוחנן אמר וחי אחיך עמך מיבעי ליה כדנתיא שנים שהלכו בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם, מתים, אם שותה אחד מהן, מגיע לישוב, דרש בן פטורין מוטב ישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד מהן במיתת חברו, עד שבא ר' עקיבא ולימד וחי אחיך עמך, חיך קודמין לכל אדם.
- ונראה לפרש (דמקשה) מפני שמהלכין בדרך ושניהם בספק, שבודאי אין במדבר מים לטרוח ולהביא, וסבר בן פטורין אם לא ישקה את חברו בודאי ימות לעיניו והתורה אמרה לא תעמוד על דם רעך וצריך כל אחד מישראל להציל חברו מיד חיה ומידי לסטין, אפילו אם הוא מסוכן בספק, ושמא יעשה [נס] ויזדמן להם מים, אבל במקום שביד אחד קיתון וע"י טורח גדול שיטרח חברו ימצא מים, אם לא יטרח מודה בן פטורין שאין חוב על זה להחיותו כיון דאפשר לו.
- דהכי גרסינן בנדרים פרק אחרון (פ:) מעין של בני העיר, חייהן וחיי אחרים, [חייהן] קודמין לחיי אחרים, בהמתו ובהמות אחרים בהמתו קודמת, [כביסתן וכביסת אחרים כביסתן קודמת], חיי אחרים וכביסתן חיי אחרים קודמות לכביסתן, ר' יוסי אומר כביסתן קודמת לחיי אחרים ומשום צער דחיפופיתא, ור' יוסי יליף לה מקרא ומגרשיהן יהיו לבהמתם ולרכושם ולכל חיתם, חיותם.
- ואפילו רבנן לא פליגי עליה דר' יוסי אלא בכביסה אבל בחיותא [חיים או מות] הכל מודים דחיותם קודם משום דאפשר להו ע"י טורח להסתפק ממעיין אחר או ילכו למקום אחר,

דהא לר' יוסי אם היו שנים מהלכין במדבר וביד אחד מהן חבית של מים ואין בו אלא שיעור כביסה ושתיה לאחד מהן ואם לא יכבס שניהם מגיעין ליישוב, מי לא מודי ר' יוסי שמוטב שישתו שניהן ויחיו ואל יראה אחד מהן במיתת חבירו מפני תענוגו, דודאי כל מקום שיש פקוח נפש ברור צריך להשתדל על ידי טורח ועינוי אם אי אפשר בענין אחר להציל, כיון שנתנה שבת לחלל ע"י פקוח נפש כ"ש שצריך [לענות עצמו] בשביל פקוח נפש ולפום צערא אגרא, ועוד אמרה תורה להציל נרדף מפני רודף בנפשו של רודף כדאיתא בפרק בן סורר דתרי קראי כתיבי אבית גופו מגיין ת"ל והשבותו לו, וכתיב לא תעמוד על דם רעך, דהוא למיטרח ולמיגר אגורי קאתי.

ובן פטורין קדם לר' עקיבא דמדקתני עד שבא ר' עקיבא ולימד ש"מ שדרשה דבן פטורין היתה בידם עד שדרשה ר' עקיבא לדרשה זו...

שיטה מקובצת: שנים שהיו מהלכין בדרך וכו' חייך קודמין לחיי חברך, ואותו אדם שהמים בידו שותה ומציל נפשו דחיי קודמין להציל את עצמו, חטפן אחד מהם מחברו ושתה וחברו מת על ידו חייב בדיני שמים כן נראה דמאי חזית דדמיה סומק טפי, הרמ"ך:

חייך קודמין וכו' ואם תאמר ורבי אלעזר מנא ליה הך דרשא דרבי עקיבא ויש לומר דנפקא ליה מדכתיב עמך. ואם תאמר ודילמא כוליה להכי הוא דאתא ומנא לך הך דרשא דאהדר ליה כי היכי דניחי אחיך בהדך. ויש לומר דנפקא ליה מדסמכיה אריבית. תלמיד הר"ף:

=ענין תניא אגרת הקודש פרק טז שכל ענין חייך קודמין הוא רק בדבר כמו שתיית מים שהוא שוה לכל נפש אבל לחם וצרכיו הבסיסים של העני קודמין לכל מלבושי כבוד וחבם משפחה של הנותן עיי"ש =שייך לכלל של חייך קודמין בממונות=

חיי שעה

עבודה זרה כז: אמר רב יוחנן ספק חי ספק מת אין מתרפאין מהן [מעכו"ם], ודאי מת מתרפאין מהן, [ודאי מת מתרפאין מהן] האיכא חיי שעה¹¹, לחיי שעה לא חיישינן. ומנא תימרא דלחיי שעה לא חיישינן דכתיב (מלכים ב' ז) אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם, והאיכא חיי שעה¹², אלא לאו לחיי שעה לא חיישינן.

רש"י: ספק חי ספק מת, חולי שאם לא ירפאנו רופא ספק יחיה ספק ימות אין מתרפאין מהן דעובד כוכבים ודאי קטיל ליה ומוטב שיניח אולי יחיה. ודאי מת מתרפאין, היכא דידעינן שאם לא ירפאנו ימות ואין כאן ישראל לרפאותו מתרפאין מהן דעובד כוכבים מאי עביד ליה הא בלאו הכי מיית ושמא ירפאנו העובד כוכבים. חיי שעה, שהעובד כוכבים ממהר להמיתו ושמא יום או יומים יחיה. אם אמרנו נבוא העיר, בארבעה אנשים מצורעים כתיב אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחיונו ונחיה ואם ימיתנו ומתנו. [והאיכא חיי שעה, ומיתה מיד]. לא חיישינן, הואיל וסופו למות כאן.

11. פירוש: מהמחלה לא ימות אלא עוד יום יומיים, ואילו הרופא עכו"ם עלול להרגו מיד.

12. פירוש: אם יתפסם חיילי ארם ימותו מיד, ואם ישארו במחנה יחיו עוד כמה ימים.

רמב"ן: תורת האדם שער הסכנה: ...והוא איכא חיי שעה, לחיי שעה לא חיישינן, פירוש < ס > לספיקא דחיי שעה מקמי אפשר דחיי טובא לא חיישינן.

תוספות: לחיי שעה לא חיישינן, והא דאמרינן ביומא (פה). מפקחין עליו את הגל בשבת לחוש לחיי שעה אלמא חיישינן דאיכא למימר דהכא והתם עבדינן לטובתו דהתם אם לא תחוש ימות והכא אם תחוש ולא יתרפא מן העובד כוכבים ודאי ימות וכאן שבקינן הודאי למיעבד הספק. ==מאירי??

למסור אחד להציל הכלל

מסכת תרומות: משנה: וכן נשים שאמרו להם עובדי כוכבים תנו אחת מכם ונטמאה ואם לאו הרי אנו מטמאים את כולכם יטמאו את כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל: פרק ח משנה יב
==עיין ר"ש משאנץ ואחרונים מפרשי המשנה, תוי"ט אהללות פ"ז

תוספתא: פרק ז: סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרגו ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכם, יהרגו כולן ואל ימסרו להן נפש אחת מישראל, אבל אם ייחדוהו להם כגון שייחדו לשבע בן בכרי יתנו להן ואל יהרגו כולן. אמר ר' יהודה במה דברים אמורים בזמן שהוא מבפנים והן מבחוץ =גירסת הגר"א: שהוא בחוץ והן בפנים (לפי חזון יחזקאל כאן) אבל בזמן שהוא מבפנים והן מבפנים הואיל והוא נהרג והן נהרגין יתנוהו להן ואל יהרגו כולן, וכן הוא אומר ותבא האשה אל כל העם בחכמתה וגו', אמרה להן הואיל והוא נהרג ואתם נהרגין תנוהו להם ואל תהרגו כולכם, ר' שמעון אומר כך אמרה להם כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה.

ירושלמי: תרומות ספ"ח: תני סיעות בני אדם שהיו מהלכין בדרך ופגעו להן גוים ואמרו תנו לנו אחד מכם ונהרגו אותו ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכם, אפילו כולן נהרגין לא ימסרו נפש אחת מישראל, ייחדו להן אחד כגון שבע בן בכרי ימסרו אותו ולא ייהרגו, אמר רבי שמעון בן לקיש והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי, ורבי יוחנן אמר אף על פי שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי.

עולא בר קושב תבעתיה מלכותא ערק ואזל ליה ללוד גבי רבי יושוע בן לוי, אתון ואקפון מדינתא, אמרו להן אין לית אתון יהבין ליה לן אנן מחרבין מדינתא, סלק גביה רבי יהושע בן לוי ופייסיה ויהביה לון, והוה אליהו זכור לטוב יליף מיתגלי עלוי ולא איתגלי, וצם כמה צומין ואיתגלי עלוי, אמר ליה ולמסורות אני נגלה, אמר ליה ולא משנה עשיתי, אמר ליה וזו משנת החסידים.

רבי איסי איתציד בספסופה, אמר רבי יונתן יכרך המת בסדינו, אמר רבי שמעון בן לקיש עד דאנא קטיל ואנא מיתקטיל אנא איזיל ומשיזיב ליה בחיילא, אזל ופייסון ויהבוניה ליה, אמר לון ואתון גבי סבן והוא מצלי עליכון, אתון גבי רבי יוחנן אמר לון מה דהוה בלבבכון מיעבד ליה יתעביד לון ימטא להווא עמא, לא מטון אפיפסרוס עד דאזלון כולהון.

==עיין מפרשי הירושלמי ר"ש סריליו ועוד ועוד

- < סח > **בראשית רבה:** פרשה צ"ד בסופו: כל הנפש... [בענין שרח בת אשר במעשה דשבע בן בכרי, אח"כ מביא התוספתא והירושלמי דלעיל ומסיים:]...תני בשעה שעלה נבוכדנצר לכבוש את יהויקים עלה וישב בדפני של אנטוכיא ירדה סנהדרי גדולה לקראתו אמרו לו הגיע זמנו של בית הזה ליחרב אמר להם לאו אלא יהויקים מלך יהודה מרד בי תנו אותו לי ואני אלך אזלון ואמרין ליהויקים נבוכדנצר בעו לך אמר להו וכך עושים דוחים נפש מפני נפש לא כן כתיב (דברים כג) לא תסגיר עבד אל אדוניו, אמרו לו לא כך עשה זקנך לשבע בן בכרי, הה"ד (שמואל ב כ) הנה ראשו מושלך אליך בעד החומה, כיון שלא שמע להם עמדו ונטלוהו ושלשלו אותו ופייליה.
- [בשינוי קצת בויקרא רבה פרשה י"ט עיי"ש ובמפרשים].
- ==עייין יפה מראה שם

- < סו > **רש"י: סנהדרין עב:** יצא ראשו, באשה המקשה לילד ומסוכנת, וקתני רישא החיה פושטת ידה וחותרתו ומוציאתו לאברים, דכל זמן שלא יצא לאויר העולם לאו נפש הוא וניתן להורגו ולהציל את אמו, אבל יצא ראשו אין נוגעים בו להורגו, דהוה ליה כילוד ואין דוחין נפש מפני נפש, ואם תאמר מעשה דשבע בן בכרי הנה ראשו מושלך אליך דדחו נפש מפני נפש, התם משום דאפילו לא מסרוהו לו היה נהרג בעיר כשיתפשנה יואב והן נהרגין עמו, אבל אם היה הוא ניצול אף על פי שהן נהרגין לא היו רשאים למסרו כדי להציל עצמן, אי נמי: משום דמורד במלכות הוה, והכי מפרש לה בתוספתא [דתרומות] דבריו מובאים בפירוש הרא"ש במשנה תרומות שם].

רמב"ם: [דברי הרמב"ם ומפרשיו עייין לקמן בראשונים רב ===]

- < סז > **ריטב"א:** [מסכת פסחים כה.]: ובירושלמי (תרומות פ"ח ה"ד) אמרו סיעה של בני אדם שמהלכין בדרך ופגעו בהן ליסטים ואמרו תנו לנו אחד מכם ואם לאו נהרוג אתכם אפי' כולם נהרגין אל ימסרו נפש מישראל, פי' דכיון שאינם מייחדים להם איש ידוע, כשבוררין אותו מדעתם נמצאו באין לפדות עצמן בישראל אחר ומתרפאין בשפיכות דמים, ואין דוחין נפש מפני נפש,
- וכתב עוד ז"ל ונראה שכן הדין באומר לישראל תן לי כלי זיינך ואהרוג ישראל זה ואם לאו אהרוג אותך והגוי אינו יכול ליטלו שלא מדעתו, שאין לו ליתנו כדי לפדות נפשו, יחדו להם אחד כגון שבע בן בכרי ימסרו אותו להם ואל יהרגו, פי' כיון דסוף סוף כולם נהרגים שיש סיפק בידם לעשות והם שואלין איש ידוע, ופירשו שם שלא סוף דבר בשבע בן בכרי שהיה חייב מיתה אלא בכל אדם ג"כ אע"פ שלא היה חייב מיתה. וכל שאפשר לפדותו בשום ממון ואינו מחויב מיתה נראה שאסור למסרו בידם.
- והא דאמרין שאם ייחדוהו מותר למסרו דוקא באומרים שאם לא ימסרוהו יהרגו את כולם, אבל אם אומרים מסרו לנו לפלוני ונהרגנו ותנצלו כולכם או נהרוג אתכם וינצל הוא אסור למסרו שזה כפודין עצמן בנפשו הוא כיון שאינו מחויב מיתה.

- < סח > **מאירי:** סנהדרין עב: זה שביארנו שכל שאין שם רודף אין דוחין נפש מפני נפש, לא סוף דבר באחרים שאין מצילין את זה בנפשו של זה, אלא אף בעצמו אסור לו להציל עצמו בנפש חבירו, ואפילו רבים בנפש יחיד, והוא שאמרו בשמיני של תרומות נשים שאמרו להם גוים תנו לנו אחת מכם ונטמאנה ואם לאו נטמא את כלכם יטמאו כולן ואל ימסרו נפש אחת מישראל, ושנו עליה בתלמוד המערב סיעת בני אדם מהלכין בדרך ופגעו בהם גוים ואמרו תנו לנו אחד מכם ונהרגוהו ואם לאו הרי אנו הורגין את כלכם,

יהרגו כלם ואל ימסרו נפש אחת מישראל. למדת שאף בהצלת עצמו ואף יחיד בהצלת רבים אין דוחין נפש מפני נפש, ואפי' קטן מפני גדול כמו שביארנו.

מ"מ אמרו שם שאם ייחודו להם כשבע בן בכרי כלומר תנו לנו את פלוני ונהרגו ואם לאו נהרג את כלכם ימסרוהו להם כל שיש בו הצלת שנים בשביל אחד אלא שאמרו שם אמר ריש לקיש והוא שנתחייב מיתה כשבע בן בכרי ור' יוחנן אמר אף על פי שלא נתחייב מיתה. ויראה כר' יוחנן, שהרי כל שנחלקו שניהם הלכה כמותו, וכ"ש בתלמוד שלו, ומעתה אם לא נתחייב מיתה כל שאמר תנהו לי ואם לאו הריני הורג אותך יהרג ואל ימסרוהו שאין לו לדחות את זה מפני עצמו, אבל אם אמר הריני הורג את כלכם או אתה והוא ימסרוהו ואל יהרגו שניהם או כלם ואם נתחייב מיתה אם בדיני ישראל ימסרוהו אף להצלת עצמו, ויראה לי אף להצלת אחר, ואם אינו חייב בדיני ישראל הרי הוא כישראל בעלמא, הא כל להצלת רבים אפילו לא נתחייב מיתה או שנתחייב ולא בדינו הואיל וייחודו מותר. אלא שמדת חסידות לעכב וליתן מתון בדבר עד דכדוכה של נפש, וכל שממחר בכך הפקיע מעליו מדת חסידות.

והוא שאמרו שם עילא בר קיסר תבעתיה מלכותא ערק ללוד גבי ר' יהושע בן לוי אתון אקפון מדינתא אמרין אין לית אתון יהבין לן אנן מחרבין מדינתא סלק גביה ר' יהושע בן לוי פייסיה ויהביה לון, הוה אליהו זכור לטוב יליף מתגלי ליה ולא איתגלי צם כמה צומין אתגלי ליה, אמר ליה ולמסור אנא מתגלי, אמר ליה ולא משנה שלימה עשיתי, אמר ליה וכי משנת חסידים היא ז.

ויראה לי שלא אמרה אלא על שמיהר את הדבר ולא המתין עד שיראה אם יחריבו את העיר אם לאו, ומ"מ י"מ שלא על מדת חסידות לבד היה מתרעם עליו אלא מן הדין, וממה שלא היה חייב מיתה בדיני ישראל, ומכאן פסקו כריש לקיש שאמר והוא שמחוייב מיתה כשבע בן בכרי, ופירשו בו שיהא מחוייב מיתה בדיני ישראל, והדברים ברורים כדעת ראשון.

ולפי דרכך למדת במה שאמרו מאי חזית דדמא דידך וכו', דוקא כשאמר לו קטליה לפלניא ואי לא קטילנא לך, אבל אם אמר לו קטליה לפלניא ואי לא קטילנא לדידיה ולדיך מותר לו להרגו, ומ"מ יראה שלא הותר אלא למסרו לו שמא יקח ממנו כפר או יתחרט עליו אבל להרגו בידים לא:

יראה לי שאם היתה סיעה של נשים והיתה ביניהם זונה ידועה עומדת על מנהגה, אפילו לא ייחד אלא שאמרו תנו לנו אחת ונטמאנה ימסרו את הזונה ואל יטמאו [רשב"א חולק מובא בכס"מ עין כנה"ג, גם מאירי עצמו אח"כ מסתפק שמא... עיי"ש], ואין צריך לומר בסיעה של בני אדם והיה ביניהם טרפה שימסרוהו ואל יהרגו שהרי ההורג פטור, ממה שראיתי בשמיני של תרומות היה עובר ממקום למקום וככרות של תרומה בידו ואמר לו נכרי תן לי אחת ונטמאנה ר"ל לאכלה ואם לאו הרי אני מטמא את כלך, ר' אליעזר אומר יטמא את כלך, ושנו עליה בירושלמי לא מסתברא כן אם היתה שם ככר טמאה, ויראה לי שאף בזונה כן, אלא שיש לפקפק שמא הרהרה תשובה בלבה, ומ"מ לענין תרומה מיהא הלכה כר' יהושע שאמר לשם יניח אחת מהם על הסלע:

ובתלמוד המערב של עבודה זרה ראיתי ששאלו [עיי' בהערות ר"א סופר כאן במאירי בדברי הט"ז וכי' בפרק שני מהו לדחות נפש קטן מפני גדול, וכשהשיבו להם מיצא ראשו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש, הם תירצו שניא היא שאין אנו יודעין מי הורג את מי, ולא נתבררה שם, ונראה שאף שאלתם במי שאמרו לו הרוג קטן זה ואם לאו נהרג אותך אם מותר להציל עצמו בנפשו, ומ"מ מסוגיא שבכאן יראה שהקטן דינו כגדול לענינים אלו, שאם לא כן תהא האשה עצמה הורגתו אף ביצא ראשו, אלא שחכמי הדורות שלפנינו כתבוהו כן ר"ל שהאשה עצמה יכולה לחתכו שנרדף היא ונרדף מיהא במקום שאין אחרים מחזיקין את הרודף ברודף, הוא עצמו רשאי, ומ"מ מסוגית קטן הרודף אנו למדים שדינו כגדול אלא שיש לו ראייה ממנה על הטרפה וחברתה שמצילין עצמן באלו:

נדה סא. ♦ רש"י ♦ רא"ש ♦ מאירי

=קטעים רבים של המאירי כאן נעתקו בכנה"ג יו"ד סי' קנז עייש >?< :

=בכל הענין ראה שו"ת הב"ח סי' מ"ג = להעתיק ב"ר פרשה צד אות ט

שו"ע יורה דעה סימן קנז סעיף א נעתק לקמן בחלק אחרונים עיי"ש

הצלת רוצח שברח

נדה סא. תנא הוא הבור שמילא ישמעאל בן נתניה חללים, דכתיב (ירמיהו מא) והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי אנשים אשר הכה ביד גדליה, וכי גדליה הרגן והלא ישמעאל הרגן, אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש, מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן. אמר רבא האי לישנא בישא, אע"פ דלקבולי לא מבעי, מיחש ליה מבעי.

הנהו בני גלילא דנפק עלייהו קלא דקטול נפשא, אתו לקמיה דרבי טרפון, אמרו ליה לטמרינן מר, אמר להו היכי נעביד אי לא אטמרינכו חזו יתייכו, אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא, אע"ג דלקבולי לא מבעי מיחש ליה מבעי, זילו אתון טמרו נפשייכו.

רש"י: מיחש ליה מיבעי, ושמא הרגתם ואסור להציל אתכם. < ע >

תוספות: אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא כו', פי' בקונטרס ושמא הרגתם ואסור להצילכם, ובשאלתות דרב אחאי מפרש שמא הרגתם ואם אטמין אתכם חייבתם ראשי למלך והיינו מיחש מיבעי ליה למיחש שיש לחוש ללשון הרע להאמינו לגבי זה שיוהר שלא יבא לו הפסד ולא לאחרים. [=עיי' כאן מהרש"ל=]

רא"ש: סימן ה': אמר רבינא האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מבעי למיחש ליה מיבעי... [מביא דברי הגמ']... פירוש רש"י למיחש מיבעי ושמא הרגתם ואסור להציל אתכם. ותימה הוא לפרש כן וכי אם יצא קול על אדם שחטא בשביל קול בעלמא יהא אסור להציל נפשו. ונראה דברי רבינא אחא שפירש בשאלתות (פ' וישב) אם הרגתם חייבתם ראשי למלך שהתרה מלקבל רוצחין, וכענין זה דוקא יש לחוש ללישנא בישא היכא שיכול לבוא לידי היזק לו או לאחרים אם לא יחוש לו, כהך עובדא וכההיא דגדליה בן אחיקם, אבל בענין אחר אסור אפילו לחוש ללשון הרע ולהאמינו כלל:

מאירי: לשון הרע אף על פי שאסור לקבלו כמו שביארנו במקומו, מ"מ כל שיש בו מקום חשש סכנה ראוי למי שספרוהו לו שיחוש עליו ויזהר מאותו שספרו לו עליו, דרך הערה אמרו והבור אשר השליך שם ישמעאל... וכן אמרו בבני גלילא דנפק עליהו קלא דקטול נפשא ואתו לקמיה דר' טרפון אמרו ליה לטמרינן מר ואמר להו אנא לא מטמירנא לכו, והא אמור רבנן האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מבעי למיחש ליה מיהא מבעי, כלומר ושמא הדבר אמת ואיני רוצה לסכן עצמי, אלא זילו אינכו וטמירו נפשייכו, וגדולי הרבנים מפרשים למיחש ליה מבעי, שמא הדבר אמת ואסור להשתדל בהצלתכם.

עכ"ם ורשעים שלא מצילין

עבודה זרה כו כז: תני רבי אבהו קמיה דר' יוחנן העובדי כוכבים ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורדין, אבל המינים והמסורות והמומרים היו מורדין ולא מעלין. א"ל אני שונה לכל אבידת אחיך לרבות את המומר ואת אמרת היו מורדין, סמי מכאן מומר, ולישני ליה כאן במומר אוכל נבילות לתיאבון כאן במומר אוכל נבילות להכעיס, קסבר אוכל נבילות להכעיס מין הוא. איתמר מומר, פליגי [ביה] רב אחא ורבינא, חד אמר לתיאבון מומר, להכעיס מין הוי, וחד אמר אפילו להכעיס נמי מומר, אלא איזהו מין זה העובד אלילי כוכבים.

=להוסיף כאן תוספתא ב"מ ספ"ב :

רש"י: מינין, כומריין לעבודת כוכבים, בין עובדי כוכבים בין ישראלים. מסורות, מלשינים לשקר המוסרין ממון חבריהם ביד עכ"ם אנסין. לתיאבון, כשאין להם בשר, אבל אינו מופקר להיות איסור והיתר לפניו להניח ההיתר ולאכול איסור, ואם עושין כן זה להכעיס. מין הוא, והא תנא ליה רישא מינין. בכמה דברים מצינו חילוק בין מין למומר כגון ספר תורה שכתבו מין ישרף [ומורדיים] דהכא.

רמב"ם: [עיי' דבריו לקמן בראשונים ...]

מאירי: הגוים והרועים בהמה דקה ישראלים שסתמם מתמידים בגזל ומשוקעים בו עד שנעשו בכך כפורקים מעליהם עול תורה, אלא שלא מחמת פיקור הם עושים אלא מחמת ממון, ומ"מ כל שבא להם ההיזק מאליו אין אנו מצווים להשתדל בהצלחתם. ואף בזו של גוים צריך אתה לבחון מה שהקדמנו באיזה גוי הוא אומר כן ר"ל שבעובדי האלילים נאמר שלא היו גדורים בדרכי הדתות ואדרבה כל עבירה וכל כיעור יפה בעיניהם, וכבר אמר ראש הפילוסופים הרגו מי שאין לו דת הא כל שהוא מעובדי האלהות אף על פי שאינו מכלל הדת אינו בדין זה חלילה וחס וכבר ידעת בגר תושב והוא שקבל עליו שבע מצות שאתה מצווה להחיותו:

ישראלים שפקרו ונעשו מינים לעבוד את האלילים ומיני ע"ז ומסורות ואפיקורסים והם המבזים את המצות דרך פקור, מותר להזיקם בידים ולהורידם לבור תחתיות, אבל המשומד באכילת איסורין אם לתאבון י"מ שלא מעלין ולא מורדין מפני שהם דנין אותו על מדרגת רועי בהמה דקה, ועיקר הדברים שחייבין אנו להצילו והוא שאמרו בפרק השולח (מו:): ההוא גברא דזבין נפשיה ללודאי ואמר ליה לרבא פרקן אמרו ליה לרבא אוכל נבלות הוא אמר להו דילמא לתאבון אמרו ליה והא שביק התרא ואכיל איסורא אמר ליה זיל לא שבקי לי דאפרקך, אלמא שאלו היה לתאבון היה מחוייב להצילו, וכן ביארנוה באחרון של הוריות, ואחר שכן חייבין אנו להחזיר לו אבדתו והוא הדין שאסור ליטול רבית ממנו שהרי עליו אמרו לכל אבדת אחיך לרבות את המשומד:

משומד להכעיס בין לנבלה בין לעברה אחרת אחר שאינו בכלל המינין הואיל ואינו עובד את האלילים י"א שדינו כגוי שלא להוריד ושלא להעלות ושלא להתחייב להחזרת אבדתו, ועקר הדברים שהוא בכלל מורדין, שהרי בסוגיא זו אמרו אבל המינים והמסורות והמשומדים מורדין ולא מעלין והקשה אני שונה לכל אבדת אחיך לרבות את המשומדים ואת אמרת מורדין ותירץ סמי מכאן משומד והקשה ולישני ליה כאן לתאבון כאן להכעיס ומשני

דהוא סבר דלהכעיס מין הוא ולא הוצרך להחזירו, למדת שאף לדעת האומר שהוא משומד מכלל מורידין הוא ואעפ"כ אינו בכלל המינין אחר שאינו עובד את האלילים, ואם כתב ספר תורה אין אומרים תשרף ככתבו מין אלא תגנו, וכן שחיטתו אינה אסורה אלא באכילה ולא בהנאה, ואין צריך לומר שאין מחזירין לו אבדה בתורת חיוב ושמותר ליטול רבית ממנו, ובתלמוד המערב אמרו...

נעשה משומד לע"ז כלומר לעבודת האלילים הרי הוא בכלל המינים והוא בכלל מורידין לדברי הכל, ואין צריך לומר בהחזרת אבדה ונטילת רבית שפטור ומותר ואם כתב ספר תורה ישרף ושחיטתו אסורה בהנאה, ודברים אלו כלם בשעדין שם ישראל עליו ומאחר שהוא מתפקד ומחלל את הדת ענשו חמור הרבה, הא כל שיצא מכלל דת יהודית ונכנס לו בכלל דת אחרת הרי הוא אצלנו כבני אותה הדת שנכנס בה לכל דבר חוץ מגיטין וקדושין או כל זיקת אשה כמו שיתבאר במקומו ובנו מיהא הרי הוא גוי גמור אף לענין גיטין וקדושין:

הורדה שהוזכרה כאן דוקא שלא ידע בה אדם ולא יכתב עצמו אין חוששין שהרי ימות שם אבל כל שבידיעת אחרים אף במקום שאין לו סכנה בכך מ"מ יש לו לחוש לאיבת הרואים ואין לו להכניס עצמו לכלל איבה, וכן זו שאמרו אין מעלין לא סוף דבר העלאת ממש דהשתא אחותי מחתינן דלא לאסוקי מבעיא אלא שישתדל שלא לעלות בכדי שלא יהא שם איבה, אלא כל שבא לו ההיזק גורמין שלא להנצל ממנו במקום שיש לו קצת טענה, כגון שאם היה סלם שלו בבור מעלה ואומר בעינא לאחותי ברי מאיגרא וכל כיצא בזה.

ויש לשאול אכתי קושיא לדוכתא דהשתא אחותיה מחתינן העלאת סלם מבעיא, ומתריצים שההורדה דוקא במקום שאין רואים שהרי כל שבמקום רואים ודאי איכא איבה וסכנה אלא שלא במקום רואים הא העלאת סלם אף במקום רואים כל שאפשר לו למצוא עילה להפקיע איבה, ומ"מ י"מ בהעלאת סלם זו וכיצא בה שעל מורידין נאמרה כלומר הורדה שהוזכרה כאן לא הורדה ממש דהורדה ממש אף במקום שאין רואים ושאל לחוש לא לאיבה ולא לסכנה אסור אלא שאם ירד מעצמו מותר לו להשתדל במניעת הצלתו כל שאפשר לו להנצל מאיבה וכן עיקר:

באר הגולה: [שו"ע חו"מ סי' תכ"ה אות ש: עמ"ש אבל הגוים וכו' אסור להצילן] <עו>

לא אמרו חז"ל דבר זה אלא על העכו"ם שהיו בזמניהם שהיו עובדי כוכבים ומזלות ולא היו מאמינים ביציאת מצרים ובחידוש העולם, אבל אלו הגוים אשר אנחנו אומה ישראלים חוסים בצל שלהם ומפוזרים ביניהם, הם מאמינים בחידוש העולם וביציאת מצרים ובעיקרי הדת וכל כוונתם לעושה שמים וארץ כמ"ש הפוסקים והביאו רמ"א באו"ח סי' קנ"ו בהגה, לא די שאין איסור להצילן אלא אפילו אנחנו מחוייבים להתפלל בשלומם,

וכאשר האריך בזה בעל מעשה ה' בסדר הגדה בפסוק שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידועך, שדוד המע"ה התפלל לשפוך על העכו"ם אשר אינם מאמינים בחידוש העולם וענין האותות והנפלאות אשר עשה השי"ת לנו במצרים ובמתן תורה, אבל הגוים אלו אשר אנחנו בצילם חיים וחוסים תחת כנפיהם הם מאמינים בכל אלה כמ"ש ועל משמרתינו אנחנו עומדים להתפלל תמיד על שלום המלכות והשרים להצלחתם ועל כל מדינות ומקומות ממשלתיהם, וכתב הרמב"ם דהלכה כר' יהושע בפרק חלק דף ק"ה ע"א דאפילו חסידים עכו"ם יש להם חלק לעוה"ב.

חזון איש: [יו"ד סימן ב' ס"ס ט"ז]: ונראה דאין דין מורידין אלא בזמן שהשגחתו

ית' גלויה, כמו בזמן שהיו נסים מצוין ומשמש בת קול, וצדיקי הדור תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל, והכופרין אז הוא בנליזות מיוחדת בהטיית היצר לתאוות ולהפקרות, ואז היה ביעור רשעים גדרו של עולם, שהכל ידעו כי הדחת הדור מביא

פורעניות לעולם ומביא דבר וחרב ורעב בעולם, אבל בזמן ההעלם, שנכרתה האמונה מן דלת העם, אין במעשה הורדה גדר הפרצה אלא הוספת הפרצה, שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואילמות ח"ו, וכיון שכל עצמנו לתקן, אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון, ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת.

=להוסף ציטוט מתוך 1) תלמידי רבינו יונה כאן

2) גירסת בה"ג בסוגיא

3) בכור שור גיטין ועוד

4) חתם סופר בשיטת היראים

5) תועפות ראם ביראים

=ובכלל להזכיר שיטת היראים ומחלוקת עם רמב"ם עיין טור יו"ד קנו או קנא עיי"ש=

איזה רשעים מצילין

גיטין מזו: משנה: המוכר את עצמו ואת בניו לעכו"ם אין פודין אותו אבל פודין את הבנים לאחר מיתת אביהן.

גמרא: [=להוסיף מהגמרא "והוא ששנה ושילש" עייש] ההוא גברא דזבין נפשיה ללודאי, אתא לקמיה דרבי אמי אמר ליה [דף מז.] פירקן, אמר ליה תנן המוכר עצמו ואת בניו לעובדי כוכבים אין פודין אותו אבל פודין את הבנים משום קלקולא, וכ"ש הכא דאיכא קטלא. אמרו ליה רבנן לר' אמי האי ישראל מומר הוא דקא חזו ליה דקאכיל נבילות וטריפות, אמר להו אימא לתיאבון הוא דקאכיל, אמרו ליה והא זמנין דאיכא היתירא ואיסורא קמיה ושביק היתירא ואכיל איסורא, א"ל זיל לא קא שבקי לי דאפריקנך.

רש"י: =הוסף רש"י ד"ה לודאי, אומה שאוכלין בני אדם: פירקן, פדני. משום קלקולא, שלא יוטמעו בעובדי כוכבים וילמדו ממעשיהם ובחיי אביהן ליכא למיחש להכי דמנטר להון אבוהון. אימא לתיאבון הוא דקאכיל, ולא הוי מין אלא מומר ובמינים הוא דאמרינן מורידים אבל לא מעלין אבל מומר אמרינן התם סמי מכאן מומר. ואכיל איסורא, עדים העידו עליו כן והוי אוכל נבילות להכעיס.

=לבדוק כאן אם צריך להביא מאירי, רמב"ם הל' מתנות עניים, שו"ע יו"ד סי' רנ"ב ??

ים של שלמה: שם סימן עב... תנו מסיק, ההוא גברא דזבין נפשי' ללודאי... ומתוך עובדא זו משמע דמשומד לתיאבון פודין אותו. ודוקא משומד לעבירות אבל מי שיצא מן הכלל ונכנס לדתם פשיטא שאין חילוק בין להכעיס, בין בשגגת אמונה, בין למלאות תאותו, דסוף סוף משומד לעבודה זרה מיקרי, שהרי קבל עליו עבודה זרה, והוא בכלל מורדין ולא מעלין. ועוד שמעינן, היכא דהוא משומד להכעיס אפילו בעבירה אחת אין פודין אותו, וכן כתב הטור (יו"ד סימן רנ"ב).

עוד שמעינן מהאי סוגיא היכא שהיא סכנת נפש פודין אותו אפילו כמה פעמים, וכן איתא להדיא בטור (שם). ונראה בעיני כשם שסכנת נפש ביטל הא דאין פודין, כששנה ושילש. ה"ה נמי ביטל הא דאין פודין השבויים יותר מכדי דמיהן, וכן המנהג.

ומכל מקום מי שגונב מן הגוים שדינו בתליה, אין צריכין כלל לפדותו, כי הוא מתחייב בנפשו ולא דמי להאי דזבין עצמו ללודאי כו', דמשמע אי לאו דהוא משומד היו פודין אותו, אין הפירוש שמכר עצמו לקטלא אלא מכר עצמו לשעבוד, ולא ידע מזה עד אחר המכירה, דאם לא כן כל אחד היה מוכר עצמו ללודאי, והיו מצווים לפדותו...

דיני קדימה

הוריות יג. משנה: האיש קודם לאשה להחיות ולהשב אבדה, והאשה קודמת לאיש לכסות ולהוציא מבית השבי, בזמן ששניהם עומדים בקלקלה האיש קודם לאשה.

גמרא: ת"ר היה הוא ואביו ורבו בשבי הוא קודם לרבו, ורבו קודם לאביו, אמו קודמת לכולם. חכם קודם למלך ישראל, חכם שמת אין לנו כיוצא בו, מלך ישראל שמת כל ישראל ראויים למלכות. מלך קודם לכהן גדול... כהן גדול קודם לנביא... משוח בשמן המשחה קודם למרובה בגדים...

איבעיא להו לענין טומאה, סגן ומשוח מלחמה איזה מהם קודם, אמר ר' זוטרא בריה דרב נחמן ת"ש דתניא סגן ומשוח מלחמה שהיו מהלכים בדרך ופגע בהם מת מצוה, מוטב שיטמא משוח מלחמה ואל יטמא סגן, שאם יארע בו פסול בכהן גדול נכנס הסגן ומשמש תחתיו. והתניא משוח מלחמה קודם לסגן, אמר רבינא כי תניא ההיא להחיותו.

מתני': כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר. אימתי בזמן שכולם שוים, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ.

גמ': כהן קודם ללוי... לוי קודם לישראל... ישראל קודם לממזר שזה מיוחס, וזה אינו מיוחס, ממזר קודם לנתין, זה בא מטפה כשרה וזה בא מטפה פסולה, נתין קודם לגר, זה גדל עמנו בקדושה, וזה לא גדל עמנו בקדושה. גר קודם לעבד משוחרר, זה היה בכלל ארור וזה לא היה בכלל ארור.

אימתי בזמן שכולן שוין כו'. מה"מ א"ר אחא ברבי חנינא, דאמר קרא (משלי א) יקרה היא מפנינים, מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים.

תניא רשב"י אומר בדין הוא שיקדים עבד משוחרר לגר, שזה גדל עמנו בקדושה וזה לא גדל עמנו בקדושה, אלא זה היה בכלל ארור וזה לא היה בכלל ארור. שאלו תלמידיו את רבי אלעזר ברבי צדוק מפני מה הכל רצין לישא גיורת, ואין הכל רצין לישא משוחררת, אמר להם זו היתה בכלל ארור, וזו לא היתה בכלל ארור. דבר אחר זו היתה בחזקת שמור, וזו לא היתה בחזקת שמור.

רמב"ם: פירוש המשניות: כבר ידעת שהמצוות כולן מחויבות לזכרים, ולנקיבות מקצתן, כמו שהתבאר בקידושין, והרי הוא מקודש ממנה נולמדנו במשנה הקודמת: כל המקודש מחבירו קודם לחבירו ע"ש, ולפיכך קודם להחיות. ואומרו שניהן עומדין בקלקלה, רוצה בו ששניהם היו בשביה ושניהם נתבעו לתשמיש, אזי פודים את האיש לפני האשה, לפי שהוא אין דרכו לכך, ונתבע לדבר שאינו טבעי לו.]==במחשבה לבד ==

דע שהם אמרו חכם קודם למלך ומלך לכהן גדול וכהן גדול לנביא, וזה בתנאים רבים. והוא, שענין הקדמת החכם למלך אינו אלא (באמונה) ?? (בחכמה) שהחכם מועיל לאומה ממלך, אבל במעשים אין שום דבר קודם לכבוד המלך, ואפילו היה עם ארץ, שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך. וכן כהן גדול קודם לנביא אם הוא שוה לו בחכמה, אבל כשיש יתרון חכמה החכם יותר קודם. וסדר קדימת האנשים בדרגות, אם הם שווים בחכמה

< פב >

ובמעשה, כפי שאתאר משוח בשמן המשחה קודם למרובה בבגדים... =לבדוק אם צריך להביא עוד

< פג > **מאירי:** האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבדה, אבל האשה קודמת לאיש לכסות ולהוציא מבית השבי מפני חשש זנות, ודבר זה בששניהם באים להחיות או שניהם לכסות, אבל אם בא האיש להחיות והאשה לכסות יראה מתלמוד המערב שכסות אשת חבר קודם לחיי עם הארץ בחיי חבר מפני כבוד חבר, אבל כל שבצעד אחר האיש קודם להחיות. ואף בששניהם באים להחיות ור"ל להאכיל, שכתבנו שהאיש קודם, פירושו בשאין אפשר לו לחזור הא אם אפשר לו האשה קודמת אף להאכיל, שהאיש דרכו לחזור ולא האשה כמו שהתבאר בששי של כתובות (זו)... [עיי"ש בהמשך ולא ראיתי חידוש כעת]

< פד > **תוספות:** נזיר מז¹³: והתניא משוח מלחמה קודם לסגן. וקא ס"ד דקדים לכל מילי קאמר, אלא בקונט' פי' דידע שפיר המקשה דבהוריות (יג). מתניא לענין להחיות לפקח עליו את הגל קודם לסגן דאם נפל גל על שניהם, ומכל מקום פריך דאי סגן עדיף לענין טומאה הוה לן לפקח את הגל תחלה על הסגן ומשני מר זוטרא דודאי לענין להחיותו לפקח עליו את הגל משוח מלחמה עדיף דתלו ביה רבים ולענין טומאה סגן עדיף דנתמנה לעבודה ומיהו גם בהוריות מוקי לה הש"ס לענין להחיותו כי הכא משמע דבברייתא לא נשנית בהדיא הך לענין להחיותו:

< פה > **באר שבע:** האיש קודם לאשה להחיות, תימה דהא אמרינן בפרק מציאת האשה ת"ר יתום ויתומה שבאו להתפרנס מפרנסים את היתומה ואח"כ מפרנסים את היתום מפני שהאיש דרכו לחזור ואין אשה דרכה לחזור, ומשמע דפרנסה היינו בין מזון בין כסות... וצריך לומר דהאי להחיות אין פירושו אכילה, אלא דינה של אכילה כדין הכסות, והמשנה קתני והאשה קודמת לאיש לכסות וה"ה לאכילה דחד טעמא הוא כדאמרן¹⁴. והא דקתני האיש קודם לאשה להחיותו, היינו להצילו תחילה אם הם טובעים בנהר או אם נפל גל על שניהם, מפקחין את הגל תחילה מעל האיש, וכה"ג פירוש התוספות במסכת נזיר (מז): הא דאמר רבינא בסמוך כי תניא ההיא להחיותו¹⁵. וטעמא דמילתא לפי שהאיש מקודש יותר מן האשה שהאיש חייב בכל המצוות והאשה אינה חייבת במצוות עשה שהזמן גרמא.

< פו > **קובץ שיעורים:** פסחים פ"ק אות ה: ובעיקר טעמא דמאי חזית דפירש"י מי יודע שנפשו חביבה יותר מנפש חבריך, ואפי' הוא גדול שבגדולים וחבירו קטן שבקטנים ואפי' רשע כ"ז שלא יצא מכלל עמיתך, מ"מ אמרינן מאי חזית וצריך למסור נפשו שלא להורגו. ולכאורה קשה מהא דתנן שילהי הוריות כל המקודש מחבירו קודם לחבירו ות"ח קודם לעם הארץ להחיותו, וה"ה בראה שניהם טובעים בנהר ואינו יכול להציל אלא אחד מהן צריך להקדים בהצלת המקודש יותר ולא אמרינן מאי חזית שמא נפשו של ע"ה חביבה יותר מנפשו של ת"ח,

13. תוספות נזיר: סוגיא זו דהוריות איתא חלקה במס' נזיר מז: וז"ל הגמרא שם: ...איבעיא להו משוח מלחמה וסגן הי מיניהו עדיף, משוח מלחמה עדיף דחזי למלחמה, או דלמא סגן עדיף דחזי לעבודה, ת"ש דתניא אין בין משוח מלחמה לסגן אלא שאם היו מהלכין בדרך ומצאו מת מצוה יטמא משוח מלחמה ואל יטמא הסגן והתניא משוח מלחמה קודם לסגן, אמר מר זוטרא לענין החיותו משוח מלחמה עדיף, מאי טעמא דתלו ביה רבים, ולענין טומאה סגן עדיף.

14. באר שבע: עיין במאירי לעיל שעמד בזה ובמה שתירץ עיי"ש.

15. וכ"כ בב"י י"ד סי' קנ"א ד"ה ומ"ש מקדימין ומובא ברמ"א בהג"ה סי' קנ"ב סק"ח.

וע"כ צ"ל דלא מהני טעמא דמקודש אלא לענין שב ואל תעשה, אבל להרוג בידים את שאינו מקודש בשביל הצלת המקודש אמרין מאי חזית, ונראה מזה דמספקא לן אם המקודש חביב יותר, ומספיקא אסור לעשות מעשה בידים להרוג את שאינו מקודש כדי להציל את המקודש, והיינו דטעמא דמאי חזית משויא ליה לספיקא. אבל לפי"ז אם עבר המקודש והרג את שאינו מקודש להציל עצמו אינו אלא ספק איסור, ולכאורה אינו נראה כן:

לבדוק אם יש כאן בחיד"א דברים == עיין מגדל עוז לקמן =ספר הברית פרק על קדימה

הצלה דאורייתא

קידושין ח. התקדשי לי בככר, תנהו לכלב, אינה מקודשת. ואם היה כלב שלה מקודשת. בעי רב מרי כלב רץ אחריה מהו, בההוא הנאה דקא מצלה נפשה מיניה גמרה ומקניא ליה נפשה, או דלמא מצי אמרה ליה מדאורייתא חיובי מחייבת לאצולן, תיקו.

רש"י: רץ אחריה, לנשכה. < פח >

ריטב"א: כלב רץ אחריה מהו, פירוש ואמרה ליתנו לכלב, מי אמרין הרי הוא ככלב שלה ונחתה לקידושין ולא לתשלומין, או דלמא דאמרה ליה מדאורייתא מחייבת לאצול, פי' על דעת להשתלם לא לאבד ממנו בחנם דהוה ליה מבריה ארי מנכסי חבירו להצילו שזה לא מצינו, והכי מוכח בפ' הגוזל דכי עבד מנפשיה אינו משתלם כלום, אלא הכא דעבד מדעתה שאמרה לו תנהו לכלב, משתלם ממנה, דהפודה שבוי כיון שכבר הגיע לו הנזק לא חשיב מבריה ארי כדכתיב בבא מציעא ומשתלם מיניה. מפי רבינו נר"ו:

מאירי: התקדשי בככר תנהו לכלב אינה מקודשת, שאף זו מן הסתם נשמע מדבריה שאינה רוצה להתקדש לו. ואם היה כלב שלה מקודשת שמן הסתם רוצה היא בכך...

היה כלב רץ אחריה לנשכה הרי זו ספק מקודשת, שמא מתוך שהצילתה גמרה ומקניה נפשה, או שמא מכיון שאף הוא חייב בכך מדכתיב לא תעמוד על דם רעך, אינה גומרת להקנות עצמה בכך. ודבר זה כשהיא רוצה להחזיר לו דמי הככר שאם לא כן אינו חייב להצילה שאף הוא אסור להציל עצמו בממון חברו,

ויש אומרים שאף על פי שהוא עצמו אסור להציל עצמו בממון חברו אחר שאין בעל הממון לשם, מכל מקום כל שבעל הממון שם חייב להצילו אף על מנת שלא ליטול ממנו מה שהפסיד בהצלתו ואינו יכול להוציא ממנו בדין, והוא שאמרו במצות פריקה ישב והלך לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לפרוק פרוק פטור שנאמר עמו טעמא דכתוב עמו הא לאו הכי חייב בכך, ואף כשתמצא לומר שאף אם לא כתב עמו כך הוא הדין איפשר שזה הוא מפני שאף הנזק יכול לסייע עמו וכל שאינו מסייע אין לאחרים חובה בהצלת ממנו יותר ממנו, ועוד שאין שם אלא הצלת ממון אבל זה שיש בו הצלת גוף ושאין הוא עצמו יכול להציל הרי זה חייב להציל אף בפסידא ואין יכול להוציא ממנו מה שהפסיד בהצלתו, ומכל מקום דין הצלת עצמו בממון חברו אין זה מקומו ובמסכת בבא קמא יתרחבו הדברים בע"ה¹⁶:

16. מאירי: עיין לקמן בדברי הראב"ד בשמ"ק ב"ק קיז, וביאור הגר"א לשו"ע חו"מ לקמן

תורת כהנים / ספרי

תורת כהנים: פרשת קדושים: (ח) ומנין שאם אתה יודע לו עדות אין אתה רשאי לשתוק עליה תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך, ומנין אם ראית טובע בנהר או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו חייב אתה להצילו [בנפשו] תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך, ומנין לרודף אחר חבירו להורגו ואחר הזכור ואחר נערה המאורסה חייב אתה להצילו בנפשו תלמוד לומר ולא תעמד על דם רעך.

בילקוט שמעוני (ויקרא תרי"ב) הגירסא: "...מנין אם ידעת לו זכות אל תשתוק לו עליו ת"ל..."

וכן תירגם יונתן "...זכו בדינא" עיי"ש לשונו ויתכן שרק בעדות נפשות ויתכן כוונתו גם לעדות ממון וצ"ע.

ר"ש משאנץ: תו"כ שם: לא תעמוד על דם רעך, דריש לשון שתיקה כדכתיב (נחמיה ח ה) וכפתחו עמדם כל העם, וכן (איוב לב טז) עמדו ולא ענו.

[בגמ' סוטה לח דורש פסוק של נחמיה שכאשר נפתח ספר תורה אסור לספר, ו"עמדו" מלשון שתיקה, והיינו שלא ישתוק אם שומע שמיעצים עליו רעה או שיש לו עדות להציל ממונן]

קרבן אהרן: תו"כ שם: ומנין שאם אתה יודע לו עדות וכו', מדאסמכיה ללא תלך רכיל דריש ליה, וזה שבתחילה הזהירו שלא יגלה סוד חבירו לשום אדם ולזה הוצרך לומר שאם הוא עדות שיודע לכשנגדו, שהוא חייב לגלות העדות ולהגידו, ופירוש הפסוק לא תלך רכיל ומגלה סוד בעמך ועם כל זה לא תעמוד ותשתוק על דם רעך, שאם אתה יודע לו שום עדות לקבל ממונו אין אתה רשאי לשתוק, והכי קאמר קרא לא תעמוד ותשתוק על חיוב רעך, ודרשו לא תעמוד כמו (איוב לב טז) עמדו לא ענו עוד.

ומנין וכו', אחר שדרשו אותו מפני הסמיכות דרשו אותו כפשוטו ומשמעו, וזה שאם יראה את חבירו טובע וכו' שלא יעמוד מלהצילו, וה"ק קרא לא תעמוד עצמך אם תהיה על דם רעך, במקום שאתה רואה אותו מת, אלא קום והלך להצילהו. ובמס' סנהדרין אקשו 'הא מהכא נפקא מהתם נפקא, אבדת גופו מנין ת"ל והשבותו לו, אי מהתם הוה אמינא ה"מ בנפשיה אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא קמ"ל', פירוש, דבאומרו והשבותו לו ולא אמר והשב ותו לא דרשוהו כאילו אמר והשב אותו לו, ירצה כמו שתחזיר אבדתו השב אותו שהוא לנפשו לו, ואם כן הרי לן קרא שחייב להצילו ולמה לי קרא דא, ומשני דאי מהתם אין החיוב אלא שהוא יהיה המשיב כמו האבדה אבל לא לחיוביה שאם הוא אינו יכול שישכיר למי שיצילהו, ולזה אתא קרא דא להוסיף בחיוב, וקרא ה"ק אם אין אתה יכול להציל דם רעך, לא תעמוד מפני זה אלא חזור על כל הצדדין שלא יאבד דם רעך... [יש עוד בדין רודף ולא נעתק כאן עיי"ש...]

ספרי: פרשת כי תצא: (דברים כב ב) על הפסוק... והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו, והשבתו לו, אף את עצמו משיב לו.

רבניו הלל: והשבותו לו, אף את עצמו אתה משיב לו, דאי הוה נשטף בנהר אי נמי חיה או לסטים באין עליו אי מצית להצילו מחייב אתה להצילו, והכי נמי אי איתא במדבר או בהר אתה מחייב להשיבו שלא יאבד, דהשבותו לו משמע שלא יטעה ויאבד, וה"ג בפרקין דבן סורר ומורה בהלכתא דאלו מצילין אותן בנפשו, השבת גופו מנין ת"ל והשבותו וכו'.

??? ספרי [בענין מסית לע"ז]: ...ולא תחוס עינך עליו, מכלל שנאמר לא תעמוד על דם רעך יכול אי אתה עומד על דמו של זה, ת"ל ולא תחוס עינך עליו:

פרק ד: ראשונים

- שאלות: ויקרא שאלתא סט:** שאלתא דאילו מאן דידע בסהדותא דחבריה מיחייב למיזל ואסהודי ליה, ואי לא מסהיד ליה קאים באיסורא שנאמר ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וגו', ואע"ג דהאי קרא בהיכא דאשבעיה ולא מסהיד ליה, הני מילי כי כתיבה שבועה לאיחויבי עלה קרבן שבועה, אבל למיקם באיסורא כי לא מסהיד נמי קאים באיסורא, דכתיב נפש כי תחטא והדר ושמעה קול אלה, אלמא כי לא שמע שבועה נמי קאים בחטא, ותניא מניין שאם אתה יודע לו עדות שאין אתה רשאי לשתוק עליו ת"ל ולא תעמוד על דם רעך...

רמב"ם ומפרשיו

- רמב"ם: ספר המצות ל"ח רעז:** שהזהירנו מהתרשל בהצלת נפש אחד מישראל כשנראהו בסכנת המות או ההפסד ויהיה לנו יכולת להצילו, כמו שיהיה טובע במים ואנחנו נדע לשחות ונוכל להצילו, או יהיה גוי משתדל להרגו ואנחנו נוכל לבטל מחשבתו או לדחות ממנו נזקו. ובאה האזהרה מהמנע להצילו באמרו יתעלה לא תעמוד על דם רעך.
- וכבר אמרו שמי שיכבש עדות תכללהו גם כן זאת האזהרה כי הוא רואה ממון חבירו אובד והוא יכול להחזירו אליו באמרו האמת, וכבר בא בזה הענין גם כן (ע' מ"ע קעח) אם לא יגיד ונשא עונו,
- ולשון ספרא מניין אם אתה יודע לו עדות שאין אתה רשאי לשתוק עליה תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך ומניין אם ראית אותו טובע בנהר או לסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו אתה חייב להצילו תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך ומניין לרודף אחר חבירו להרגו שאתה חייב להצילו בנפשו תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך. וכבר התבאר משפטי מצוה זו במסכת סנהדרין:
- ל"ח יט:** שהזהיר המוסת מהציל את המסית כשיראה אותו בענין המיתה והצרה והוא אמרו יתעלה לא תחוס עינך עליו. ובא הפירוש (ספרי) מכלל שנאמר לא תעמוד על דם רעך יכול אי אתה עומד על דמו של זה, תלמוד לומר לא תחוס עינך עליו:

- יד החזקה: רוצח ושמירת הנפש:** פרק א הלכה יד: כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך, וכן הרואה את חבירו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל, או ששמע גוים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח ולא גלה אוזן חבירו והודיעו, או שידע בגוי או באנס שהוא קובל על חבירו ויכול לפייסו בגלל חבירו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על לא תעמוד על דם רעך.

הלכה טו: הרואה רודף אחר חבירו להרגו או אחר ערוה לבועלה ויכול להציל ולא הציל, הרי זה ביטל מצות עשה שהיא וקצותה את כפה ועבר על שני לאוין על לא תחוס עינך ועל לא תעמוד על דם רעך.

כסף משנה: כל היכול להציל ולא הציל וכו'. בס"פ בן סורר ומורה מניין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר... והא מהכא נפקא... אבל מיטרח ומיגר אגורי אימטו לא קמ"ל. וכתב הרא"ש והניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא דאין אדם חייב להציל נפש חבירו בממונו היכא דאית ליה ממונא לניצול. וכתב הגהות מיימון עבר על לא תעמוד וכו' בירושלמי מסיק אפי' להכניס עצמו בספק סכנה חייב עכ"ל. ונראה שהטעם מפני שהלה ודאי הוא ספק:

רמב"ם: הל' רוצח ושמירת הנפש: פרק ד הלכה י: המינים, והם עובדי עבודה זרה מישראל, או העושה עבירות להכעיס אפילו אכל נבילה או לבש שעטנו להכעיס הרי זה מין, והאפיקורוסין, והן שכופרין בתורה ובנבואה, מישראל, מצוה להרגן, אם יש בידו כח להרגן בסייף בפרהסיא הורג, ואם לאו יבוא עליהן בעלילות עד שישכב הריגתן. כיצד, ראה אחד מהן שנפל לבאר, והסולם בבאר, קודם ומסלק הסולם ואומר לו הריני טרוד להוריד בני מן הגג ואחזירנו לך, וכיוצא בדברים אלו.

הלכה יא: אבל הגוים שאין בינינו ובינם מלחמה ורועי בהמה דקה מישראל וכיוצא בהן אין מסבבים להן המיתה ואסור להצילן אם נטו למות, כגון שראה אחד מהן שנפל לים אינו מעלהו, שנאמר לא תעמוד על דם רעך, ואין זה רעך.

הלכה יב: במה דברים אמורים בישראל בעל עבירות העומד ברשעו ושונה בו תמיד כגון הרועים בהמה דקה שפקרו בגזל והם הולכים באולתן, אבל ישראל בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד אלא עושה עבירות להנניית עצמו כגון אוכל נבילות לתיאבון מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו.

רמב"ם הל' מתנות עניים: פרק ח הלכה י: פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן, ואין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות, והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה עובר על לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך ועל לא תעמוד על דם רעך ועל לא ירדנו בפרך לעיניך, ובטל מצות פתח תפתח את ירך לו, ומצות וחי אחיך עמך, ואהבת לרעך כמוך, והצל לקוחים למות והרבה דברים כאלו, ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים.

רמב"ם הל' יסודי התורה: פרק ה' הלכה ה: נשים שאמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחת מכן ונטמא אותה ואם לאו נטמא את כולכן יטמאו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, וכן אם אמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרגו כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, ואם יחדוהו להם ואמרו תנו לנו פלוני או נהרגו את כולכם, אם היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי יתנו אותו להם, ואין מורין להם כן לכתחלה, ואם אינו חייב מיתה יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל.

הגהות מיימוניות: [דפוס קושטא] גרסינן בירושלמי פ"ח דמס' תרומות עולא בר קוסר...א"ל למסורות אני נגלה, א"ל ולא משנה עשיתי א"ל וזו משנת חסידות. צ"ע שפסק כריש לקיש לגבי רבי יוחנן דאמר אע"פ שאינו חייב מיתה, שוב הראני מורי צ"ל ראייתו במגדל אינויגשהיים דגר' בירושלמי [מובא בקטע הקודם]:

כסף משנה: נשים שאמרו להם וכו'. משנה פ"ח דתרומות כלשון רבינו. **כתב הרשב"א בתשובה** בסיעה של נשים עוברת ואמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחת מכם ונטמאה ואם לאו הרי אנו מטמאים את כלכן, אפילו היתה אחת מהן מחוללת יטמאו את כולן ואל ימסרו אותה להם, ולא דמי למה שאמרו שם שאם היתה ככר של תרומה טמאה ימסרו אותה ולא יטמאו את כל הככרות של תרומה, דככר תרומה טמאה שאני דטמא הוא לגמרי ומה יוסיף עוד זה, אבל אשה אם חללה עצמה פעם אחת ונטמאת בעבירה כל שתעבור ותטמא את עצמה תוסיף על חטאתה פשע, ובפעם הזאת אין בינה לבין הטהורה והכשרה שבהן ולא כלום, ולמה יאנסוה למסרה להם שלא מדעתה ועוד שמא כבר הרהרה תשובה ושבה מדרכה הרעה [השווה למאירי סנהדרין לעיל]:

וכן אם אמרו להם וכו'. בירושלמי על אותה משנה דבסמוך תניא סיעת בני אדם... א"ל וזו משנת חסידים היא... ופסק רבינו כריש לקיש אע"ג דמן הסתם לא קי"ל כוותיה לגבי דר' יוחנן משום דהוי ספק נפשות ולהחמיר דלא ימסרוהו בידים ביד העובדי כוכבים, ועוד דמתניתא מסייעא ליה דקתני כשבע בן בכרי משמע כשחייב מיתה כמותו דוקא, ומקרא איכא למידק הכי שאל"כ למה ליה ליואב למימר נשא יד במלך בדוד כלומר והרי הוא חייב מיתה, משמע דאי לאו הכי לא היו רשאים למסרו לו, וסובר רבינו דההוא בר נש דריב"ל היה חייב מיתה כשבע בן בכרי ואפ"ה לא איתגלי ליה אליהו מפני שמסרו וא"ל וזו משנת חסידים היא אלמא דלכתחילה אין מורים כן:

כתב הרמ"ך אע"פ שנמצא בתוספתא כדבריו לא ידענא טעמא מאי דהא מסיק בגמרא (פסחים כה) דמש"ה אמרינן בש"ד יהרג ואל יעבור דסברא הוא מאי חזית דדמא דידך סומק טפי והכא ליכא האי סברא דהא יהרגו כלם והוא עצמו ומוטב שיהרג הוא עצמו ואל יהרגו כולם. ואני אומר שאין טענתו טענה על התוספתא, דאיכא למימר דהתם שאני דיחדו לו וא"ל קטול לפלניא ומש"ה אי לאו טעמא דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי לא הוה אמרינן דיהרג ואל יעבור, והיינו דקתני סיפא יחדוהו להם, אבל ברישא שלא יחדוהו שלא אמרו אלא תנו אחד מכם ונהרוג אותו, בכל אחד מהם שירצו למסור אותו איכא למימר להו מאי חזיתו שתמסרו את זה תמסרו אחד מכם ותצילו את זה, דמאי חזיתו דדמא דהאיך סומק טפי דלמא דמא דהאי סומק טפי, וע"פ טענה זו א"א להם למסור שום אחד מהם.

אבל אי קשיא על ר"ל קשיא דאמר שאע"פ שיחדוהו להם אם אינו חייב מיתה לא ימסרוהו, דהא ליכא הכא סברא דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי שהרי הוא והם נהרגים אם לא ימסרוהו. ואפשר לומר דס"ל לר"ל שמ"ש דבש"ד סברא הוא אינו עיקר הטעם דקבלה היתה בידם דש"ד יהרג ואל יעבור אלא שנתנו טעם מסברא להיכא דשייך אבל אין ה"נ דאפילו היכא דלא שייך האי טעמא הוי דינא הכי דיהרג ואל יעבור:

רמב"ם פיהמ"ש: נדרים: פ"ד מ"ד: [משנה: המודר הנאה מחבירו... מרפאהו רפאות נפשות אבל לא רפאות ממון וכו']. ...ורפאות נפשות הוא שירפא

אותו, ורפאות ממון הוא שירפא את בהמתו, ומותר לו לומר לו מה שיועיל לבהמתו ולא נאסר עליו אלא לרפאתה בידו. ולא נאסר זה לחולה עצמו מפני שהיא מצוה, כלומר שחייב הרופא מן הדין לרפאות חולי ישראל והרי הוא בכלל אמרם בפירוש הכתוב והשבותו לו לרבות את [אבידת] גופו, שאם ראהו אובר ויכול להצילו הרי זה מצילו בגופו או בממונו או בדיעתו.

רבינו יונה

שערי תשובה: שער ג' סימן ע': [בהאזהרות התלויות בקפיצת יד והמונע מן המעשה] **< ק >** לא תוכל להתעלם (דברים כב ג), הוזהרנו בזה שלא להתרשל מהצלת ממון חברנו בין מטלטלים בין קרקעות, כמו שאמרו רז"ל (ב"מ לא). וכן תעשה לכל אבדת אחיך לרבות אבדת קרקעות, כגון אם היו מים שוטפים ובאים שם חייב לגדור בפניהם, אף כי הוזהרנו להשתדל בהצלת חברנו ולשית עצות לעזרתם בעת צרתם, וכן כתוב לא תעמוד על דם רעך. ואמר שלמה (משלי כד י) התרפית ביום צרה צר כחכה, פירוש, אם יש לך כח להציל בעצה או בהשתדלות ואתה מראה את נפשך שאין בך יכולת, יקצר כחך, מדה כנגד מדה. ונאמר אחריו (שם יב) כי תאמר הן לא ידענו זה, הלא תוכן לבות הוא יבין, ונוצר נפשך הוא ידע, והשיב לאדם כפעלו. הנה המניעה מן ההצלה ושית עצות על העזר, הקדוש ברוך הוא יחשוב לו כפעלו.

סימן עא: וטוב ונכון מאד להיות בכל עיר ועיר מתנדבים בעם מן המשכילים, להיות נכונים ומזומנים לכל דבר הצלה, בהיות איש או אשה מישראל שרויים בצער. והנה נתחייבנו לטרוח בשור אחינו או שיו הנדחים, להיות עמנו עד דרוש אחינו אותו, עתה מה לעשות יקר וגדולה לבעליהם. וכן כתוב (ישעיה נח ז) ועניים מרודים תביא בית.

דרשות רבינו יונה: פרשת נצבים: [עמ' שד': ד"א אתם נצבים וגו', כלומר כולכם ערבים זה בזה, והערבות היא בג' ענינים... והשלישי הוא שאנו חייבין להציל כל איש ישראל מן המיתה ומן הסכנה, כמו שאמר הכתוב לא תעמוד על דם רעך, ודרשו ז"ל והשבותו לו זו אבדת גופו, וזה ק"ו אם נתחייבו להציל ממונו כאמרו וכן תעשה לחמורו וגו', כ"ש גופו. ואז"ל לפיכך נברא אדם יחידי בעולם לומר לך כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא וכל המאבד נפש אחת כאילו אבד עולם מלא.

בא וראה כמה גדול קיום נפש אחת מישראל שהרי מחללין את השבת שהיא שקולה כנגד כל המצוות ומיתת מחלליה בסקילה, ל[ה]חיות נפש אחת מישראל, הן לעשות לו רפואה בעשיית כל מלאכות שבת בין כל אחת ואחת, בין להצילו מן הסכנה בין להצילו מן הדליקה ומן המפולת, ואפילו ספק הצלה מחללין כמו ששינו ספק הוא שם ספק אינו שם וגו' כל ספק נפשות דוחה את השבת, ואז"ל אין עושין דברים הללו לא על ידי נשים וגו' אלא על ידי גדולי ישראל.

ולכן ראוי למנות בכל קהל, אנשים נשואי פנים להציל הקוחים למות ביד אומות העולם שלא בדין, ועל דבר זה כתב שלמה המלך ע"ה להזהיר המתרשלים בכך באמרו (משלי כד י) התרפית ביום צרה צר כחכה, מידה כנגד מידה, שאם אתה יש בך כח להציל ועשית עצמך כגבר אין איל, הכח ההוא שיש לך יוצר. ואמר אחריו הצל לקוחים למות וגו', כלומר הזדרז בכך, ואמר אחריו כי תאמר הן לא ידענו זה וגו' והשיב לאדם כפעלו, כלומר הנוק ההוא שיקרנו יחשב עליך כאילו אתה פעלת.

רבינו יונה משלי: (כד י - יב) התרפית ביום צרה צר כחך וגו', לפי שהזכיר כי יענש האדם על המחשבות הרעות ואמר (בפסוק לפני זה): זמת אולת חטאת וגו', יאמר עתה כי ענש יענש על שיתרפה מן המחשבות הטובות במקום הצורך... אם התרפית ביום צרה ולא שמת לבך על פיקוח הנפשות לחשוב מחשבות אם המצא תמצא בידו דרך וסיבה להושיעם מיד צר ולהעמיד להם ריוח והצלה במועצותיך, הנה צר כחך ותענש על זאת.

וימודו לחקך מידה כנגד מידה כי יש לאל ידך להציל ולאמץ כח בדעת אשר חננך השי"ת והרפית ושמת נפשך כאיש חלש ורפא ידי, על כן יצר כחך במעשיך ולא תעצור כח לעשות חיל... ונוצר נפשך הוא ידע והשיב לאדם כפעלו (פסוק יב), כי יעניש אדם על עמדו על דם אחיו והמנע לפקח על הצלתו כאשר יעניש על פועל החטא...

ספר היראה: ...אל תהי צדיק הרבה, ראית אשה טובעת בנהר אל תאמר אנוס ולא אראנה וכיוצא בזה, שמעת איש אומר להכות חברו אל תאמר לא אגלה לו ואהיה רכיל, לא תעמוד על דם רעך, ואמור לו כפי יכולתך שלא בלשון רכילות [חידוש!], ואז את נפשך הצלת.

❖ מצות הרופא לרפאות ושכרו

תורת האדם: לרמב"ן: שער המיחוש, ענין הסכנה: בפרק החובל (פה). תנא דבי ר' ישמעאל ורפא ירפא מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות. פירוש שמא יאמר הרופא מה לי בצער הזה שמא אטעה ונמצאתי הורג נפשות בשוגג, לפיכך נתנה לו תורה רשות לרפאות.

וקשיא לי הא דתניא בתוספתא (ב"ק פ"ט) רופא אומן שרפא ברשות ב"ד והזיק ה"ז גולה, אלמא עונש שוגג יש בדבר, ויש לומר הכי, הרופא כדיין מצווה לדון, ואם טעה בלא הודע אין עליו עונש כלל, כדאמרינן (סנהדרין ו): שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה ת"ל עמכם בדבר המשפט אין לדיין אלא מה שעיניו רואות, ואעפ"כ אם טעה ונודע לב"ד שטעה משלם מביתו על הדרכים הידועים בו, ואע"ג דהתם אם דן ברשות ב"ד פטור, אף כאן מדיני אדם פטור מן התשלומין אלא שאינו פטור מדיני שמים עד שישלם הנזק ויגלה על המיתה, הואיל ונודע שטעה והזיק או המית בידים. וכן אמרו בתוספתא דב"ק (פ"ו ה"ו) גבי פטורים מדיני אדם וחייבין בדיני שמים, רופא אומן שריפא ברשות ב"ד פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים, ומ"מ בלא הודע שלו אינו חייב כלום כמו שהדיין פטור לגמרי בין מדיני אדם בין מעונש שמים, והוא שיזהר כמו שראוי ליהדר בדיני נפשות ולא יזיק בפשיעה כלל.

❖ ביאור "נתנה רשות לרופא לרפאות"

ומסתברא דהא דאמרינן נתנה תורה רשות לרופא לרפאות, לומר שאינו אסור משום חשש השגגה, א"נ שלא יאמרו הקב"ה מוחץ והוא מרפא, שאין דרכן של בני אדם ברפואות אלא שנהגו, כענין שכתוב (ד"ה ב' ט"ז) גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים. אבל האי רשות רשות דמצוה הוא, דמצוה לרפאות ובכלל פקוח נפש הוא.

כדתנן מאכילין אותו ע"פ בקיאים, ותניא (יומא פג): מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו ע"פ בקיאים דבש וכל מיני מתיקה מפני שהדבש וכל מיני מתיקה מאירין את העינים, וכל אלו על פי בקיאים מאכילין אותו, שאם היתה אישתא צמירתא בבולמוס שלו והאכילוהו דבש הרי אלו הורגין אותו. ותנן נמי (פד). החושש בפיו מטילין לו סם בשבת, וכן רבינא (פסחים כה:): דשייף ליה לברתיה בגוהרקי דערלה משום אישתא צמירתא, וכן בכל מתרפאין חוץ מעצי אשרה, כלן בדרכים של מלאכת הרפואות עושין אותן, ואי אפשר לדעת אותן אלא ע"פ אותה חכמה. וכן עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת, מלאכת הכוחלין משערי הקלורין של רפואות היא, והואיל ומחללין שבת ברפואות ש"מ בכלל פקוח נפש הן, ופקוח נפש מצוה רבה היא, הזריז בחכמה זו משובח והנשאל מגונה והשוואל שופך דמים, וכ"ש המתאש ואינו עושה. וש"מ כל רופא שיודע בחכמה ומלאכה זו חייב הוא לרפאות, ואם מנע עצמו ה"ז שופך דמים.

♦ אין לחוש לטעות כשמכוין למצות רפואה, אבל רפואת אביו חמור יותר

וקשיא לי הא דגרסינן בפ' אלו הן הנחנקין (פד:) איבעיא להו בן מהו שיקיז דם לאביו, רב מתנה אמר ואהבת לרעך כמוך, רב דימי בר חנניה אמר מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לרפואה פטור אף מכה אדם לרפואה פטור. רב פפא לא שביק ליה לבריה [למשקל ליה סילוא מר בריה דרבינא לא שביק ליה לבריה] למפתח ליה בועיה דלמא חביל ביה והוי ל' שגגת איסור, אי הכי אחר נמי אחר שגגת לאו בנו שגגת חנק, הדין הוא סוגיא דהתם.

והשתא תמיהא לי אם כן לא יתעסק בקי ברפואות כלל, דלמא טעי וה"ל שגגת סייף. ועוד מ"ש בן בהקזה דאביו ומ"ש אחר בהקזה דחבריה, דהתם נמי דלמא מזיק ל', שכמה דברים של סכנה תלוין בהקזה. ועוד אם נחוש לרופא, אף החולה יחוש לעצמו, שאם מרפאין אותו בסממנים והוא אוכלן, בכוס של עיקרין ושתה אותן, שמא טעו בחולי או ברפואה ונמצא שהמית את עצמו, שטעותן של רופאים סם המות הוא, ונמצא שאף החולה עצמו בא לבית הספק.

וי"ל כיון שנתנה תורה רשות לרופא לרפאות, ומצוה נמי היא דרמיא רחמנא עליה, אין לו לחוש כלום, שאם מתנהג ברפואות כשורה לפי דעתו אין לו בהן אלא מצוה, דרחמנא פקדיה לרפויי, וליביה אנסיה למטעא. אבל בן אצל אביו כיון דאיכא אחריני למשקל ליה סילוא ולמפתח ליה בועיה, לא שביקין לבן למעבד הכי, דלא ליהוי מעייל נפשיה לספקא דחויב מיתה. וכן הא דאקשינן עלה מהא דתנן מחט של יד ליטול בה את הקרן ליחוש דלמא חביל ב' והוי ליה שגגת סקילה, התם נמי משום האי טעמא הוא דכיון דלאו סכנה היא ולא חולי הוא כלל הוה ליה למשבקיה עד מוצאי שבת דלא ליעול לספק חילול שבת.

ולחאי טעמא גבי הקזה כיון דחבלה גופה לרפואה היא, מותר לבן להקיז דם לאביו, דבנו ואחר שוין הם בכך. אם הקזה זו רפואה היא לו, לשניהם מותר ולשניהם מצוה. ואם טעו והמיתו, לשניהם עונש שגגת מיתת ב"ד. ועובדא דרב פפא ומר בריה דרבינא לא פליגי אפשר דבעיא דפשטו רב מתנא ורב דימי להתירא.

אבל רבינו הגדול ז"ל כתב איבעיא להו בן מהו שיקיז דם לאביו ואסיקנא רב פפא לא שביק ליה לבריה למשקל ליה סילוא וכו'. ואפשר לומר כן, דאע"ג דמכה אדם לרפואה פטור, ומצוה דואהבת לרעך כמוך הוא, אפ"ה כיון דאיכא אחרינא לא שביקין לברא למעבד הכי, דלמא חביל ביה טפי ממה שהוא בדרך הרפואה והוה ליה שגגת חנק, אבל למיתה לא חיישינן לא בבן ולא באחר, משום דעל כרחו הצריכין הכתוב לרפאות ואין לך ברפואות אלא ספק סכנה, מה שמרפא לזה ממית לזה.

וזו שאמרו (קדושין פב.) טוב שברופאים לגיהנם, לגנות דרכן של רופאים בפשיעות וזדונות שלהם נאמר, אבל לא שיהא חשש איסור בדבר, כדרך שאמרו שם נמי טוב שבטבחים שותפו של עמלק, הא אלו נהג עצמו כשורה כל שכן שהוסיף זכות לעצמו שאומנותו אומנות לסטים ולא למד ממעשיהם.

והתם תנן (נדרים לח:) המודר הנאה מחבירו נכנס לבקרו עומד אבל לא יושב ומרפאהו רפואת נפשות אבל לא רפואת ממון, והוינן בה כי קתני רפואת נפשות בחנם רפואת ממון בשכר ליתני הכי ומרפאהו בחנם אבל לא בשכר, אלא רפואת נפשות גופו רפואת ממון בהמתו, ואתמר עלה בירושלמי שאפילו יש לו מי שירפאנו מותר לזה לרפאותו שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות, אלמא מצוה דרמיא עליה עבד, והשבת אבידה דגופו היא.

♦ דוקא כשבקי ושאיין רופא גדול ממנו

אלא מיהו דוקא בבקי וביודע בחכמה ובמלאכה זו, ושאיין שם גדול ממנו, אבל כל שאינו יודע בטיב מלאכה זו לא יהא לו עסק בה. וכן אם יש שם גדול ממנו אסור לו להתעסק

בה כלל, ק"ו משאר דינין והוראות שבתורה, דהאיך יורה בספק נפשות במקום שיש גדול ממנו, ואם נתעסק בהן כלל שופך דמים הוא ובן גיהנם הוא בודאי, ואם ריפא שלא ברשות ב"ד והזיק חייב בתשלומין בבקי, וכ"ש אחר, שאין ב"ד מרשין למי שאינו בקי.

❖ שכר הרופא

ולענין שכר רפואה נראה לי דמותר ליטול מהן שכר בטלה וטרחא אבל שכר הלמוד אסור, דאבדת גופו הוא ורחמנא אמר והשבותו לו. ואמרינן לענין מצות (בכורות כט.) מה אני בחנם אף אתה בחנם, הלכך שכר החכמה והלמוד אסור דהו"ל כשכר הזאה וקידוש, אבל שכר הטרחא מותר דהו"ל כשכר הבאה ומילוי דמותר. וכן שכר בטלה מותר כדתנן (שם) אם היה זקן מרכיבו על החמור ונותן לו שכרו כפועל בטל של אותה מלאכה דבטיל מינה.

❖ אסור לעלות מחיר תרופות שבירו

וכן מי שיש לו סממנין וחבירו חולה צריך להן, אסור לו לעלות בדמיהן יותר מן הראוי. ולא עוד אלא אפילו פסקו לו בדמיהן הרבה מפני דוחק השעה שלא מצאו סממנין אלא בידו, אין לו אלא דמיהן, כדאמרינן ביבמות (קו.) בת חמוה דרב פפא נפלה לפני יבם שאינו הגון לה אתא לקמיה דאביי וא"ל רב פפא חלוץ לה על מנת שתתן לך מאתים זוז, לבתר דחלוץ א"ל אביי זיל הב ליה א"ל רב פפא ולימא ליה משטה אני בך מי לא תניא הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעבורת לפניו ואמר לו טול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו אלמא א"ל משטה אני בך הכא נמי א"ל משטה אני בך,

פי' אע"ג דבכל תנאין דעלמא ה"ז גיטך ע"מ שתתני לי מאתים זוז אין ב"ד מחייבין אותה ליתן, אלא אם נתנה ה"ז גט ואם לאו אינו גט, הכא כיון שאין תנאי בחליצה הו"ל כעושה מלאכה לבעה"ב בעל מנת ושכירות בעלמא היא ולפיכך חייבה אביי ליתן. וא"ל רב פפא כיון דשכירות מרובה היא ומשום דוחק השעה התנית לו אינה מתחייבת ליתן דומיא דבורח למעבורת, ואע"ג דהכא באשה לאו דמים יתירי נינהו וא"ל אפסדתן איתתא ונכסי, וכדאמרינן בסיפא טול דינר בשכרך והעבירני חייב, כיון דהאי יבם שאינו הגון לה הוא והתורה השיאתן עצה הוגנת לחלוץ כדכתיב ודברו אליו וגו', לא מיפסדא מיני' כלום ממאי דחזי לי, הילכך כמי שהתנית בשכר פעולה יותר מהראוי דמי ופטורה. זהו פי' השטה הזאת.

ושמענין מינה דכל דמתני בשכירות יותר מכדי דמים מפני האונס ודוחק השעה שלו, יכול לומר משטה אני בך. והוא הדין ללוקח סממנין ביותר מכדי דמיהן מפני דוחק החולי דלא מחייב אלא בדמיהן, אחד השוכר ואחד הלוקח שוין הם בדין זה. אבל אם התנה בשכר הרופא הרבה חייב ליתן לו, שחכמתו מכר לו ואין לה דמים.

ויש מי שסבור דטעמא דבורח משום דחייב להצילו משום השבת אבדה, ולפיכך אין לו שכרו אלא כפועל בטל, ולדבריהם אין לרופא אלא שכר בטלה שלו, שאם היה בטל מן הסלע והתנה עמו נותן לו את הסלע. ולא מסתברא דכיון דמדמינן לה לחליצה, דע"מ שתתן לך מאתים זוז דלא רמיא עליה חיובא ממש למיחלץ, ואי כניס לה לאו איסורא עבד, ש"מ דלאו משום חיובא דמצוה הוא אלא דינא הוא דלא מיחייב אינש בתנאין בשעת הדחק ביותר מכדי דמים, הא בשכר רופא ששוה כל כסף, הוא חייב ליתן כל מה שהתנה לו, ואע"פ שמצוה עליו לרפאות, אף בורח נמי מצוה עליו להציל, אלא כל מצות עשה דרמיא אכולי עלמא אם נודמנה לזה ולא רצה לקיימה אלא בממון, אין מוציאין ממון מידו ולא מפקיעין ממנו חיוב שלו, שאין זה כדין ריבית שיוצאה בדיינין (ב"מ סב.) דרחמנא אמר וחי אחיך עמך אהדר ליה דליחי עמך. [דבריו מובאים להלכה בטור ושו"ע יו"ד של"ו עיי"ש].

תוספות הרא"ש: ברכות ס. מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות, הקשה ה"ר יעקב מאורליינ"ש פשיטא למה לא ירפאו הרופאים הא כתיב והשבות לו ודרשין זהו השבת גופו, וכתיב לא תעמוד על דם רעך, ותירץ שניתן רשות לרפאות בשכר, דסד"א שחייב לעשות בחנם מטעמא דפרישית, ולי נראה דחולאים הבאים מחמת אדם דין הוא שירפאם אבל חולאים הבאים מעצמן אי לאו קרא הוה אמינא שאין לרפאותם שנראה כמבטל גזרת המלך:

דבריו מובאים בגליוני הש"ס (ענגל) סנהדרין עג. והוסיף לבאר: ונראה דאם אין החולה רוצה לתת שכר לרופא, דוודאי דמחויב לרפאותו ולא יניחנו למות, ורק דמוציא ממנו אח"כ שכר טרחו ברפואתו כפי שומת ב"ד או כפי מה שרגילין לתת אל הרופא באותו מקום וע"ע שו"ת הרא"ש כלל פה אות ב עש"ה.

==להביא כאן דברי פענח רזא שמות בפסוק ורפא ירפא==

מהר"ם מרוטנברג: דפוס פראג, סימן לט: וששאלת על ראובן ושמעון שנתפסו, וראובן היה עשיר ושמעון היה ירוד, והוציא ראובן יציאות

בשליחות אצל אמו להוציאם מבית השבי, ועתה תובע ראובן את שמעון שיתן חלקו מן [ה]הוצאה ואמר כי על פיו הוציאו ובבקשתו, ושמעון כופר ואומר כי לא אמר כלום. כבר נשאלתי ע"ז ממיידבורק. ועוד נשאלתי על מלמד שהיה לו פקדון ביד בעל ביתו ונתפס בעלילות ריקות וצוה לבעל ביתו שלא לפדותו, וכתבתי שפודה אותו בעל כרחו.

וראיה מההוא דפרק נערה שנתפתתה (מת). האומר אם מת אל תקברוהו מנכסיו אין שומעין לו לאו כל הימנו שיעשיר את בניו ויטיל עצמו על הצבור.

עוד ראיה מפ"ק דקידושין (יח). ומפדין אותה בעל כרחו, ומפרש תלמודא בעל כרחו דאב משום פגם משפחה, ופריך תלמודא אי הכי עבד עברי נמי נכפינהו לבני משפחה משום פגם משפחה,

וכיון דכופין את האב לפדות את בתו כ"ש דכופין את זה לפדות את עצמו, אפילו היכא דעומד וצווח אל תפדוני, כ"ש הכא דלא אמר מידי. ואין לדחות דשאני התם שהאב פשע במכירת בתו להכי כופין אותו, שהרי עבד עברי משמע התם דהו"ל לכוף לבני משפחה אע"ג דלא פשעו אי לאו משום דחיישין דהדר אזל ומזבין נפשיה, כ"ש הנתפס ביד רעים גוים לשבי ולביזה ולמשיסה דכולהו איתנהו ביה דפודין אותו בע"כ משל עצמו משום פגם משפחה.

ועוד ראיה בפרק מציאת האשה (סו): יש לו ואינו רוצה להתפרנס נותנין לו לשם מתנה וחוזרין ונפרעין ממנו, ופריך תו לא שקילי ומשני אמר רב פפא לאחר מיתה, אלמא אי לאו חששא דתו לא שקיל היינו נפרעין ממנו מחיים, א"כ בנדון זה נפרעין ממנו מחיים דליכא למיחש דלמא תו לא שקילי דהא תפיסה לאו כל יומא איתא כמו מזונות,

וכיון דבשביל מזונות כופין אותו ואע"פ שאינו סכנה כל כך אלא שמסגף את הגוף וחיי צער בעלמא הוא, כ"ש להוציאו מידי גוים שלא יטמע ביניהם ושלא יהרגוהו או ייסרוהו בהכאות שאין להן קצבה דחמירא ממיתה, ושמא מתוך היסורין יודה להם כדאמר (כתובות לג:): אלמלא נגדוהו לחנניא מישאל ועוזי' כו'. ואפילו המוכר את קברו, באין בני משפחה וקוברין אותו בע"כ דלוקח (ב"ב ק:): משום פגם משפחה.

ולא דמי לפורע חובו של חבירו דמבריה ארי מנכסיו בעלמא הוא ואפילו [בבעל חוב] דוחק כדאי' בירושלמי (נדרים פ"ד), דהתם מצילו מן הצער ולא מן ההפסד כדפירש ר"י דמן הדין יש לו ללוה לפרוע למלוה, אבל היכא שמצילו מן ההפסד אז לא הוי מבריה ארי והכא מצילו מן ההפסד כי שלא כדין תפסו הלסטים, ואפילו ללשון שני דפי' ר"י דלהכי הוי פורע חובו מבריה ארי דמצי למימר יש לי אוהבים שמרחמים עלי והיו פורעין החוב בעבורי כדי להצילני מן הצער, ה"מ בחוב שמן הדין היה חייב אבל גזל לא.

וראיה לדבר מפסק מאור הגולה פֿשר שאנס סוס בבית יהודי אחד ומכרו לחבירו ישראל ולא חייבו להחזירו בחנם, וכ"פ ר"י, ול"ד כלל לחוב שהיה חייב ליהודי שאפילו אם לא היה פרעו לא ברי הזיקא, אבל הנופל ביד לסטים גוים אין לדבר סוף, וכתוא מכמר, והזריז להוציא ה"ז משובח וחוזר ונוטל ממנו מה שהנהגו.

ולא דמי לשטף נהר חמורו וחמור חבירו והניח את שלו והציל את של חבירו דאין לו אלא שכרו (ב"ק קטו), וכן הי' בטל מן הסלע דאלו מציאות (ל), משום דהו"ל לאתנויי, אבל הכא מה היה צריך להודיעו הא אפילו היה עומד וצוח אל תפדוני אין שומעין לו ופודין אותו בע"כ משלו כדפירשתי, א"כ לא בעי דעתא.

וגדולה מזו אמרו (ב"ב מב): שותף כיורד ברשות דמי לומר שנוטל בשדה שאינה עשוי ליטע כשדה העשויה ליטע, הכא נמי דאפילו מוחה פודין אותו בע"כ, כ"ש דסתמא ידי' כיורד ברשות דמי, ויתן חלקו, ומחשבין לפי חשבון ממון.

וראיה נמי מדאמר בפ"ק דב"ב (ח). כופין בני העיר זא"ז לעשות חומה דלתים ובריה לפרשא ולטורזינא אפי' מיתמי, כל מילי דאית ביה נטירותא ליתמי, אע"ג דאיכא התם מילי טובא דאי לאו איהו נמי היו מוציאים כל כך כמו עתה, לא שייך כגון זה כופין על מדת סדום וטעמא רבא איכא שאם לא היינו כופין כל א' היה אומר איני צריך והיה מחשב חבירו יעשה חוץ ממני ומתוך כך ידחה הדבר ויבא לידי סכנה.

ואמר בפרק בן סורר (עג). דיליף מקרא דהרואה את חבירו טובע בנהר דחייב להצילו ולמטרח ולמיגר אגורי, ודבר פשוט אפילו צוח אל תצילני, שמצילו וחוזר ומוציא ממנו מה שהוציא.

סוף דבר נ"ל פשוט כביעתא בכותחא שצריך לתת חלקו, ומחשבין לפי ממון ולא לפי נפשות כי לא נתפסו אלא בשביל ממון. ואין לומר שמא השבאין מוציאין אותו לבסוף בחנם, דלא תלינן בספק נפשות אלא פודין אותו בע"כ. ועוד דבר ידוע ופשוט לכל גוף קשוט שהבא לידי שודדי' א"א לצאת [שלם] בגופו ובממונו כלל.

ושלום כנ' סר למשמעתך מאיר בר' ברוך שי'.

הוספה: פסק זה של מהר"ם מובא בים של שלמה ב"ק פ"ו אות ט"ו עיי"ש ובסוף מוסיף: [שמהר"ם הוסיף במקום אחר -] היכא שמצוה שלא יפדו את אשתו מנכסיו שאין שומעין לו ופודין אותה בע"כ, וכן הדין במי שפדה אשת חבירו... ונראה דווקא כשפדה אותו בכדי דמיו, אבל יתר בכדי דמיו לא, דהא פסקינן פרק השולח (מה). אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהן, אעפ"י שאדם יכול לפדות את עצמו בכל ממון שבעולם, וכן אשתו שהיא כגופו, כמו שכתבו התוס' בפ' נערה שנתפתתה (כתובות נב.), סוף סוף יכול לומר לא היה נוח לי בכך, כי אין אדם מחויב לפדות עצמו יותר מדמיו אלא רשות. ודוקא ביושב בתפיסה על טענת ממון, אבל על עסקי הנפשות פשיטא דמחויב לפדות עצמו בכל דמים שבעולם שיש לו, וכופין אותו לכך, וא"כ היכא שפדאו אחד, פשיטא דמחזיר לו כל הוצאתו...

מהר"י ווייל: סימן קנ"ז: רב טוב לאהובי מהר"ר מיישטרלין י"ץ, מה שכתב מר אהא דאמרו רבותינו כל שיש בידו למחות כו' ואינו מוחה, שאלת טעמא מאי איך אנו יוצאים ידי חובותינו שאין אנו מוחים – כיון שרבו פרצי עמינו המלעיגיין ומלעיבין בתורה ובלומדיה ואינם שומעין למוכיחים אם היינו מוחים בידם איכא למיחש לסכנה, שהיו עומדים עלינו על גופינו ועל מאודינו. והא דאמר מי שיש בידו למחות ואינו מוחה כו', היינו היכא דליכא סכנה, וכה"ג אמרינן פרק עשרה יוחסים (עא). ובדקו עד לסכנה ופירשו.

ומה שכתבת אם חייב אדם להוציא ממון על זה, נראה דאינו חייב וראייה מדאמרינן פרק בן סורר (עג). דילפינן מלא תעמוד על דם רעך דחייב להציל חבירו, ומקשה תלמודא האי מהכא נפקא מהתם נפקא אבידת גופו מניין תלמוד לומר והשבתו לו, ומשני אי מהתם ה"א ה"מ בנפשיה אבל למיטרח ואגורי לא קמ"ל, אלמא אי ליכא קרא יתירה לא הוה

< קו >

אמרין שמחוייב להוציא ממון אפילו להציל נפש חבירו. וכ"ש הכא גבי עשה דתוכיח דאין חייב להוציא ממון.

ועוד מדאיצטריך קרא לכתוב בכל מאודך שחייב אדם למסור כל ממנו בשביל קידוש השם, ואם היה חייב להוציא ממון להציל חבירו מן העבירה אם כן כ"ש עצמו, ואם כן מאי איצטריך בכל מאודך, ודוחק לומר דהתם איירי דחייב למסור כל ממנו אבל הכא גבי עשה דתוכיח אינו חייב למסור כל ממנו רק מקצת, דא"כ מה שיעור יש בדבר, דבשלמא גבי הכאה עד שיכנו כל דהו אין צריך להוכיחו יותר...

ספר חסידים: ס' תרעד: כתיב ולא תעמוד על דם רעך, אבל אם הרבה מתלחמים [ס"א: מתלחשים] עליו אל ישליך עצמו בסכנה ואל יעשה פשיעה בגופו, ואם אדם טובע בנהר והוא כבד אל יעזור לו פן יטבע עמו.

סימן תרפג: כתיב (משלי כח יז) אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו, אם בורח רוצח אליך אל תקבלהו, בין יהודי בין נכרי כמעשה דר' טרפון בנדה (סא).

שאלת יעב"ץ ח"ב סי' ט כיון לפסוק זה שאין להציל רוצח במזיד עיי"ש ==

סימן תרצח: שנים שיושבים ובקשו אויבים להרוג אחד מהם, אם אחד תלמיד חכם והשני הדיוט, מצוה להדיוט לומר הרגוני ולא חבירי כר' ראובן בן איצטרוכלי שבקש שיהרגוהו ולא לרבי עקיבא, כי רבים היו צריכים לר' עקיבא.

סימן תרצט: וכן בנשים שאמרו גוים תנו לנו אחת מכם ונטמא ואם לאו הרי אנו מטמאים כולכם, יטמאו כולם ואל ימסרו נפש אחת מישראל, ואפילו פנויה אל ימסרו להציל את שאר הנשים, ובימי חשמונאים עשו ברע שהיו נותנים להגמון תחילה...

ס' אלף יח: יהודים ונכרים שעשו תנאי ביניהם ולעמוד אלה לאלה, והנה עוזרים בכל לב הנכרים ליהודים, כן יעשו היהודים לנכרים, ואשר כתיב לא תעמוד על דם רעך, אם רעך מתעבר על ריב לא לו, לא יעזור לו לשקר, כ"ש לנכרים לא יעזרום היהודים על שקר. וכן נכרי וישראל שעשו תנאי יחד ולא דחקו הנכרים לישראל יאמר ישראל אם לצורך יתגורו בנו אז נהיה עמכם לעזרה ואם שלא לצורך אתם מתגרים אל יעזרום, וכן ישראל לישראל ראובן שרוצה להרוג את הנכרי ואותו הנכרי אינו רוצה להרוג את ראובן יתחבר שמעון עם הנכרי.

סימן קכו: אל תהי צדיק הרבה (קהלת ז טז), הרי שהיתה אשה טובעת בנהר ובידך להציל אל תאמר אני מניחה לטבוע כי איך אלך ואראה את ערותה, למה תשומם ויחשב לך עון ותענש. צא ולמד משאול שחמל על אגג ועשה ק"ו של טעות ועל דבר זה נטרד. וכן איש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר האלהים הכני נא וימאן האיש להכותו (מ"א כ לה), ועל ידי כן נענש והכהו הארי' וימיתהו.

סימן תשטו: [ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה וגו'] (קהלת ז יד) ביום טובה, שישמע שמועה טובה, היה בטוב, דלא להתענות ולמספד. וביום רעה, שמת ת"ח, ראה, שלא תראה בטיולין. וביום רעה שטובעת אשה בנהר, ראה, אותה והצילה.

סימן תרעג: לפני עור לא תתן מכשול, שלא ירחץ אדם שהוא מוכה שחין עם יהודי אחר אלא א"כ יודיענו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, וכתיב ולא תעמוד על דם רעך.

סימן תתקכו: כתיב (נחמיה ה ח) ואומרה להם אנחנו קנינו את אחינו היהודים הנמכרים לגוים כדי בנו, מכאן אמרו אין פודין את השבויים אלא בכדי דמיהן. יש חילוק אם חכם הוא וצדיק וצריכים לו רבים שאני וכן ספרים אם ספר שיש בו חידושים ואין במדינה כיוצא בו הרי פודין ביותר.

סימן תריח: כתיב (ש"א יד כט) ויאמר יונתן עכר אבי את הארץ ראו נא כי אורו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה אף כי לוא אכול אכל היום העם משלל אויביו אשר מצא כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים, הרי כשמקיפים גוים את העיר אין מתענין פן יהיו חלשים ולא יהיו יכולים להלחם. וכן מי שהולך לפדות שבויים לא יתענה שאם יהיה חלוש יתעכב בהליכת הדרך וכן ההולך לעזור ולהציל נפש וכל מי שצריך ממנו לא יתענה כגון מילדת ומי שיש לו אב זקן ואם זקנה והוא עובד או מי שמשמש לחולה ואין אחר מסייעו לא יתענה תענית יחיד אלא עם הצבור או תענית שרגיל להתענות ביום שמת אביו.

סימן תשכד: אע"פ שאמרו אדם גוסס אין מזיזים אותו ממקומו, אם יש דליקה אין מניחים אותו בבית ומוציאים אותו. אם יש דליקה בבית ויש מת מוטל בבית ויש ספרים ויש סיפוק להציל שניהם, יציל המת קודם. אם מת אביו ומוטל בבית וקטן חי, יציל הקטן החי, אע"פ שיודע שאביו ישרף. טריפה ואחד חי בריא [ונספק להציל שניהם] יציל החי הבריא.

סימן תתסו: דליקה היתה בשבת, והיה בשכונת יהודים נכרים, ולא היה ניכר בין ילדי היהודים לילדי הנכרים, והיה שם יהודי ומגלה הילדים ורואה אם הילד נמול או ערל, אמרו לו הדליקה נגעה עד הנפש אדהכי והכי ישרפו אלא תציל הכל, וחלול השבת שעשו בעבור היהודים אע"פ שמקצת היו ילדי נכרים אין להתענות על כך, אבל אם חלל השבת בעבור שהיה סבור יהודי הוא והיה נכרי ולא היה ביניהם יהודים צריך להתענות, ולמה כל כך כיון שלא היה לו לחקור בין יהודים לנכרים וכונתו היה להציל יהודים.

=ס' תרעד: לא ליכנס לספק סכנה להציל ממנו או גואל הדם לרודף אחר גיבור ממנו... ומביא עוד דגומאות == ==

פסקי ריקאנטי: סימן ת"ע: [לרבינו מנחם מריקאנטי ז"ל, בזמן מהר"ם מרוטנברג]: <קט> אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ לך אבר אחד שאינך מת ממנו, או אמית ישראל חבירך, יש אומרים שחייב להניח לקצץ לו האבר הואיל ואינו מת, וראיה מדאמרינן בע"ז חש בעינו מותר לכוחלה בשבת ומפרש טעמא דשורייקא דעינא בלבא תלו, משמע הא אבר אחר לא, והשתא יבוא הנידון מק"ו, ומה שבת שחמורה שאין אבר אחד דוחה אותה, היא נדחית מפני פיקוח נפש, אבר אחד שנדחה מפני השבת אינו דין שתדחה מפני פיקוח נפש. [עיין לקמן ברדב"ז ח"ג תרכ"ז אודות פסק זה].

רדב"ז: שו"ת חלק ג סימן תרכז: (אלף נ"ב) שאלת ממני אודיעך דעתי על מה שראית כתוב [פסק זה בריקאנטי ס' ת"ע עיין לעיל] אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חבירך. יש אומרים שחייב להניח לקצץ האבר הואיל ואינו מת, והראיה מדאמרינן בע"ז (כח:) חש בעינו מותר לכוחלה בשבת ומפרש טעמא משום דשורייני דעינא בלבא תליא משמע הא אבר אחר לא, והשתא יבוא הנדון מק"ו ומה שבת החמורה שאין אבר אחד דוחה אותה היא נדחית מפני פקוח נפש, אבר אחד שנדחה מפני השבת אינו דין שתדחה מפני פקוח נפש, ורצית לדעת אם יש לסמוך על טעם זה:

תשובה: זו מדת חסידות, אבל לדין יש תשובה, מה לסכנת אבר דשבת שכן אונס דאחי משמאי ולפיכך אין סכנת אבר דוחה שבת, אבל שיביא הוא האונס עליו מפני חבירו לא שמענו. ותו דילמא ע"י חתיכת אבר אעפ"י שאין הנשמה תלויה בו שמא יצא ממנו דם הרבה וימות ומאי חזית דדם חבירו סומק טפי דילמא דמא ידיה סומק טפי. ואני ראיתי אחד שמת ע"י שסרטו את אזנו שריטות דקות להוציא מהם דם ויצא כ"כ עד שמת, והרי אין לך באדם אבר קל כאוזן וכ"ש אם יחתכו אותו.

ותו דמה לשבת שכן הוא ואיבריו חייבין לשמור את השבת ואי לאו דאמר קרא וחי בהם ולא שימות בהם הוה אמינא אפילו על חולי שיש בו סכנה אין מחללין את השבת, תאמר בחבירו שאינו מחוייב למסור עצמו על הצלתו אע"ג דחייב להצילו בממונו אבל לא בסכנת איבריו. ותו דאין עונשין מדין ק"ו ואין לך עונש גדול מזה שאתה אומר שיחתוך אחד מאיבריו מדין ק"ו והשתא ומה מלקות אין עונשין מדין ק"ו כ"ש חתיכת אבר.

ותו דהתורה אמרה פצע תחת פצע כויה תחת כויה, ואפ"ה חששו שמא ע"י הכויה ימות והתורה אמרה עין תחת עין ולא נפש ועין תחת עין ולכך אמרו שמשלם ממון, והדבר ברור שיותר רחוק הוא שימות מן הכויה יותר מעל ידי חתיכת אבר ואפ"ה חיישנין לה כ"ש בנ"ד. תדע דסכנת אבר חמירא דהא התירו לחלל עליה את השבת בכל מלאכות שהם מדבריהם אפילו ע"י ישראל.

ותו דכתיב דרכיה דרכי נועם וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא ואין יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חבירו, הלכך איני רואה טעם לדין זה אלא מדת חסידות ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה, ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחבריה. והנראה לע"ד כתבתי:

רדב"ז חלק ה סימן ריח: (אלף תקפ"ב) שאלת ממני אודיעך דעתי במה שכתב הרמב"ם ז"ל הל' רוצח ושמירת נפש פ"ק: כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך, וקשיא לך חדא שהרי כתב זה הדין למטה. ותו דלמטה כתב עובר על שני לאוין ועשה של וקצותה את כפה:

תשובה: מה שכתב הרב ז"ל כל היכול להציל וכו' איירי במי שיכול להציל להדיא בלא שיסתכן המציל כלל, כגון שהיה ישן תחת כותל רעוע שהיה יכול להעירו משנתו ולא העירו, או כגון שידוע לו עדות להצילו עבר על לא תעמוד על דם רעך. ולא זו בלבד אלא אפילו יש בו קצת ספק סכנה כגון ראה אותו טובע בים או לסטים באים עליו או חיה רעה, שיש בכל אלו ספק סכנה, אפ"ה חייב להציל ואפילו שלא היה יכול להציל בגופו לא נפטר בשביל כך אלא חייב להציל בממונו. ולא זו בלבד דברי היזיקה אלא אפילו שמע עכו"ם וכו', דלא ברי היזיקה כולי האי, דדילמא ממלכי ולא עבדי, אפ"ה חייב להציל ואם לא הציל עבר על לא תעמוד על דם רעך.

ובכל הני לא שייך לא תחוס עינך, שהרי אינו מצווה לחוס על העכו"ם. ולא שייך נמי וקצותה את כפה, שהרי אינו מצווה שלא לחבול בהם, אבל ישראל הרודף אחר חבירו להורגו או אחר העררה לבועלה ויכול להציל ולא הציל הרי זה ביטל מצות עשה דכתיב וקצותה את כפה, ועבר על שני לאוין על לא תחוס עיניך ונוסף עליו על לא תעמוד על דם רעך הכולל את כל מי שיכול להציל ולא הציל.

וא"ת היכי שייך במי שבא על העררה לא תעמוד על דם רעך שהרי אינו רוצה להורגה, וי"ל דקרא הכי משמע לא תעמוד על תקלת רעך ואשה זו נפגמת ע"י בעילה זו. א"נ לפעמים לא תתמצה ויהרגנה האנס.

והוי יודע שיש בכלל לאו זה שלא יעמוד על הפסד ממון חבירו, אלא שאינו חייב להכניס עצמו לספק סכנה בשביל ממונו אבל להציל נפש חבירו או שלא יבא על העררה אפי' במקום דאיכא ספק סכנה חייב להציל והכי איתא בירושלמי. ומ"מ אם הספק נוטה אל הודאי אינו חייב למסור עצמו להציל את חבירו ואפי' בספק מוכרע אינו חייב למסור נפשו, דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דידיה סומק טפי, אבל אם הספק אינו מוכרע אלא נוטה אל ההצלה והוא לא יסתכן ולא הציל עבר על לא תעמוד על דם רעך. הנראה לע"ד כתבתי:

צריך להטעים עם דבריו לעיל בחותך אבר כי לעיל ודאי יחתוך ממנו וכאן אולי לא יסתכן, ועיין ציץ אליעזר ח"י סימן כה פרק כט יחזה דעת ח"ג פ"ד צבא כהלכה עמ' קלה.

איסור והיתר: הארוך כלל נ"ט, דין פיקוח נפש בשבת, סימן ל"ח: כתב בסמ"ג ובסמ"ק < קיא >

מי שנפל עליו מפלת ספק הוא שם ספק אינו שם מפקחין עליו הגל בשבת... וכן הרואה חבריו טובע בנהר או חיה רעה או לסטין באין עליו ויכול להצילו ואינו מציל, נחשב כאילו הרגו ביד ועל זה נאמר לא תעמוד על דם רעך, ואפילו בנפשו של רודף אם אינו יכול להצילו בענין אחר כדילפינן מאין מושיע לה. ומיהו אם בודאי היה ג"כ הוא מסוכן עמו אין לו לסכן גופו מאחר שהוא חוץ מן הסכנה, אע"פ שרואה במיתת חבריו, כדאמרינן וחי אחיך עמך, ולא מצינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית.

לכאורה מיירי שמצוה להצילו אפילו בשבת, וכש"כ ביום חול, זה מהמשך כל הכלל, דבריו מובא להלכה בשו"ע אור"ח שכ"ט אליה זוטא ומשנה ברורה בשם פתחי תשובה חו"מ תכ"ו

[שם סימן מ]: ומסיק עוד בסמ"ג חבורת אנשים שאומרים תנו לנו אחד מכם או נהרוג כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, ואם יחדו פלוני והוא תוך הסכנה עמהם, מדינא יכולים ליתננו להם אפילו אינו חייב מיתה, אבל מידות חסידות שלא למסרו אלא אם כן חייב מיתה עכ"ל.

מנורת המאור: ר"י אלנקאווה פרק יט: כיסוי סוד חבריו: והמגלה סוד חבריו הרי זה < קיב >

כשופך דמים, שנאמר לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעך אני ה'. ד"א לא תעמוד על דם רעך, זה הפותח כתב ששלח חבריו או ששלחו לו אחרים, וקורא אותו. ואפילו שלא גלה הסוד לאחרים, הואיל וגלה סוד חבריו, ופתח כתב סתום וחתום, ועמד על סוד חבריו שלא מדעתו, מעלה עליו הכתוב כאלו הרגו. כי אפשר שהיה כתוב בו סוד גדול, שאלו נגלה לאחרים היו הורגים אותו, כי לא בחנם סתם וחתם אותו, ואלו היתה כוונת הכותב אותו שיתגלה לכל לא היה חותם אותו.

פרק ד: אחרונים

טור ובית יוסף

< קיג >

טור: חו"מ סימן תכו: הרואה את חבירו טובע בנהר או שלסטין באין עליו חייב להצילו בין בגופו בין בממונו, ומיהו אם יש לו ממון להציל עצמו חייב לשלם לזה.

והרמב"ם כתב הרואה שחבירו טובע בנהר או שלסטין באין עליו ויכול להצילו או שישכור אחרים להצילו או ששמע שאנשים מחשבים עליו רע ולא גילה לאוזן חבירו והודיעו או שידע באנס שהוא קובל על חבירו ויכול הוא לפייסו בגלל חבירו ולהוציא שטנה מלבו ולא פייס וכל כיוצא בזה עובר על לא תעמוד על דם רעך ואם מצילו הרי כאילו קיים עולם:

בית יוסף: הרואה את חבירו טובע בנהר או שלסטין באין עליו חייב להצילו בין בגופו בין בממונו. בסוף פרק בן סורר (עג). תניא מניין לרואה את חבירו...[לשון הגמרא], וכתב הרא"ש (ס"ב) והניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא דאין אדם מחוייב להציל נפש חבירו בממונו היכא דאית ליה ממונא לניצול והביא ראיה לדבר:

ומ"ש בשם הרמב"ם הוא בפ"א מהלכות רוצח (ה"ד) וכתבו רבינו בשביל מה שכתב שאם שמע גוים או לסטים מחשבים עליו רע צריך לגלות אוזן חבירו או לפייס הגוי. וכתבו הגהות מיימונית (דפ' קושטא) עבר על לא תעמוד וכו', בירושלמי מסיק אפילו להכניס עצמו בספק סכנה חייב ע"כ, ונראה שהטעם מפני שהלה ודאי והוא ספק. וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא (סנהדרין לז.).

שלחן ערוך: חו"מ סימן תכו: סעיף א: הרואה את חבירו טובע בים, או לסטים באין עליו, או חיה רעה באה עליו, ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להציל ולא הציל, או ששמע עובדי כוכבים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנים לו פח ולא גילה אוזן חבירו והודיעו, או שידע בעובד כוכבים או באנס שהוא בא על חבירו ויכול לפייסו בגלל חבירו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו וכיוצא בדברים אלו, עובר על לא תעמוד על דם רעך.

ביאור הגר"א: שם: (ליקוט) או חיה רעה באה עליו, דמש"ש גוררתו לאו דוקא וכמ"ש בקידושין ח' ב' ופשוט הוא (ע"כ).

=עין סמ"ע, ש"ך וציון לרמ"א יו"ד רנ"ב שמקורו במדרכי ושו"ת מהר"ם מרוטנברג ==

שלחן ערוך: יורה דעה סימן קנז סעיף א', [בתוך ההג"ה]: ...עובדי כוכבים שאמרו לישראל תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, לא יתנו להם אחד מהם אלא א"כ יחדוהו ואמרו תנו לנו פלוני. (משנה פ' ח' תרומות והרמב"ם פ"ה מהלכות יסודי התורה). ויש אומרים דאפילו בכה"ג אין למסרו, אא"כ חייב מיתה כשבע בן בכרי. (ב"י בשם רש"י ור"ן). וכן נשים שאמרו להן עובדי כוכבים תנו לנו אחת מכם ונטמא אותה, יטמאו כולם ולא ימסרו נפש אחת מישראל. (רמב"ם פ' הנזכר).

< קיז >

ש"ך: שם אות טו: אלא אם כן חייב מיתה, וכתב הרמב"ם ומכל מקום אין מורין להם כן לכתחלה וכ' ד"מ בשם הגה"מ שצריך לחזור לכתחלה על כל צדי צדדים קודם שימסרוהו ועיין בב"ח סעיף ד' שכתב כמה חילוקי דינים בזה והיה נראה לי שאין דבריו מוכרחים ולפי שהרחיק עדות וכ' שבתשובה בירר דבריו בראיה ברורה לא השגתי עליו:

שלחן ערוך: או"ח סי' שכ"ט: סעיף ח: הרואה ספינה שיש בה ישראל המטורפת בים וכן נהר שוטף וכן יחיד הנרדף בפני עכו"ם, מצוה על כל אדם לחלל עליהם שבת כדי להצילים:

משנה ברורה: או"ח סי' שכט: (יט) כדי להצילים, ומ"מ אם יש סכנה להמציל אינו מחויב דחיו קודם לחיי חבירו (או"ה), ואפילו ספק סכנה נמי עדיף ספיקו ידידיה מודאי דחברו, אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר כאותה שאמרו (?? ??) המדקדק עצמו בכך בא לידי כך [פתחי תשובה חו"מ סי' תכ"ו]:

מגן אברהם: או"ח סי' קנ"ו: אות ב' בתו"ד: ...בשבת דף ל"ג אמרינן נשים דעתן קלות דלמא מצערי להו ומגלי לן אזלו טשו במערתא, משמע שמותר לו לברוח כשיש סכנת נפשות אע"פ שמתוך זה גורם צער לחבירו, ומשמע שהוא מחויב לסבול צער כדי שלא יהרג חבירו בחנם. =לבדוק אם אחרונים פרמ"ג או אחרים מעירים על דבריו==

מהרשד"ם: שו"ת יו"ד סימן ר"ד: ה"ר פלוני קרה לו מקרי מקרה בלתי טהור שאחד מבניו יצא ממחיצתו והחליף דתו פה שאלוניקי, וארח לחברה עם פועלי און והוליכוהו עמהם והגיעו העיר מוניסטריי, ושם אנשי חסד עלה בדעתם להוציאו מידם כי שמעו דברים מן הנער שהיה נראה כונתו טובה לשוב אל אביו, והחביאוהו כמו ג' ימים עד שהוצרכו להוציא סך מעות והעלו חרס בידם כי נשאר הנער עם האדון שלקח הנער לעצמו לרע לו, ועתה האנשים אשר הוציאו הסך ההוא שואלים מפלוני אבי הנער הנזכר הסך שהוציאו בעד הצלת הנער, כי לטובתו וטובת בנו נתכוונו, ועתה שואל אבי הנער אם הוא חייב לפרוע הסך ההוא אם בדיני אדם או בדיני שמים:

תשובה: הדבר פשוט יותר מביעתא בכותחא שאין אבי הנער חייב לא בדיני אדם ולא בדיני שמים אפי' שוה פרוטה, אם לא שכר טרחו כפועל. ואעפ"י שאין זה צריך לפנים ואין צריך ראייה מ"מ להפסיק דעת השואל ראיתי לכתוב הדין בטעמו.

תנן בפרק הגזול ומאכיל (קטו). זה בא בחביתו של יין וזה בכדו של דבש נסדקה חביתו של דבש ושפך זה את יינו והציל של חברו אין לו אלא שכרו, ואם אמר הרי אני מציל את שלך ואתה נותן את שלי חייב ליתן לו. ובגמ' בעא מיניה רבא מרבי ירד להציל ולא הציל מהוף א"ל זו שאלה היא אין לו אלא שכרו ע"כ.

הרי שאפילו במקום שאין אדם חייב להפסיד ממנו כדי להציל ממון חברו והפסיד ממנו כדי להציל חבירו אם לא הציל אין לו אלא שכרו, וכן כתב הר"ף וכל הפוסקים ז"ל, והדברים ק"ו אם במקום שאין חייב להפסיד ממנו כדי להציל של חברו אם לא הציל אעפ"י שהפסיד מצד הטורח שטרח להציל של חברו אין הלה חייב לשלם לו את שלו ואפי' ירד ברשות הבעל או ברשות ב"ד עכ"ז כיון שלא הציל אין לו אלא שכרו, מקום שאדם חייב להציל את חברו בין בגופו בין בממונו עאכ"ו שאם הוציא ולא הציל שאינו חייב לשלם.

ומנין אתה אומר כן שחייב אדם להציל את חברו בין בגופו בין בממונו, דתניא בפרק בן סורר ומורה (עג.) תניא מנין לרואה את חברו שטובע בנהר או חיה גוררתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו בנפשו תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך, ולא מבעיא אצוליה בנפשיה שהוא חייב אלא מטרח ואגיר אגוריה נמי חייב, ופירש הנמוקי יוסף: לא תעמוד כו' פירוש חזור על כל הצדדין שלא יאבד דם רעך אפילו לטרוח ולשכור שכירים להציל [ע"כ], ואם להציל דם חברו חייב לטרוח בין בגופו בין בממונו, להצילו להציל נפשו מני שחת עאכ"ו שחייב, וא"כ כיון שמצינו שבמקום שאינו חייב להציל אם טרח והוציא כדי להציל ולא הציל אין לו אלא שכרו, במקום שהחוב מוטל עליו להציל ועובר עליו אם לא טורח להציל שנמצא שמה שטורח ומוציא אינו טורח בשביל חברו לבד אלא בשביל עצמו ג"כ להציל עצמו לצאת מידי חובו שחייב לו יתברך, ולא עוד אלא ששכרו גדול עד מאד, וכתב בירושלמי שאפילו להכניס עצמו בספק סכנה חייב אם לא הציל פשי' ופשי' שאין לו אלא שכרו.

וכי תימא א"כ לדברי אפילו הציל כיון שטורח גם להציל עצמו כנו', מ"מ כתבתי כן אע"פ שכפי הנראה כן היה הדעת נותן מ"מ כיון שכתב הרא"ש שאם יש לו חייב, וז"ל: והנצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא שאין אדם מחוייב להציל נפש חברו בממונו היכא דאית ליה ממונא לניצול, מ"מ למדנו דדוקא הנצול הא אם לא נצול אינו חייב.

וכל זה כתבתי לרווחא דמלתא לפי שכל זה היה צריך כדי לפטור את הנער אם היה נצול שהיינו אומרים אם היה לו ממון היה חייב ליתן למצילו מה שהוציא, ואם לא היה לו באותה שעה הי' פטור, וכהא דתנן פ"ה דפאה בעל הבית שהיה עובר ממקום למקום וצריך ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני יטול וכשיחזור לביתו ישלם דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים עני היה באותה שעה, וידוע שההלכה כחכמים וכ"כ הטור י"ד סי' רנ"ג וז"ל: בע"ה ההולך ממקום למקום ותמו לו מעות בדרך ואין לו מה יאכל מותר לו ליקח מן הצדקה וכשיגיע לביתו אין צריך לשלם דבשעה שהוא לקח עני היה והוא ליה כעני שהעשיר שאין צריך להחזיר מה שלקח ע"כ, וא"כ הגע עצמך שזה הנער היה לו משלו ובאים אלו האנשים לתבעו לפי שהשתדלו להצילו פשיטא שאפילו הוא היה פטור כיון שלא הצילוהו כ"ש אביו.

ואע"ג דכתב המרדכי בשם מהר"ם שהאב חייב לפדות את הבן אי אית ליה לאב ולית ליה לבן, דלאו כל הימנו שיעשיר עצמו ויפיל בנו על הצבור, ולא יהיה אלא אחר ואחר קרוב קרוב קודם, אפ"ה היה אפשר לומר דדוקא קודם שפדאוהו אבל אחר שפדאוהו אפשר אפילו מהר"ם לא יאמר שהמציל מוציא מן האב, ומ"מ כבר כתבתי דלכ"ע אינו חייב אלא כאשר נצול אבל כל שלא נצול אפילו השבוי עצמו פטור לכ"ע.

וזאת ועוד אחרת שהרי כתב הרמב"ם בפ"ז מה' מתנות עניים: שבוי שנשתמד אפילו למצוה כגון שהיה אוכל נבלות להכעיס אסור לפדותו, וכתב הריב"ה י"ד וז"ל: כתב הר' אליעזר עני העובר על אחת מכל המצוות אינו בכלל וחי אחיך ואין חייבים ליתן לו צדקה ער שידעו ששב בתשובה ע"כ, וא"כ שזה שהיה בעונות משומד לכל התורה כולה לא אביו ולא הם היו חייבים לפדותו עד שיהיה גלוי וידוע בודאי ששב בתשובה שלמה, וא"כ הניחו מעותיהם על קרן הצבי שמי גלה להם שלא עשו קנוניא בין התוגרים והוא, או מנין ידעו שודאי כונתו לשמים שמא היה רוצה לצאת מיד האדונים ההם אמנם דעתו לעמוד בהפכתו, ועוד מה היה להם להחביאו אלא לשאת ולתת עמהם אם היה חייב להם יפרעו ואם לא היה חייב להם מה כח היה להם לכופו ולעמוד עמהם הלא לא היה שבוי ופשיטא שבדין היה יכול לצאת מידם אלא שטעו כמה טעיר. סוף דבר שהדין פשוט מכל הצדדין שה"ר פלוני אבי הנער אינו חייב לא בדיני אדם ולא בדיני שמים. הנראה לע"ד כתבתי וחתמתי שמי הצעיר שמואל די מדינה:

כמה דינים העולים מתשובה זו מובאים להלכה בכנסת הגדולה חו"מ סי' תכ"ו עיין לקמן עמ' ????

מהרשד"ם: חו"מ סימן שמד: שאלה מפטראס, מעשה היתה שרבי יוסף בר שלמה שמכאס יצ"ו היה בתוך דוגיא אחת עם יאודים אחרים סוחרים, ורצה העון ונשבו ולקחו להם וכל אשר להם, גם סחורה היה שם מר' יחיאל שאקי ממשי. והנה החומל יתברך חמל עליהם באופן שבאמצעות אדוננו המלך יר"ה על ידי השררה מוניציא לוקחו קצת מהשבאים והנם תפוסים עד יתנו היהודים השבויים וכל הסחורות שלקחו, והגוים השבאים כבר היו מרוצים להחזיר ליהודים כדי לפדות הערלים אחיהם אם לא שאומרים שאין המשי והסחורה שלקחו בעולם כי רק לקח כל א' חלקו ואין תקנה לזה כלל.

והנה השבויים ר"י הנז' וחבריו רצונם לצאת מן השביה אע"פ שלא יתנו להם פרוטה מנכסיהם, אחר שרואים שאין תקנה. אלא שרבי יחיאל שאקי מעכב ואינו רוצה לפטור לערלים הנתפסים ביד השררה אם לא יתנו לו המשי שלו, באופן שרבי יוסף הנז' עם שאר חבריו השבויים צועקים מתוך צרת שבייתם באמרם הייטב בעיני ה' נמות בשביל משי רבי יחיאל, ושואלים אם מחוייב רבי יחיאל הנז' להניח תביעתו כדי שיפטרו השררה לערלים, ועם זה יתירו השבאים היהודים, או אם נאמר שאין לחייב לר' יחיאל על זה כי למה יפסד ממונו:

תשובה: לכאורה נראה דאין לחייב לרבי יחיאל... אלא שנראה בעיני דכד מעיינינן בהאי ענינא שפיר מוכחא דאית לן לאכפווי לר' יחיאל שימחול תביעתו כדי שיפטרו לשבויים, והראיה מהאי דאמרינן בגמרא בפ' הנז' ההוא גברא דאקדים ואסיק חמרא למברא קמי דסליקו אינשי במברא בעי לאטבועי אתא ההוא גברא מלח לחמרא דההוא גברא ושדייה לנהרא וטבע אתא לקמי' דרבא פטריה א"ל אביי הא מציל עצמו בממון חברו א"ל האי מעיקרא רודף הוה רבא לטעמיה כו' עד ונרדף ששבר את הכלים של רודף פטור שלא יהא ממונו חביב עליו מגופו,

ומכאן העלה הרמב"ם וכתב בפ"ח מהלכות חוב' ומזיק וז"ל: ספינה שחשבה להשבר מכובד המשי ועמד אחד מהם והקל ממשאה והשליך בים פטור המשי שבה כמו רודף אחריהם להרגם ומצוה רבה עשה שהשליך והושיע עכ"ל: והלשון הזה בעצמו כתב הר"ם מקוצי בחלק מצו' עש' מצוה ע':

א"כ נמצא שרבי יחיאל שאקי רודף אחר אלו השבויים, דאילו לא היה ממונו, הוא המשי שלו, היו השבאים פוטרים אותם, ועכשו בשביל המשי שלו א"א לפטרם ונמצא רבי יחיאל רודף לאלו האומללים, וכ"כ רש"י בפ' הגוזל במעשה הנ"ל וז"ל בעל החמור רודף הוא להרוג נפשות,

וא"ת תינח התם דאיכא סכנת נפשות שהחמור היה טובע הספינה אבל הכא מאי סכנת נפשות איכא, ונראה שדבר זה ברור דאין לך סכנת נפשות גדולה מזו ודאי, וראיה לדבר דאמרי בב"ב פרק השותפים דפדיון שבויים מצוה רבא ומייתי ראיה מדכתיב והיה כי יאמרו אנה נצא כו' עד אשר למות ואשר לחרב ואשר לשבי לשבי וגו' עד שבי כלהו איתנהו ביה. א"כ הרי הם מעותדים לכל מקרה רע ומר ממות ומחרב.

וכתב הרמב"ם פ"א מהל' רוצח ושמירת נפש וז"ל דכל הרודף אחר חברו להורגו אפי' היה הרודף קטן הרי כל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף ואפי' בנפשו כו' עד אע"פ שעדיין לא הרג שנאמר וקצותה את כפה...

א"כ נמצינו למדים לע"ד שכיון שממון ה"ר יחיאל מעמיד לאלו האנשים כשבויים הוא רודף אותם ומחויבים אנו לכופו שלא ירדוף, ואפי' שעדיין לא הרג.

ואעפ"י שהראב"ד השיג על הרמב"ם...

ומ"מ נחזור לנ"ד שהרי כפי דברי הנמקי ז"ל בידוע מי הוא הגורם פשיטא ליה דכל"ע מודו וכמ"ש דמה בין זה לההיא חמרא הנז' א"כ אליבא דכל"ע ראוי לכופו לרבי יחיאל שיניח תביעתו ויפטור לערלי' כדי שיתירו השבויים ולא יהיה רודפם ולרווחא דמלתא אני

אומר שאפי' היינו יודעים בבירור שהראב"ד חולק על נ"ד נמי ראוי לפסוק הלכה לכוף לה"ר יחיאל חדא שהרי הר"ם מקוצי ז"ל ס"ל כהרמב"ם והרב המ"מ שהוא אחרון אחרונים הסכים ג"כ לדעתו וא"כ מפני שהראב"ד ז"ל לא מצא תבלין בקדרה לחיכו לא נניח אנו לאכול.

ועוד אני אומר אפילו לא היה הדבר אלא ספק, הרי רבי יחיאל עומד בכל יום בספק שעובר על שני לאוין ועשה אחד, והם לאו דלא תעמוד על דם רעך, ועל לאו דלא תחוס, ועל עשה דוקצותה את כפה, והטעם שהרי הרואה את הרודף ויכול להציל הנרדף ולא הציל ועמד בשב ואל תעשה עובר על כל זה רודף עצמו כ"ש, וא"כ פשיטא דלא גרע זה מכל שאר ספקי דאורייתא דקי"ל דכל ספק דאסורא דאורייתא אזלינן ביה לחומרא, כל שכן וק"ו להאי איסורא דאית ביה סכנת נפשות לא ידעתי איך יוכל להתאפק זה רבי יחיאל אם מבני ישראל הוא לכל אלו האיסורין העומדים עליו, כ"ש וק"ו שכבר הוכחתי לע"ד דליכא מאן דפליג בנ"ד דכ"ע מודו דכיון דמוכח ברור מי הוא הגורם שהוא הוא הרודף כמ"ש הנמק"י.

ועוד אני אומר מטעם אחר דודאי הראב"ד ז"ל יודה בנ"ד, דעד כאן לא פליג התם אלא שהסחורה היא בעין ואתה רוצה להפסידה עתה כדי להציל לפלוני יאמר בעל הסחורה אין לך להציל לפלוני בממוני, אבל בנדון כזה שהסחורה אינה בעין וכמעט שאין תקוה ממנה והנפשות בסכנה פשיטא ופשיטא שאפילו הראב"ד יודה דראוי לכוף לרבי יחיאל שיפטור ידו מתביעת המשי ולא יהיה רודף אחר אלו השבויין שהדין עמהם מכמה טעמים שזכרתי, הנלע"ד כתבתי וחתמתי שמי הצעיר שמואל די מדינה:

כנסת הגדולה: הגהות הטור חו"מ סי' תכ"ו א. הרואה את חבירו טובע בנהר וכו', <קננ> נ"ב וכ"ש להציל נפשו מיני שחת שלא ישתמד או שאם נשתמד להושיבו לדת משה, הרשד"ם חלק יו"ד סי' ר"ד.

ב. ומיהו אם יש לו ממון להציל עצמו חייב לשלם וכו', נ"ב ור' ב"י בספר הקצור וספר המפה השמיטו זה ותמה עליהם הסמ"ע, וכתב מהר"א ששון ז"ל (שו"ת תורת אמת) בסי' מ"ה דכי היכי דבהנך תלתא דתני בברייתא טובע בנהר או חיה גוררתו או ליסטים באים עליו אם יש לו לניצול חייב לפרוע, הכי נמי באחרות שהוסיף הרמב"ם ז"ל וכל כיוצא בזה שחייב להצילו אם הצילו בהוצאה חייב הניצול לשלם לו אם יש לו.

ג. ודוקא כה"ג שהמציל לא היה נצרך להצלה רק להציל את חבירו לבדו ולכן אם יש לו חייב לפרוע, אבל אם המציל צריך גם כן לאותה הצלה והוציא מעות, אין הניצול חייב לפרוע דזה נהנה וזה אינו חסר, ומיהו אם ההוצאה נתרבה בעבורו, חייב לשלם בחלקו... [פקיד יהודי של המלך שלקח עם עוד יהודים משלל ספינה א' שעלה בשרטון מהים ואח"כ נודע שהספינה היתה שייכת למלכות ותפסו אותו ושאר היהודים שלקחו מהשלל וכו' עיי"ש] מהר"א ששון [שו"ת תורת אמת שם].

ד. אעפ"י שכתב הרא"ש דלהצלת נפשות שלא ינתן איש בידי גויים חייבים הכל לתת ה' כשלא פשע או שאין ידו משגת, משפטי שמואל סי' פ"ט.

ה. אם לא היה לו ממון באותה שעה אע"פ שהעשיר אחר כך, נפטר, הרשד"ם חלק יו"ד סי' נ"ד.

ו. עובר על לא תעמוד על דם רעך וכו', המחרים א' הנשבע שלא לעשות המשתדלות לאנשי קהל א' מישראל לפני השר נשבע לבטל המצוה הוא שכבר הוא מחוייב בזה מקרא דלא תעמוד על דם רעך כמ"ש הרמב"ם בפ"א מהלכות רוצח והטור חו"מ סי' תכ"ו ולא חלה עליו שבועה, משפטי שמואל סי' ס"ג, הרשד"ם ז"ל חלק יו"ד סימן קמ"ח.

ז. בכלל לא תעמוד על דם רעך שלא יעמוד על הפסד ממון חבירו אלא שלא יכניס עצמו בספק סכנה בשביל ממונו, הרדב"ז ז"ל ח"ב סי' פ"ו.

הגהות בית יוסף: א. בירושלמי מסיק אפילו להכניס עצמו בספק סכנה חייב וכו', נ"ב בספר הקצר לא הביא רבינו המחבר, וכתב הסמ"ע דכיון דהפוסקים הרי"ף והרא"ש והרמב"ם והטור לא הביאוהו משום הכי השמיטה הרב ועיין ב"ח, ואפילו לסברת ההגהות אם הספק נוטה אל הודאי ואפילו ספק מוכרח אינו חייב להכניס עצמו בסכנה אלא דוקא בספק שאינו מוכרח נוטה אל ההצלה והוא לא יסתכן, הרדב"ז ח"ב סי' פ"ו, ובספר איסור והיתור כלל נ"ט סי' ל"ח כתב: ומיהו אם בודאי היה ג"כ הוא מסוכן עמו אין לו לסכן גופו מאחר שהוא חוץ מהסכנה ע"כ, ונראה דאפילו ברודף שניתן להצילו בנפשו של רודף אם יסתכן בהצלתו אין לו להצילו ולהכניס עצמו בספק סכנה, והוא פשוט דהיינו חלוקה לסטים באים עליו דקתני בברייתא.

חוות יאיר: סימן קמ"ו: שאלה שני בחורי חמד בארץ רוסיה נתקוטטו זה עם זה ושלף אחד מהם סכיניו בכעסו ותחבו בלב חבירו ומת וברח הרוצח לארץ אחרת מחמת מרדין, ובתחילה נתעורר לעשות תשובה ובאשר קצב לו אחד מן הגדולים תשובה הראוי לו פרק עול ונעשה ריש בריוני וחברי גנבים ונתפס על גניבה בקהילה גדולה. ועמד אחד אוהב הגנב בשביל הנאה ונתאמץ להשתדל ולהמליץ בעדו, וקרא אחד מחשובי עיר ולומדיה תגר ואמר שאסור להצילו מן המות בדמי נפש אחיו מישראל אשר הרג, ואדרבה אם היה אחד מקרובי הנרצח שם היה יכול למסרו למלכות כדין גואל הדם ואיך נשתדל להצילו. ואע"פ כי מאת ה' היתה זאת ולא עלתה ביד השתדלן, ולשוא צרף צורף ונתלה, מ"מ עלה על לבי כי אם היה זה שאלת חכם מה נאמר ומה נדבר בו.

תשובה: והנלפנ"ד לא להלכה כ"ש למעשה כי הם דיני נפשות, וכל שנטה בדבר לזכותו של רוצח הוא קצת חובתו של נרצח מצד הנפש וכדבעינן למימר בג"ה, רק דרך שיקלא וטריא נחזי אנן. דמ"ש המערער שהיה רשות לגואל הדם למסרו למלכות לא בריא לן משני טעמים. האחד: דאפילו אם נאמר שהתורה נתנה רשות לגואל הדם להרגו ע"י כי יחס לבבו ורדיפתו אחריו ומעתה ה"ל דין תורה ובמשפט סנהדרין, לא ניתן לו רשות למסרו למלכות שאפילו בעסקי ממון לא נעשה עובדי ע"ז... פלילים כ"ש בעסקי נפשות...

שנית, יש להסתפק אם ניתן רשות לגואל הדם באופן שאם ישאל נאמר לו מותר, דאפשר דנהי דאם הרגו גואל הדם אינו נהרג הגואל עליו מ"מ לא ניתן לו רשות לכתחילה להרגו... [מאריך בידי גואל הדם כמה פסקאות...] ואם כן [הוא] בזמן סנהדרין כ"ש עתה שלא ניתן כלל לגואל הדם להרוג הרוצח ואפילו לסבב לו מיתה... [נשמט דיון אם כל קרובי הנרצח מצי לרדוף].

סוף דברי אחד מחשובי העיר במ"ש שאילו היה כאן קרוב להנרצח היה יכול להרוג הרוצח בטלים ומבוטלים כ"ש למסרו למלכות הס כי לא להזכיר.

רק מאמר אותו חכם שאסור להשתדל עבורו להצילו לכאורה לא דבר ריק הוא, דגרסנין במסכת נדה (סא.) הנהו בני גלילא דנפק עליהו קלא דקטלי נפשא אתו לקמיה דר"ט א"ל לטמרינן מר אמר להו היכי נעביד אי לא אטמרינכו חזו לכו אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא וכו', פי' רש"י שמא הרגתם ואסור להציל אתכם, (ועי' תוס' שכתבו בשם השאלות פי' אחר מ"מ לא חלקו ולא תמהו על פי' רש"י ומקרא מלא במשלי כ"ח אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו ועיין ס"ח סי' תרפ"ג)

ועוד אפשר לומר דכל שנתפס על דבר רציחת נפש מישראל שאילו היה סנהדרין היה מצוה לכל אדם להביאו לב"ד לקיים ובערת הרע מקרבך, ובזמן הזה שאין בידינו עכ"פ

לא נפעל להצילו וכמ"ש חכמים (מכות ז.) אף הם מרבים שופכי דמים בישראל.]- מביא מקורות שנפש הנרצח אינו נח עד שימצא נקמה מהרוצח...] לכן חזר הדין לומר שאין להשתדל עבורו אם ידעין ביה שרצח נפש ישראל מקדם, כ"ש לטעם שכתבנו שלא נתפעל לקיים בקרבנו מה שהיה מוטל עלינו לבערו.

וא"ת א"כ כל רשע גמור שנתפס לא נשתדל עבורו, ועוד גם כי יחלה או בבואו לידי כל סכנה לא נזדקק לו, והא ודאי ליתא שלא אמרו לא מורדין ולא מעלין רק באפיקורסין ומסורות ורשעים להכעיס וכו', משא"כ שאר רשעי ישראל ובעלי עבירות, דלא קשיא, דאנן לא אמרינן רק בעבירה שחייב עלי' מיתה בדין תורה ושבא לו סיבה חוץ למנהג עולם, וגם זו רפיא בידי דלפי זה אם הבא על אשת איש או הרוצח טובע בנהר לא נצילהו, ואין זה נכון כמ"ש הרמב"ם ספ"ד דרוצח והביאו טור ח"מ סי' תכ"ה ומעלין ואין מורדין כל שאינו עומד ברשעו תמיד, ולא אמר חוץ מרצחנים, דאין חילוק.

ועוד אפשר לומר נהי דלטמרו בידים אסור מ"מ להשיאו עצה ולהראות לו מקום נהי דמצד דינא דמלכותא אסור מצד דין תורה מותר, וקצת יש ראייה ממ"ש להו זילו אטמרו נפשיהו דנראה דהראה להם מקום דאל"כ מה אמר להם בזה ודו"ק וכך נראה ממה דשקיל וטרי וחיפש אחר הצלתם.

ודעתי קצרה מהכיל מ"ש הרא"ם הביאו הטור י"ד סי' רנ"א שעני העובר על אחד מכל המצוות אינו בכלל וחי אחיך עמך ואין חייבי' ליתן לו צדקה, ולא ירדתי לסוף דעתו שהרי מסקינן בפ"ב דע"ז לכל אבידת אחיך לרבות מומר לתיאבון הביאו הרב הב"י בב"י בטור שם ובמיימוני שם גם בח"מ סי' רס"ו, ואפשר דס"ל לרא"ם דגבי השבת אבידה לאו משום דאקרי אחיך דא"כ לא צריך רבוי ומשם ראייה דאיצטרך ריבוי מכל ומוכח בגמ' שם דאין חילוק בין מומר לגמרי או אוכל נבילות. ויש סברא לחלק כי לא ריבתה תורה מומר רק בהשבת אבידה דלא יהיב ליה מדידה כלום ותדע שאפילו גבי ישראל הצריכה תורה לכתוב לא תעמוד על דם רעך אע"פ שכבר אתרבי מהשבות לו לרבות השבת גופו דה"א ה"מ בנפשי' אבל מטרח ואגורי לא כבס"פ בן סורר, וכבר יצאנו זרה הלאה ממבוקשינו.

ונחזור לענין שאלה שבאה לידינו הנ"ל, שודאי שדין רוצח אינו רק כעובר לתיאבון ליתובי יצרי' הרע וכבגמ' דשבת גבי קורע בחמתו ואם אחר זה נתפס בשביל גניבה או דבר אחר כ"ש אם בא לידי סכנה מצוה להשתדל בעדו אם אינו ברשעו תמיד כדרך קצת גנבים שהמה בכלל מורדין ולא מעלין, משא"כ בשהרע דרך מקרה דינו כישראל לכל דבר, אבל אם נתפס בשביל זו הרציחה עצמו שרצח נפש נקי מזיד יש פנים לומר אחר שיש סברות לכאן ולכאן שב ואל תעשה עדיף שלא להשתדל בעדו, ויש לומר אידך גיסא אחר שזה כבר אבד ולגבי זה הרוצח אם ספק בגמ' או בסברא וספק נפשות להקל ויש להשתדל לכן אין בידי להכריע לחייב השתדלות אפילו מממון הרוצח שזה בכלל מיטרח ואגורי דאצטרך ריבוי גבי ישראל דמלשון למיטרח דנקט נ"ל דגם זה לולי דאיתרבי ממ"ש תורה לא תעמוד על דם רעך ה"א אם אין בידו להצילו בעצמו אינו מחויב לטרוח ולשכור אחרים אפילו בממון של חבירו.

(ולולי שכל הפוסקים [ס"ל] פה אחד שמחויב לשכור מממון להציל חבירו רק שחבירו יחזיר לו כמ"ש הרא"ש [וגדולה מזו כתב בכ"מ ספ"א דהלכות רוצח ושמירת נפש בשם הירושלמי שמחויב לכונוס לספק נפשו להציל נפש חבירו וש"ס דידן ב"מ ד' ס"ב נמי הכי משמע דדווקא התם שאם ישתו שניהם ימותו ודאי מש"כ בספק י"ל ישתו שניהם ולא ישתה הוא לבדו וימות חבירו ודאי וא"כ מחויב לכונוס לספק נפשו' אפילו בספק הצלה וצ"ע] היה אפשר לומר שאינו מחויב להשכיר משלו אם יודע שאין לחברו להחזיר לו דלא רבתה תורה רק לטרוח עבורו ומ"מ ר"ל משל חבירו דוגמא לדבר דק"ל כיבוד אב משל אב).

ובזה הרוצח אין לחייב להשתדל כלל. ומ"מ אין למחות ביד המשתדל אפילו מכיסו (משא"כ כל אותן שלא מורידין ולא מעלין אסור להשתדל עבורם למלטם ממות ואפילו בהשתדלות קנס ממון אם אפשר לישראל להתנצל אסור להשתדל עבורם דזה הוי בכלל השבת אבידה וראיתי מקילין גם בראשון בשכר ולא ירד בני עמהם), ומי שבכחו להכריע ולבא עד תכונות ברור הדין אם יש איסור בשתדלנות או מצוה או רשות יכריע מה שאין עמדי ולא בי היא ובאתי רק בביאור קצת חלקי סותר של נדון זה ולפי מה שנלפענ"ד. הטרוד יאיר חיים בכרך.

הלכות קטנות: להר"י חייג, חלק א סימן רכט: שאלה: שנים שאוהבים זה את זה < קבה > קשה כמות אהבה ונגזרה מיתה על א' מהם ובא חברו ונמסר במקומו, איזה מהם עדיף.

תשובה: לא היה ראוי להשיבך ע"ז אבל מאחר שמצינו (גדה סט) כשנשאלו י"ב דברים שהשיבו ע"ד בורות לא אשיבך ריקם ע"ז נאמר ענה כסיל וכו', רב יהודה כי הוה בדיחא דעתיה אי שיילי מיניה חללו של עולם הוה קאמר להו (שבת עז:): והילל הזקן ע"ש עם חשכה לא נמנע מעשות כן, מתוך דבריו ניכר שאתה פחמי, אם קרית לא שנית אי שוטה שבעולם קשה כמות אהבה מי נתלה במי הוי אומר קטן נתלה בגדול, הלא תענה מהנמסר אוהב את גופו יותר מחבירו שהניחו בצער צא מעלי: עי' שו"ת יד אליהו סי' מ"ג לקמן =ראה המעשה בארוכה בסוף ספר שתי ידות למהר"ם לונאנו.

יד אליהו: להר"ר אליהו מלובלין, שאלה מג: שאלה: אם מחוייב אדם להכניס עצמו < קבן > בסכנת נפשות כדי להציל חברו בודאי, או אינו מחוייב בזה אבל עכ"פ רשאי לעשות כן אם רוצה ממידת חסידות או מחמת אהבת חברו, או אינו רשאי לסכן עצמו כלל בשביל הצלת חברו.

תשובה: לא נתבאר בדברי השאלה על מי ומי הוא הספק, אם שניהם המציל והניצל שווים כגון שזה וזה תלמיד חכם או שניהם עמי הארץ, או אחד ת"ח ואחד ע"ה.

איברא דאיתא בהגהות מיימון דצריך לסכן עצמו בשביל הצלת חברו והובא בכסף משנה ספ"א מהל' רוצח ובב"י סי' תכ"ו בחו"מ, ונתן הב"י טעם לדבריו משום דזה ספק וזה ודאי, וראיה מן הירושלמי ע"כ. ואיני יודע אם כוונתו לזה הירושלמי שאבאר בע"ה.

❖ השיג על מ"ש בב"י בשם הגהות מיימון דצריך לסכן עצמו, דזה אינו והביא ראיה על כל פרטי הדינים

נלע"ד דליתא להאי דינא כלל וכאשר אבאר בע"ה, ואפשר דמשום הכי השמיטו הב"י ולא הביא האי דינא בשו"ע שם בסי' תכ"ו ע"ש בסמ"ע.

אך לענ"ד עיקרא דהאי דינא הכי: אם שניהם שוים במעלה כגון שניהם ת"ח או ע"ה, ומכ"ש אם המציל ת"ח והניצל ע"ה, דאינם רשאים להכניס עצמם אפילו בספק וההצלה ודאי, ולא איכפת לן בספק או בודאי בזה (וממעשה דעולא בנדרים דף כב: משמע קצת דא"צ לסכן עצמו אפילו בספק ע"ש), ומכ"ש דאינם חייבים אפילו בשניהם שוים, ואצ"ל אם המציל ת"ח ולא הניצל (עמ"ש בס' הלכות קטנות סי' רכ"ט, ולדעתי נפשטה הספיקא שלו [דתלוי] באופנים שכתבתי).

אך אם המציל אינו ת"ח כמו הניצל, אז נלע"ד דיותר להכניס עצמו, אבל אינו מחוייב אם לא ממידת חסידות אם ירצה כאשר אבאר בס"ד. (עמ"ש בספר חסידים סי' תרצ"ח דמצוה להדייט לומר הרגוני ולא חבירי ת"ח). ובפירוש של ר' שם טוב פתיחה של מורה נבוכים ז"ל: אבחר מיתת אלף אלפים סכלים בעבור הצלת איש מועלה, ולא מיתת איש מעולה בעבור הצלת אלף אלפים סכלים וכו', ואף דאפשר דלאו מר בר רבינא חתם על זה.

ואביא ראיה על כל פרטי דינים הנ"ל. והנה דין הראשון מ"ש לחלק בין מי שיש לו מעלה על חבירו, זה ש"ס ערוך בסוף הוריות (יג): האיש קודם לאשה וכו', כהן קודם ללווי, לוי לישראל וכו', אימתי בזמן שכולם שוים, אבל ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ. והובא בהרמב"ם ובטור יו"ד סי' רנ"א ורנ"ב ובסי' רמ"ו בהג"ה סעיף ט"ו, ואם היה הוא ואביו ורבו בבית השבי דהוא קודם, מרוב הפשיטות לא נקט לה במשנה סוף פ"ב דב"מ וסי' רמ"ב ביו"ד רק אביו ורבו מטעם דיש חילוק שם עיין בתו"ט וב"י שם.

❖ השיג על הש"ך

הרי מבואר לפניך דאם היה הוא ואביו או רבו בבית השביה, הוא קודם לכולם, ואף את"ל דאם רוצה לפדות רבו וכו' שהרשות בידו אלא שאינו מחויב, וכתב הש"ך בפי' [בסימן רנ"ב] סק"י דחיי קודמין אפילו לשל אמו דקודמת בשביה וכו', הגם שראיתו דחיי קודמין מקרא דאפס [לא יהיה בך אביון] וכו', לא דק בזה אם לא שכוונתו ג"כ למה שאכתוב לקמן דאבידת גופו נלמד מאבידת ממונו א"כ עיקר חסר מהספר. עכ"פ מוכח דמכ"ש דאינו מחויב להכניס עצמו לסכנה אפילו בשל רבו, והוא ק"ו, מה התם שנתפס כבר ואעפ"כ הוא קודם להצלה, עאכ"ו שאינו מחויב להכניס [עצמו] מתחילה, ואין לומר דהתם גבי שביה דשניהם בודאי סכנה ע"כ הוא קודם לרבו אבל כשהוא אינו רק בספר סכנה כשיציל ורבו או אפילו חבירו בודאי מוטב להציל את הודאי ולהכניס עצמו בספק כמ"ש הבית יוסף סברא זו –

– זה אינו, חדא דלא מצינו לחלק בענין סכנת נפשות בין ספק לודאי, פשיטא דאם יש לפנינו להציל שנים שהאחד בספק ואחד בודאי, דמצילין את הודאי ומניחין את הספק, דמהי תיתי לעשות איפכא כששניהם שוים במעלה, אך אם אין שניהם שוים במעלה והיותר במעלה הוא בספק הצלה והמאוחר במעלה בודאי הצלה, צ"ע גדול אם להניח את הספק המוקדם במעלה מפני זה המאוחר במעלה.

❖ אין חילוק בין ספק לודאי בזה הנידון

ומפשטא דש"ס בהוריות משמע דאין נ"מ בספק או בודאי, רק הכל תלוי במעלה, ואי הוי חילוק בין ספק לודאי לא הו"ל למישתק למימר הני מילי דשניהם ודאים או שניהם בספק, אבל א' בודאי והשני בספק יש לו להקדים אפילו במאוחר במעלה.

(ואין להקשות ממ"ש בירושלמי ספ"ב דשקלים אין פודין שבוי בשבוי [ולא מחלק אם אחד ת"ח], דל"ק מידי ע"ש דאינו ענין לזה, דהתם כבר פדה לשבוי א' ואז אינו רשאי להחזירו כדי לפדות שבוי נכבד ממנו, עיין בפירוש שם.)

❖ עוד הקשה על הש"ך שר"ל דיש חילוק בזמן הזה וכו' ודחה דבריו בזה

ואין לומר דמשום דהוא פשוט דודאי קודם המאוחר במעלה לספק המוקדם במעלה ומרוב הפשיטות לא הוצרך למינקט [חילוק זה במשנה דהוריות], ע"כ זה אינו, חדא דהא מבואר בירושלמי שם בהיפך דאפילו ת"ח לכסות וע"ה להחיות ת"ח קודם, וכתבו הרמ"א בסי' רנ"א סעיף ט' לדינא, ואפילו לדעת הש"ך לחלק בזמן הזה וכו', [בס"ק ט"ז על דברי הרמ"א שם כתב הש"ך: נראה דהיינו מדינא אבל בזמן הזה שאין ת"ח אפילו לענין ליטרא דדהבא כ"ש שאין לדחות פקוח נפש מלפניו, והו"ל כאיש לכסות ואשה להחיות או איפכא דאמרינן בירושלמי דאותו שלהחיות קודם]. מודה גבי שניהם להחיות כמ"ש בס"ק ט"ז דכהן גדול עם הארץ לאו דוקא אלא שאינו שוה בחכמה לישראל וכו', אבל במ"ש בס"ק ט"ז לחלק בזמן הזה צ"ע דלא דמי לסי' רמ"ג ס"ז [דין ליטרא דדהבא שאין בזמן הזה], ולכאורה שני הסעיפים אלו סותרים זה את זה דהא אפילו בכהן גדול כתב רק דגדול ממנו וכו'.

ועוד דהא ע"כ מצינו דאדם יכול ליתן כל אשר לו בעד נפשו ואפילו בעד אשתו וכו', יותר ויותר מכדי דמיו כמ"ש הפוסקים, ואפילו אינו רק בספק סכנה, ואילו בשביל אחר

שאינו ת"ח אינו רשאי ליתן יותר מכדי דמיו אפילו בודאי סכנה, ובנדרים פ"א דף פ ופ"א דאפילו כביסתן קודמין לחיי אחרים, ובירושלמי דשביעית לח"ב עיין בפירוש משנה ח' פ"ה דגיטין [שם ברע"ב דהאידנא נהוג שאפילו כהן ע"ה קודם לחכם], משמע דגם בזמן הזה אין חילוק לא כמ"ש הש"ך. עמ"ש בסי' ש"י פ"ה דברכות דמא"ג וי"ל בדבריו (עמ"ש בס' מטה משה דף קצ"ה בשם ספר חסידים סי' שס"א בת"ח וע"ה חולה דת"ח קודם).

❖ פירוש הש"ס דאוי להם לאומות העולם וכו' תחת ר"ע וחביריו מה מביאין

ובמ"ש"ל גבי ת"ח וכו' י"ל מ"ש בפ"ב דר"ה כג. דאמר רב יוחנן אוי להם לאומות העולם שאין להם תקנה שנאמר תחת הנחושת אביא כסף וכו', תחת ר"ע וחביריו מאי מביאין, ועליהם הוא אומר ונקיתי דמם לא נקיתי, ר"ל דבשלמא שאר הרוגים יש להם שיעור אבל לת"ח אין להם שיעור לשלם כלל, עמ"ש בספרי ידי אליהו על מאמר זה בירושלמי פ"ב דברכות ה"ג.

❖ פלפול אם משום סכנת נפשות פודין יותר מכדי דמיו

הגם שתוס' כתבו בפרק הנזיקין דף נח. גבי האי ינוקא שפדאו בממון הרבה דמשום סכנת נפשות פודין יותר מכדי דמיו כדמשמע בפרק השולח דף מ"ה וכו', א"נ משום דמופלג בחכמה היה עכ"ל, תירוצא קמא לא קאי אליבא דאמת וכ"מ בפ' השולח דשינויא קמא ליתא עכ"פ וכ"מ בירושלמי דהוריות, וגם הרא"ש לא כתב האי שינויא רק משום דהיה ראוי להיות ת"ח ומכ"ש ת"ח עצמו וכמ"ש בסי' רנ"ב ס"ד, וצ"ל הא דלא הזכירו הפוסקים האי דינא דהריגה משום שבשבי כולו איתנהו, וכ"מ ב[רמב"ם] פ"ח מהל' מתנות עניים דאפילו בעומד להריגה אין פודין יותר מכדי דמיו, אך צ"ע דלא הזכיר דין אם בת"ח מותר ליתן יותר, וע"כ צ"ל מדלא ס"ל חילוק דהריגה א"כ צ"ל תירוץ שני של התוס' גבי האי ינוקא שפדאו בממון הרבה, עמ"ש בספר חסידים סי' תתקנ"ז ובספר יפה ענף [למדרש] איכה דף מט.

❖ דהא אפילו בממון קי"ל המנ"ה ומכ"ש גבי נפשות

הרי לפנינו דהכל תלוי במעלה, ולא בודאי או בספק. ובאמת איך נאמר לחלק שיכניס עצמו בסכנה משום ספק הואיל וחבירו בודאי, דהא אפילו בממון הקל אמרו המוציא מחבירו עליו הראיה, ואפילו מזיק אמר ברי וניזק אמר שמא קי"ל דעדיפא שמא דניזק מברי דמזיק, אף שיש לחלק קצת, עכ"פ חזינן דעדיף טפי ספיקא דמוחזק מברי דמוציא ומכ"ש בחזקה דנפשיה.

❖ עוד ראיה מר' טרפון בפ"ט דנדה

עוד י"ל ראיה דאין צריך להכניס עצמו בספק סכנה בשביל הצלת אחרים, ממ"ש התוס' בפ"ט דנדה דף ס"א גבי רבי טרפון שלא רצה להטמין הני בני גלילא דנפק עליהו קלא דקטל נפשא וכו', שלא רצה לסכן עצמו עבורם אף שמסתמא לא היה אצלו רק ספק סכנה אם יודע למלכות דמסתמא היה יכול להתנצל שא"י שהרגו והם היו בודאי הצלה אילו הטמינם, עכ"ז לא היה רוצה להטמינם מספק, ובשו"ת בית יעקב סי' ק"ז הוציא פי' התוס' מפשוטו ולא דק, ועיין מ"ש בגוף הדין שם אינו כן.

ונ"ל ליתן טעם למה באמת אמרו הוא ואביו ורבו בבית השביה וכו', הוא קודם (וממילא נלמד נידון הני"ל), הגם ד"ל דמצד הסברה אמרו כן ואין צריך ראיה, אבל באמת סמכו על מ"ש בב"מ גבי אבידתו ואביו ורבו דאבידתו קודמת מקרא דאפס לא יהיה בך אביון וכו', אך ק"ק למה לא נקט במתניתן האי חילוקא כי אם לענין ממון אבידה.

והנה אבידת גופו של חבירו נלמד [מ]והשבות לו ודרשו בסנהדרין עג. זה אבידת גופו, א"כ כמו שקי"ל דאבידתו קודמת מכ"ש אבידת גופו דלא נלמד אלא מאבידה.

❖ ראייה מהש"ס מנין לרואה בחבירו שהוא טובע וכו'.

וממ"ש שם בפ"ח דסנהדרין דף עג. מוכח נמי דאין צריך לסכן עצמו בשביל הצלת חבירו, דאמר מנין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר וכו' שהוא חייב להצילו ת"ל לא תעמוד על דם רעך, ופריך והא מהכא נפק מהתם נפקא והשבות לו זו אבידת גופו, אי מהתם הו"א הני מילי בנפשיה אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא קמ"ל, הרי לפנינו דאינו חייב רק למיטרח ולמיגר ולחזור על כל הצדדין שלא יאבד דם רעהו, ואי הוי ס"ד דצריך אפילו לסכן עצמו מאי בעי קרא על טרחתו למיגר אגורי, ועוד טפי הול"ל דמקרא דלא תעמוד אתא דצריך אפילו לסכן עצמו דלא הוה ידעינן מקרא דוהשבותו לו.

❖ עוד ראייה מהא דרודף אחר רודף וכו'.

עוד י"ל ראייה דאין צריך לסכן עצמו מהא דאיתא בסנהדרין דף עד. גבי רודף אחר רודף ששבר את הכלים דפטור מלשלם וכו', ומפרש דאל"כ אין לך אדם שיציל את חבירו, ואי ס"ד דדינא דצריך להעמיד עצמו אפילו בסכנת נפשו בשביל הצלת חבירו א"כ איך קאמר אין לך אדם שיציל את חבירו בשביל ספק היזק ממון.

❖ ומסיק דאם המציל הוא גדול במעלה דאיסורא נמי איכא אם רוצה

מכל אלו ראיות מוכח דעכ"פ אינו מחוייב להכניס עצמו בספק סכנה בשביל הצלת אחרים, וכן כתב ב"איסור והיתר", והובא בספר גן נטע באו"ח ס"י שכ"ט דאין לסכן עצמו בספק.

וכבר כתבתי דאם אין פודין אותו יותר מכדי דמיו אפילו בעומד להריגה ודלא כמ"ש התוס' בחד תירוצא דבפרק הנזיקין, אז מוכח קצת דאיסורא נמי איכא לסכן עצמו בשביל חבירו, והדמים מודיעים דהא בעד נפשו רשאי ליתן כל הממון אפילו בספק סכנה, ובעד חבירו שאינו ת"ח אינו רשאי ליתן יותר מכדי דמיו, הגם די"ל קצת דבשלמא גבי ממון שייך הני טעמי דתיקון עולם כמ"ש שם בדף מ"ה ולא שייכי לגבי נפשו סוף סוף אח"כ יציל עצמו בכל הממון שבעולם, א"כ שייכי גם בזה הני טעמי.

❖ מ"ש מוטב שיהיה נפש א' בספק ולא כולם בודאי

אבל עכ"פ דאם המציל הוא במעלה יותר מן הניצל שפשיטא ופשיטא דאיסורא נמי איכא אפילו היכא דהמציל בספק והניצל בודאי כמ"ש (ואין להקשות מיהודה שאמר [בראשית מג ח ונחיה ולא נמות וברש"י, דאנחנו ודאי נמות ובנימין בספק] מוטב שתניח את הספק ותתפס את הודאי, כי י"ל בכמה גווני, וכן במה שרצו למסור עצמם בשביל יוסף [שם מב יד וברש"י שהאחים באו להרוג או ליהרג], וכן מ"ש מוטב שתהא נפש א' בספק ולא כולם בודאי [לשון בראשית רבה פ' צא, ומובא ברש"י מג ח שעדיף לסכן את בנימין מספק, דאם לא כולנו נמות ודאי ברעב], ולכן לא רצו להכניס בסכנה עבור שמעון לבד, כמ"ש בספר סולת כלולה פרשת ויגש), אך אם הניצל ת"ח והוא יותר במעלה מן המציל נלע"ד דמותר להכניס עצמו בסכנה, ואפשר דמצוה נמי איכא.

❖ פירוש הירושלמי דר"ל מסר עצמו להציל לרב איסי

ובנידון כזה נ"ל דאיירי בירושלמי פ"ח דתרומות ובי"מ [יפה מראה על הירושלמי] דף פ"ד דמצינו דריש לקיש מסר נפשו להציל את ר' איסי, שאפשר שהיה רב איסי גדול מריש לקיש, הגם דהתם באמת פליג ר' יונתן אריש לקיש, אבל אפשר לומר דרב יונתן דאמר יכרך המת בסדינו רצונו לומר דאינו מחוייבים להסתכן, אך ריש לקיש עביר ממידת חסידות ולא מצד הדין, עיין ביפה תואר פרשת ויגש סוף פרשה צ"ד סי' ט', ובט"ז [יו"ד] סי' קנ"ז, וברש"י פ"ח דסנהדרין עב: ד"ה יצא ראשו שלא הביא הא דלעיל רק תוספתא דתמורה [צ"ל תרומות]], ועמ"ש התוי"ט במ"ז פ"ז דאהלות.

❖ במה שמסרו עבור ד"ת ומשום כבוד התורה

גם מצינו שמסרו עצמן לסכנות נפשות בשביל שיקבלו איזה הלכה כמ"ש בב"ק דף סא. אף שבאמת לא אבה דוד לשתותם וכו' משום דאמר כך מקובלני כל המוסר עצמו על דברי תורה וכו' אין אומרים משמו, עכ"פ משמע שהם לא עשו איסור במה שמסרו עצמם, וכ"מ בירושלמי פ"ק דשבת דף ב"ד. (וא"ל דהא אפילו ע"ה לפ"ז נמי דצריך לקרוע ביציאת נשמתו כמ"ש ביו"ד סי' ש"מ סעיף ה' משום דדמי לספר תורה וכו', י"ל ועיין בט"ז שם ועיין בתוס' בפ"ד גיטין דף ל"ו ד"ה אלא וכו' איך שמסרו עצמן בשביל דברי תורה ובתוס' ע"ז דף ל"ו).

הרי דאפילו משום דברי תורה ואיזה הלכה מסרו עצמם, כ"ש דמותר לסכן עצמו בשביל הצלת ת"ח, וכן משמע בירושלמי דכתובות ג' וביפה מראה רס"ה, שכל דבר שבית דין נותנין נפשם וכו' סוף מתקיים בידם כמ"ש למשה מסיני, ש"מ דמותר למסור וכו', ובסנהדרין דף ס"ח גבי ר"א וכו' דהכה ר"ע עד שהיה דמו שותת לארץ וכו', כתבו התוספות היכי עבד הכי וכו' עד משום כבוד התורה מותר, וכ"כ בסי' ק"פ עמש"ל, ובמ"ק דף כ"ד דקרעו תליסר איצטלי וכו', פירשו תוס' בהחובל צ"א משום כבוד ת"ח לא הוי יותר מדאי, ובהנזיקין נ"ח כתבו דמותר לפדות ת"ח בכל ממון שבעולם כמש"ל.

מכל זה מוכח דאין ת"ח בכלל דין של שאר אנשים, ואל תשביני ממ"נ איך שייך לומר בזה חסידות או דינא דרשאי או אינו רשאי, ואי דינא דרשאי או מחויב ג"כ, ואי דינא דאינו מחויב אינו רשאי ג"כ, וכי פירוקא לסכנתא [לשון הגמ' (ע"ז ל.) האם סומכים על תירוצים במקום סכנה?] -

זה אינו, דע"כ אבידת גופו של חבירו נלמד מקראי דאבידת ממון, וכמו שאבידת ממון אבידתו קודמת לשל כל אדם וכו', הא אמרו שם כל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך, ופרש"י והובא ג"כ בסי' רס"ד שיש לאדם לכנוס לפניו משורת הדין אם לא בפסידא דמוכח, וזה שייך לגבי ממון דממונו הוא כמו ממון של אביו ורבו, אבל גופו של רבו עדיף טפי מגופו א"כ יש לו לעשות לפניו משורת הדין, תרווייהו נכנסו בסוג א' בכלל [גמילות חסדים] הנזכר שם, אך שזה בממונו וזה בגופו, נמצא דשייך בזה מידת הדין ומידת חסידות, אבל לגבי מי שחבירו אינו מוקדם במעלה ממנו אינו שייך סברא זו,

ואין להקשות ממ"ש בתענית דף י"ח ב' גבי פפוס ולולינוס שמסרו עצמם כדי להציל אחרים שהיו בסכנה וכו', כך פרש"י בשם י"א, (ובירושלמי דסנהדרין כ"א ב' לא פי' כן ובתוס' פרק כלל גדול (עב: ד"ה רבא אמר) שנתנו להם מים בכלי זכוכית ולא רצו לשתות [שהיה שם עבודה זרה בצביעה] וכ"כ ב[ירושלמי] פ"ד דשביעית לה"א, חדא די"ל דגם התם היו ת"ח בהניצולים וכו', ועוד דהתם כולם בסכנה כמ"ש פרש"י בפ"ג דפסחים נ' ובפ"ק דב"ב י' ובספר מאור הקטן פ' פנחס פד"א עמ"ש בסי' יוחסין ל"ו).

ונלע"ד דהיכי דודאי דהנותרים יהיו ניצולים ומתחילה היו כולם בסכנה, פשיטא דמותר לקצתם למסור עצמם כדי להציל עכ"פ להאחרים ואפילו לודאי סכנה מותר, אכן אם הוא אינו בסכנה אינו רשאי אם לא להמוקדמים במעלה, אז מותר.

❖ מ"ש מרדכי לאסתר אל תדמי בנפשך וכו'

עמ"ש רש"י בפסוק אל תדמי בנפשך, אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבוא אל המלך שלא ברשות, ומי יודע אם וכו', מוכח בהדיא שלא היתה מחוייבת ע"פ הדין לסכן עצמה אפילו בשביל כלל ישראל אם היא היתה מבחון שלא בכלל הסכנה, ולענ"ד דכל פלפול שהיה מרדכי ואסתר בנידון זה אם היא רשאי לסכן או אפילו מחויב דוק במפרשים ותשכח וע"ש באלשיך י"ז שם, ובתוספות פ"ו דיבמות נד. ז"ל ואין מחויב להציל חבירו בגופו דאדרבא חייו קודמין.

♦ בשנים שהלכו בדרך וביד אחד קיתון של מים - ובדברי שו"ת חוות יאיר

אח"כ מצאתי בשו"ת חות יאיר סי' [קמ"ו, נעתק לעיל] הביא הא דהגהות מיימון והניח בצ"ע ע"ש, גם רצה להביא ראיה לזה ממ"ש בב"מ דף ס"ב שנים שהלכו בדרך וביד אחד קיתון של מים וכו', וז"ל: משמע דדוקא התם שאם ישתו שניהם ימותו ודאי משא"כ בספק י"ל ישתו שניהם ולא ישתה הוא לבדו וימות חבירו ודאי וא"כ מחויב לכונוס לספק נפשו אפילו בספק הצלה עכ"ל, וע"ש בסי' קמ"ו בזה.

ונלע"ד דמ"ש מתחילה אליבא דבן פטורא דס"ל דמוטב שישתו שניהם וכו' די"ל דהיינו שאיירי ששניהם יהיו בספק, ר"ל שקרוב הוא הדבר שלא יספיק לשניהם עכ"ז ישתו שניהם כדי שלא יראה את חבירו מת ודאי אם לא ישתה, ועל זה בא רבי עקיבא ואמר דאפילו הכי בנידון כזה חייך קודמין דהיינו שהוא יחיה ודאי ואף שחבירו ימות ודאי דחייך קודמין.

אבל כשודאי ימותו שניהם אם ישתו שניהם, נ"ל דאפילו בן פטורא מודה דאחד ישתה אף דהשני ימות ודאי, והכי מוכח קצת חדא דהל"ל דלא ישתו שניהם וימותו שניהם ועדיף טפי משישתו שניהם וימותו ג"כ שניהם אם אינו מספיק לשניהם בודאי, דהא ע"כ צ"ל בזה דודאי אם לא ישתו שניהם וימות אחד קודם להשני דפשיטא דאח"כ ישתה השני וכבר ראה במיתתו של חבירו וזה פשוט.

אם כן למה נגרום מיתה להשני בחינם שנאמר דוקא שישתו שניהם כדי שימותו שניהם דוקא דהא אעפ"כ ימות א' קודם חבירו ויראה א' במיתתו של חבירו, אלא ע"כ צ"ל דאם ישתו שניהם בספק, וע"כ ס"ל לבן פטורא דמוטב שיהיו שניהם בספק משימות אחד ודאי ויראה וכו', וא"ל דלעולם דאף שישתו שניהם ימותו שניהם בודאי ואע"פ כן ס"ל לבן פרוטה הכי משום חיי שעה דיחיו כל אחד יותר, חדא דהל"ל הכי (כמ"ש בע"ז כז: ע"ש), ועוד מאי נ"מ להו בחיי צער בשעה זו במדבר אדרבא ניחא להו טפי לכ"א וא' או שיחיה באמת או שימות מהרה ולא יצטער מיתת צמא כ"כ הרבה.

ועוד דהל"ל עכ"פ גם חלוקה זו אם ירצו דישתו שניהם או לא ישתו שניהם יעשו כפי רצונם דהא בכשרים איירי איך יתחסדו זה עם זה ובמאי דניחא להו טפי יעשו אף את"ל דיש שבוחר בחיי שעה אפילו בצער גדול.

ועוד דמוכח בע"ז דף כ"ז ב' דאם ימות ודאי לא חישנין לחיי שעה, וי"ל קצת מ"ש התוס' שם מיומא הגם שגם תירוץ התוס' ניחא ע"ש עיין בשו"ת ב"י סי' נ"ט.

ולמה גזר אומר דוקא ישתו שניהם, אלא ע"כ דטעמא דבן פטורא דשמא כשישתו שניהם יצילו שניהם ע"כ ישתו שניהם, ולא סגי בחלוקה שניה דלא ישתו שניהם וינצל אח"כ אחד בודאי כשימות הראשון, דטוב שימותו בספק משימות אחד בודאי, כך דעת בן פטורא, ועל זה פליג ר"ע וס"ל דחייך קודמין מכל מקום אף דימות אחד ודאי ואם ישתו שניהם שניהם בספק חייך קודמין.

כך י"ל האי פלפולא ובוזה ניחא דלא נקט בן פטורא בשנים שמצאו קיתון של מים בדרך איך יתנהגו ולמה אמר וביד אחד קיתון של מים, משום דאז אם מצאו בדרך דאז הדין אם הוא ששניהם בספק אם ישתו או אפילו לר"ע לא שייך דחייך קודמין, ואם שניהם ימותו בודאי כשישתו שניהם אז באמת אפילו לבן פטורא מוטב שלא ישתו שניהם כדי שינצל אחד בודאי אחר שימות חבירו, או אפילו בספק, משישתו שניהם וימותו בודאי, כך נ"ל.

ועכ"פ אף אם אין הפירוש כדברי אלה, אע"פ כן דיוקא דידיה [של החות יאיר] ליתא עכ"פ כמ"ש שעכ"פ אינו מחויב בדבר אף אם נאמר שהרשות בידו חיובא ליכא כמ"ש.

ואף אם תאמר שהנידון זה בספיקא דדינא קיימי, הא קיי"ל דכל ספק נפשות להקל וכל חד וחד כדקאי קאי בשב ואל תעשה עדיף לכונוס בספק איסור לא תעמוד על דם רעך מלכונוס בספק ונשמרתם מאד לנפשותיכם בקום עשה, אבל לענ"ד ליכא שום ספיקא בדבר ואינו רשאי כלל.

❖ צריכותא שם בקראי דכולהו צריכי בענינים שונים

ובמה שכתבתי נוחא לי אמאי איצטרך קרא לאבידת גופו וכו' דמהיכי תיתי נימא דעדיף ממונו מגופו שיהא מצוה בהשבת אבידת ממונו ולא גופו. ועוד דאמר אי מקרא דוהשבותו לו הוה אמינא דמיטרח ומיגר לא ע"כ צריך קרא דלא תעמוד דאפילו מיטרח, פרש"י דלא תעמוד על עמצך משמע אלא חזור על כל הצדדים שלא יאבד דם רעך, השתא קשה דנכתוב קרא דלא תעמוד, למה לי קרא דוהשבותו לו, וליכא למימר דאי לאו האי קרא דוהשבותו לו לא הוה ילפינן מקרא דלא תעמוד הכי דהא לא משמע הכי מפרש"י כמ"ש, ועוד דהל"ל וצריכא תרי קראי דאי כתב חד וכו' הו"א וכו', ובגמ' לא אמר רק על קרא דוהשבותו לו דהא וכו'.

עוד קשה למה לי האי דרשה דדריש ר"ע דחייך קודמין דהא אי לאו קרא דהכא הו"א דאפילו אבידת גופו או מיטרח ומיגר לא, ומאיזה טעם נימא דימותו שניהם אי לאו קרא דדריש דחייך קודמין.

והשתא דזכינן לדין שיש ג' חילוקי דינים בזה, דהיינו בעד חבירו אינו רשאי לסכן עצמו, ובשביל רבו רשאי ואינו מחויב, וה"ל ממש אבידת גופו כמו דין אבידת ממונו, וכמ"ש הש"ך ג"כ בסי' רנ"ב סק"י, אך אבידת גופו צריך למיטרח ומיגר וכו' מה שאין צריך באבידת ממונו, עיין מ"ד פ"ד דנדרים.

ולפי זה צריכי כל הני תלתא קראי, דאי כתב קראי דוהשבותו לו הו"א דלא מיטרח ומיגר כתב לא תעמוד וכו', ואי כתב לא תעמוד הו"א דצריך אפילו לסכן עצמו וכמו שפירש רש"י לענין טרחא ומיגר וע"כ כתב רחמנא והשבותו לו, כמו אבידת ממונו דשלך קודם לשל כל אדם, אך עדיין הו"א דהרשות בידו לסכן עצמו בשביל כל אדם כמו באבדית ממון דהרשות בידו אע"פ שאינו מחויב בדבר, כתב רחמנא דרשה דחייך קודמין דאינך רשאי לסכן עצמך. ואי כתב הני תרתי ולא קראי דוהשבותו הו"א דאינו רשאי לסכן עצמו אפילו בשביל רבו ומי שגדול הימנו וכו', כתב רחמנא קרא דוהשבותו לו דגבי אבדה עכ"פ רשאי ומצוה נמי בשביל רבו כמ"ש ממידת חסידות אע"פ שאינו מחויב, וכ"מ מ"ש כל המקיים וכו' סוף בא לידי כך. ועם היות דבש"ס לא עביד צריכותא ע"כ דסמכו על המבין דאל"כ ל"ל תלתא קראי הנ"ל.

ואין להקשות לפ"ז למה לא מפרש ר"ע דגבי רבו וכו' דהרשות וכו' [נ-להקדים את רבו בשתייה], דהתם לא בעי אלא למידחי הך דבן פטורא דבעי למימר דימותו שניהם וכו' ולא נחית כלל לפרטי דינים בזה כי משנה ערוכה היא בהוריות, אך דהביא דרשה לסתור דעת בן פטורא שם ובן פטורא איירי ע"כ אפילו בששניהם שווים וכו' ואין מחלק כלל ואתי ר"ע לסתור דבריו.

❖ אם שניהם בבית האסורים וגזרו הריגה על אחד מהם אם מותר להשתדל בעד אחר אוהבו

ושמעתי בשם שו"ת [מקום חלק] באם יש שנים בבית האסורים ונגזר על אחד מהם הריגה ולא פירשו איזה מהם, אם רשות ביד מי שאוהב לא' יותר מחבירו להשתדל בעד הצלתו מאחר שבהצלת האחד יומת השני וה"ל כאילו גורם להשני, או נימא דהא אינו גורם רק הצלת הא' ואין כוונתו על הריגת השני ח"ו אך ממילא בא מיתתו וזה אינו גורם רק הצלה.

וכתב להתיר מהא דאיתא בפ"ח יבמות דף עט. שבקש דוד רחמים על מפיכוש בן יהונתן שיפלוט אותו הארון אע"ג דמכח דניצול זה נתפוש אחר במקומו, אלמא דמותר [ע"ש]. הגם דיש לדחות דאין להביא ראיה מכל זה בכמה אופנים, אך לא ידעתי תוכן דבריו פן ואולי הוכיח בטוב טעם.

אבל לענ"ד בגוף הנידון השאלה הנ"ל לפסוק ג"כ דאינו תלוי באהבת איש א' יותר מחבירו כי אם - אם אחד גדול מחבירו במעלה כמ"ש בסי' רנ"א ורנ"ג אז יש להציל זה יותר,

אפילו כל אדם מחויב להשתדל בזה יותר, ומה לי אם שניהם עומדים להריגה ואין בידינו מעות לפדות כ"א בעד א' דמחויבים דוקא לפדות את הגדול המוקדם במעלה אף שידענו שהשני נהרג אם לא נפדנו, ומה לי אם נגזר על אחד לבד ואין בידינו להציל שניהם וכי בשביל שלא נגזר רק על א' לא נחשב המעלה של הקדימה שלו, וגבי מפיבשות י"ל ג"כ שהיה לו קדימה במעלה אם היו בבית השביה ממש שהיו צריכים לפדותו יותר מהם והיה חמלתו של דוד להשתדל בעדו להצילו בתפילתו אם נדמה השתדלותו להשתדלות ממש.

❖ עוד ראיות

יש ראייה לכל דברי אלה ממ"ש התוספות שם דאין זה מפיבשות שהיה רבו של דוד וכו', והקשו דא"כ למה [לא] חלק כבוד לרבו לבקש עליו רחמים וכו', ותירצו דשמא ביקש ולא נענה עכ"ל. הרי מפורש דרבו קודם לכל אדם ולא נפק"מ באהבת אחד יותר מחבירו. ומ"ש לשון ושמא נ"ל משום די"ל בע"א דלא הוצרך דוד לעשות כן ע"כ לא רצו להחליט שבקש רחמים ולא נענה ודו"ק.

עוד יש לומר דאין חילוק זה בין ספק סכנה ובין ודאי סכנה מדא' בפ"ב דפסחים כ"ה וביומא פ"ב ובסנהדרין ע"ד גבי ש"ד רוצח הטעם שמחויב להרוג ואל יעבור משום דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי ופרש"י מי יודע שיהא דמך חביב ונאה ליוצרך יותר מדם חבירך וכו', ולא קאמר עוד טעם דלא יהרוג לחבירו בודאי משום ספק הריגתו, דהא ודאי איכא ספק [פן] [דן] לא יהרגנו הגוי אע"פ שמאיים עליו ביותר אע"פ כן הריגתו בספק, אע"כ דאי משום הא לא נפק"מ כלום.

❖ ראייה מבא במחתרת

עוד יש להביא ראייה דאין חילוק ממ"ש גבי בא במחתרת דמותר להרגו משום דהוי כמו רודף והבא להרגך וכו', וקאמר שם בגמרא דף עב כאן באב על הבן וכאן בבן על האב, ופרש"י דבאב מסתמא ירחם על הבן לפיכך דמים לו עד שיודע לך כשמש שהוא אכזרי עליך, בן על האב וכ"ש איניש דעלמא הרגהו מסתמא וכו' עד שיודע לך כשמש שהוא רחמני עליך כאב על הבן.

נמצא דספק דמי לודאי, בשתי החלוקות, דאזלינן בתר חזקה כאילו היה ברור בודאי ולא אשגחנין כלל להקל או להחמיר מצד הספק כו', אע"ג די"ל קצת ודאי היכי דיש לפנינו שני הצלות וגבי אחד הוא ודאי והשני הוא בספק פשיטא דמוטב להניח את הספק ולהציל את הודאי, ואף גם בזה אם הודאי הוא עם הארץ והספק הוא ת"ח נלע"ד דהת"ח קודם אע"פ שהוא בספק וצ"ע. עמ"ש בסי' רנ"א דיתן מזונות לע"ה אף שיהיו אח"כ ספק אם היה מזונות לת"ח כמ"ש"ל. וקצת ראייה י"ל מהאי מעשה דגינאי נהרא שלא רצה לחלוק קמיה דרב פנחס בן יאיר בפ"ק דחולין דף ז אמר אתה בספק ואני בודאי וכו' ורצה לגזור וכו' וחלק ליה, וצ"ל משום דמצוה רבה יש לדחות אפילו בספק את הודאי שאינו מצוה כל כך. ומטעם זה לא היה צריך לחלוק מקמי דהאי דדרי חטי לפיסחא אע"ג דהוא היה בודאי משתדל במצוה ואע"פ כן משמע דא"ל משום דרב פנחס בן יאיר לא היה חלק מקמיה, הגם די"ל כל זה.

❖ אין מבריחין את השבויים ולא נקט אין בורחין, ובעין שאלה המבוא בספר הלכות קטנות

ובמה שכתבתי לעיל מתורץ לישנא דמתניתין פ"ד דגיטין אין מבריחין את השבויים מפני תקנת וכו', ולא נקט נמי לישנא דאין בורחין, עמ"ש בשו"ת הלכות קטנות סי' רכ"ט וז"ל: שנים שאוהבים זה את זה ובא חבירו ונמסר במקומו איזה מהם עדיף ע"כ, והשיב לא היה ראוי להשיבך וכו', תשובתו סתומה ע"ש, ובמ"ש"ל נראה שנפשט הספק ההוא באמת, ושלום.

==דן במקצת דבריו בציץ אליעזר ח"י סימן כה אות יב

❖ הלכות קידוש השם והמסתעף

מגדל עוז: ליעב"ץ: אבן בוחן, פינה א': (א) כל בית ישראל מצווין על קידוש השם <קבו> הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל...

(סב) נשים שאמרו להם עכו"ם תנו לנו אחת מכם ונטמאנה ואם לאו הרי אנו מטמאים את כולכן, יטמאו את כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מהן.

(סג) אפילו פנויה אין מוסרין להציל בה אשת איש. (שיורי כנה"ג אות כ"ח בשם ספר חסידים סי' תרצט)

(סד) ואפילו אחת מהן מחוללת כבר, אין בינה לבין הטהורה והכשרה כלום, ולא עוד אפילו היתה ביניהן זונה מופקרת לשעבר, אין רשאים לאנסה ולמסרה להם שלא מדעתה שמה עתה הרהרה תשובה.

(סה) אבל אם יכולין להציל עצמן במומרת פרסית עודה מחזקת בטומאתה, נראה פשוט דמוסרין אותה, אע"פ שאינה מתרצה לזנות, ואין אומרים בזו אע"פ שחטאה ישראלית היא עיין שאילת יעבץ (ח"א סי' כ"ח).

(סו) כתב בשיורי כנסת הגדולה (יו"ד קנ"ז אות כ"ט) שנ"ל אם אחת רוצה לילך עם העכו"ם אין מוחין בידה. ולי נראה פשוט עבירה היא בידה, אע"פ שמתכוונת להציל האחרות אינה רשאה, ואם יטמאו כולן אין בידה עוון אשר חטא כי אנוסות הנה. וא"כ ודאי צריכין למחות בידה ג"כ אם היא טועה וסברה דמצוה קעבדה חייבין להוכיחה וללמדה, כך נ"ל. ולפי"ז כ"ש שאסור למסרה בדברים לומר לעכו"ם קחו זאת שהיא נאה וכיוצא בדברים הנכנסים באזניהם לקחתה בעל כרחיה, דודאי איסורא הוא. ומאי שנא מדיבורא דמסור ומראה ממון חבירו דחשיב כעושה בידים דמיקלי קלי ליה בעסקי נפש עאכ"ו, לפיכך לא ירדתי לסוף דעת הרמ"א (סי' י"א) בתשובה שהעתיק שיורי כנה"ג משמו. (באות ל')

(סז) נראה פשוט שבכל האמור כאן בלטמא אשה, הוא הדין במבקשים זכר מבין הזכרים למשכב זכר.

(סח) בענין זה דמבקשים עכו"ם לטמא אשה או איש למשכב זכר אין חילוק שאפילו ייחדו להם אשה פלונית או זכר פלוני, יטמאו כולם ואל ימסרו להם בידים.

(סט) ודוקא כשאין ביד העכו"ם להרגם, אבל אם אומרים תנו לנו אחת או אחד לטמא ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכם, הואיל והם מסורים בידיהם להריגה ומתכוונים להנאת עצמן בלבד, גם הו"ל קרקע עולם, מותר, כך נ"ל פשוט. שוב ראיתי שגם בט"ז כך דעתו עם שלא פירש דבריו היטב, וצריך תנאי ג"כ והוא שלא יהא שעת השמד וגם שלא יהיו מתכוונים להעביר על דת...

איברא דיש חולקים כמ"ש בכנה"ג משם בנימין זאב שבכל אופן לא ימסרו נפש משיראל, ונ"ל טעמיה דס"ל דשאני אסתר שנלקחה לבית המלך בעל כרחיה... מ"מ נראה שאף במגזימים להרגם אינו מותר לתת א' מהם אלא בייחודה דוקא, דומיא דבאים על עסקי נפשות, אבל בלא ייחוד אינן יכולים להציל עצמן בנפש א' מהם דאמרינן מאי חזית,

וכה"ג מסתברא דמהני רצון אחת מהן כיון דהדין מותרין ואין כאן משום לתא דגילוי עריות מאחר שכולן מסורין בידם אלא שיכולים להקל האיסור ע"י שימסרו א' מהם והמניעה אינה אלא מצד בחירתם על כן ברצונם הדבר תלוי, ואם יש אחת רוצה להמסר בשביל הצלת כולם זכות הוא לה באופן זה.

(ע) וכן אם אמרו עכו"ם תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרגו כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מבני אדם.

(עא) ואם ייחדוהו להם ואמרו תנו לנו פלוני או נהרוג כולכם, אם היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי יתנוהו להם ואין מורין כן לכתחילה.

(עב) ואם אינו חייב מיתה, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש מבני אדם, בדבר זה רבו הסברות והחילוקים יעויין בשו"ר כנסת הגדולה שהאריך.

(עג) ומסקנת הב"ח בתשובה (סי' מ"ג) דשלשה חילוקים יש בדבר –

א. אם חייב מיתה בדין תורה כשבע בן בכרי מורין לכתחילה (מורד במלכות בודאי חייב מיתה מן התורה ולא כחתנו בט"ז, ולא זו בלבד במלך ישראל דמקרא מלא: כל אשר לא ישמע לקול דברין אשר תצוו יומת (יהושע א יח) אלא אפילו המורד במלך אומות העולם פשיטא דמחוייב מיתה מן התורה מיקרי נמי כמש"ה אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים (קהלת ח ב), וכתוב ירא את ה' בני ומלך (משלי כד כא) והוקש כבודו לכבוד המקום דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע ואלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, וכן פירוש החכמים האלהיים חז"ל כתובים הללו על מלך או"ה (עבמ"ר פט"ו) והוא שלא יאמר לך עבור על שבועת אלהים שהיא קיום התורה או אל תבהל מפניו תלך, וזה שלא כדעת הר"מ ז"ל, אמנם אין דעתו מוכרחת בזו שלמדה מעובדא דריב"ל. ויותר נראה שהלכה היא ודאי ומורין כן וקפידת אליהו ז"ל על ריב"ל היה רק מפני שאדם חשוב שאני, כההיא דתנן התם ואם מתחשב הוא לא ירחץ ור"א דקפיד אר"נ דשתי מיא דאחים קפילא ארמאה ור"י פרק נערה גבי רפואה, שי"ל קצבה וטובה דכוותה, ופיוסו של ריב"ל היינו כפיה והכי מוכח בב"ר פצ"ד).

ב. אם אינו חייב מיתה בדין תורה אלא בדיניהם ושאלוהו להרגו לאו משנת חסידים היא ואין מורין כן לכתחילה.

ג. ואם שאלו בסתם שימסרוהו להם, יכולין למסרו להם ומורין כך לכתחילה וצ"ע בכל זה (ויש לחלק עוד בין הוא והם בתוך סכנה או הם בלבד) ולהתיישב הרבה לענין מעשה שלא יבוא.

(עד) וכל היכא דייחדוהו, בין שאותה שאלה היא שאלת הריגה או לייסרן ועונשין שאינן של מיתה או שאלת ממון לבד, הכל אחד, אם חייב מוסרין ואם לא אין מוסרין.

(עה) אם אותו פלוני חייב בכך ע"י מעשיו הרעים שעשה לעכו"ם בזדון (ואצ"ל אחר התראה) יכולים למסרו בידם דדמו בראשו וגרם לעצמו לחייב נפשו, ואין זה דומה למחוייב מיתה שמחמת שהרג הנפש באקראי או אפילו הרים יד במלך כשבע בן בכרי, דבודאי מוטעה היה עכ"פ (כענין שאר החולקין על מב"ד כי אמרו אלהים עזבו אין ישועתה לו) ואעפ"כ חייב מיתה היו וכן כל המורדים במלכים בין באונס בין בשגגה מחייבים ראשם ואפילו בחטא קל מתחייבין כי חמת מלך מלאכי מות, אבל אין דמו מסור ביד כל אדם אלא ביד המלך בלבד, משא"כ המכניס חביריו בסכנה בשאט נפש הרי הוא רודף ומותר למסרו, וכן כתב בספר חסידים (ס' תרצ"ט) אם א' ביניהם שמתקוטט עם העכו"ם ואומרים לו אל תתקוטט למה אתה משים כולנו בסכנה, ואינו חושש והרג את העכו"ם, נותנים אותו כדי שלא יהרגום שהרי הוא שם את עצמו ואותם בסכנה ע"כ.

ויש לנו ללמוד דבר זה גם מן הכתוב שהרי בני יהודה עלו ואסרו את שמשון ומסרוהו ביד פלשתים מפני ששם אותם בסכנה מחמת שהרע הרבה לפלשתים שהיו מושלים בהם, ואע"פ שלפי דעתו הו"ל דין על פלשתים גם לא היה בתוך הסכנה, אלא שיש לדחות קצת אפשר שבני יהודה בטחו על גבורתו שאפילו ימסרוהו בידם לא יוכלו להרע לו כמו שהוכיח סוף הענין, מ"מ הלכה רווחת היא בישראל שכל מי שמכניס לאחרים בסכנה בפשיעה אין חוששין לו ומוסרין אותו ביד עכו"ם.

וכתב הט"ז אף בזמננו זה מי שפושע ומורד במלכות שלו מוסרין אותו וה"ה בשאר עבירות שאחד מוחזק בהם כגון שעוסק בזיופים או שאר דברים שיש בהם סכנה פשיטא שמוסרין אותו, ומן הראוי למסור אותו אפילו לא יחדוהו כיון שהוא רודף לישראל (ועחו"מ סי' שפ"ח).

(עו) אבל מה שאינו דבר ידוע ומפורסם לגרום סכנת נפשות לעצמו ולזולתו אע"פ שיש כח ביד המלכות לדון מיתה למי שאינו חייב מיתה מפני תקנת העולם ולצורך שעה ודינו דין בודאי שאפילו ב"ד מכין והורגין להוראת שעה ולמגדר מילתא, מ"מ נראה שאין רשאים למסרו ביד המשפט אפילו ייחדוהו,

ויש להביא ראיה ג"כ לדבר זה (נוסף על מה שהוא דבר פשוט מטעם כל הנ"ל) ממעשה דפלגש בגבעה שלא אבו בני בנימין לשמוע בקול אחיהם ועמדו להלחם שבט אחד נגד י"ב שבטים, ולא רשעים היו השבט בכלל ח"ו גם לא שוטים שיבטחו בגבורתם כל כך לעמוד נגד כל ישראל אף בעול (כמו שיראה בהסתכלות ראשון כי רע ומר המעשה) אם לא מחמת שחשבו לפחות הצדק והישר עמהם אלא שהשבטים בטחו בגבורתם ובקבוצם הרב וחשבו שחייבים המיעוט להמשך אחרי רבים להטות מאחר שחשבוהו לתיקון העולם ולצורך וגדר, אמנם בני בנימין לא כן ידמו כי על השבט לדון שבטו, וכיון שמן הדין לא היו חייבין מיתה אותם שעינו הפלגש ואע"פ שמתה בגרמתם ע"כ חשבו למשפט שאין בידם למסור אותם הפושעים למיתה, ואולי היו רוצים לענוש אותם בהכאות וייסורים כפי שיקול דעתם, ועל זה סמכו שלא לגור מרבים לוחמים להם ולקיים לא תהיה אחרי רבים לרעות לפי דעתם, ונראה מפני כן נענשו בני ישראל בתחילה בפרט שלא נמלכו תחילה במקום לדרוש את ה' כדין הם עושים.

(עז) כתב שיו"ר כנה"ג (אות ל"ז) בשם המאירי למדנו שאף בהצלת עצמו ויחיד אצל רבים וקטן אצל גדול אין דוחין נפש מפני נפש.

(עח) אבל שנים שיושבין ובקשו להרוג אחד מהם, אם האחד ת"ח והשני הדיוט מצוה להדיוט לומר הרגוני ואל תהרגו חבירי ת"ח. (שיו"ר אות ל"ח בשם ספר חסידים).

(עט) אם אמרו תנו אחד ונהרגוהו ואם לא נהרגו את כולכם והיה טריפה ביניהם, אפילו לא ייחדוהו ימסרוהו בידם, הרב המאירי. (שיו"ר אות ל"ו)

(פ) עוד כתב שיו"ר כנה"ג (אות ל"ח) בשמו אהא דאמרינן אם ייחדוהו ימסרוהו לכם, כל שיש בו הצלת שנים (משמע דבהצלת אחד לא מהני ייחוד) ושפסק כר"י שאפילו אינו חייב מיתה יע"ש.

(פא) עכו"ם האומר לישראל תן לי כלי זייןך ואהרוג את ישראל זה ואם לאו אהרוג אותך, והעכו"ם אינו יכול ליטלו שלא מדעתו, אין לו לתת לו לפדות נפשו, הרדב"ז (שיו"ר אות ל"א), וצ"ע כי נראה דלא שייך הכא מאי חזית כיון שאינו הורג בידיו, ואע"פ שנסתפקתי אם מותר להציל עצמו בגרמא דשפיכת דמים ונטיתי להחמיר, היינו היכא דעושה מעשה כגון המשסה את הכלב או להראות לעכו"ם היכן יהודי טמון, דמיקלי קלו ליה, משא"כ לתת כלי זיין לעכו"ם דאיהו לא קעביד מידי (ואע"פ ששינוי אין מוכרין להם כלי זיין (ע"ז טו:)), אבל אין צריך למסור עצמו להריגה על כך כ"ש שאינו אלא ספק דילמא גזים ולא עביר, אע"פ ש"ל דקרוי לודאי הוא כי קנאת חמת גבר ולא יחמול ביום נקם, וא"כ אפילו בישראל כה"ג יש להחמיר, וכן כתוב פגוש דב שכול באיש ואל כסיל באולתו, לא שנא עכו"ם לא שנא ישראל.

(פב) על כן אם יכול העכו"ם להרגו באבן או באגרופ בלא כלי זיין של זה אינו חייב למסור עצמו. (שיו"ר שם אות ל"ב)

(פג) וכתב בשם הר"מ ריקנטי אם אמר שלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד מאיברך שאינך מת בו ואם לאו אמית אדם חבריך, י"א שחייב להניחו שיקצץ לו אבר ולא יניחנו שיהרוג את חברו ע"כ, ואין ראיה לדבר זה שיחוייב אדם מישראל שאינו רודף להציל בא' מאבריו את הנרדף מזולתו, זה לא שמענו אבל ההיפך שמענו בגדולה מזו דהיינו אפילו בזיונא דגופא לא מידחי כמש"ל בס"ד –

[וז"ל לעיל שם בס"י י"ג: "...ולא מצינו שאדם חייב להציל חברו מן המיתה בבזיון גדול כזה שנוגע עד הנפש, כמו שאינו מחויב להצילו באיבוד אבר מאבריו, כענין ההוא שתעמוד בפניו ערומה וכן באחורי הגדר... שהוא דבר קשה כמות, אע"פ שאין בו אפילו לאו בעלמא, לא חייבו חכמים האשה להצילו בנזק עצמה, ואפשר אפילו היתה רוצה מיחו

בידה שלא לפגום עצמה, ואי נשואה הואי משום פגם בעלה שאינו מוחל על פגמו ובשתו, משו"ה פשיטא לתלמודא למ"ד אשת איש שפיר דאין בידה למחול על כבודה, ומסיק דאפילו בפנויה איכא משום פגם משפחה..."].

אמנם נראה דרשות היא ומצוה גרידא, גם צ"ע בסכנת אבר שלפעמים יש בו סכנת כל הגוף ואע"פ שאינו מאברים ראשים המטריפים, גם ייסורין קשים ומרים נראה שאין צריך לסבול בשביל הצלת חבירו, דנגידא קשי ממותא, וכמו שאין רשאים למסור לייסורין בעלילה אם אינו חייב, אפילו הן נהרגין אם לא יתנוהו כמש"ל בס"ד, ק"ו שאין אדם חייב למסור עצמו ביד גוים לייסורין בשביל הצלת חבירו.

(פד) ואפילו לתת בעדו כל אשר לו אח לא פדה איש וייקר פדיון נפשם וחדל לעולם אם לא לעתים קרובות כריב"ח עם ריב"א (ואע"ג דשבי כולוהו איתנהו ביה אין פודין השבויים יתר על כדי דמיהן).

❖ דיני קדימה בהלצת נפשות

(פה) גם נראה פשוט שאין אדם רשאי למסור עצמו להריגה להציל חבירו מרצון פשוט < קבח > והאהבה שאינה תלויה בדבר, אם אינו יודע בבירור שחבירו ת"ח כשר וצדיק יותר ממנו כדלעיל בשם ספר חסידים, (או בשביל אביו ורבו כדלקמן), דאל"ה ודאי אמרינן מאי חזית דדמא ידיה סומק מדידך, ולפיכך אפילו בנו יחידו אשר אהב, אינו יכול להציל באופן זה אם לא שהאב זקן שא"א לו לקיים עוד מצות פרו ורבו, בזה נראה להקל כשהבן אדם כשר לפחות אפילו אינו גדול כמותו ולא ממלא מקומו, או שהוא ילד קטן שעדיין לא התנכר במעלליו ועדיין צ"ע

(פו) עיין שאילת יעבץ (ח"א סי' ס"ח) מעשה הנושא בה לקחת בחובו א' משני ילדים שהאחד זכר ואחת נקבה ורוצה להעבירו על דת ולטמעו בין העכו"ם והוריתי שהזכר קודם להצלת נפשו כמו להחיות גופו.

(פז) וכן שנינו בזמן ששניהם עומדים לקלקלה האיש קודם לאשה (הוריות יג) ופירשתי בלחם שמים דהיינו בשניהם מוזמנים למשכב או כמעשה שהיה בפלגש בגבעה שמוסרין נקבה להציל הזכר (ולא נצרכה אלא לאשת איש יע"ש). עוד כתבתי שם דאפשר לומר לענין למסור בידים אשה ואיש שוין ומעשה שהיה מאן לימא לן דשפיר עבד (אע"ג שכתב בתורה נמי גבי בנות לוט כה"ג התם עדיין לא ניתנה תורה) אלא לפדות בלבד מיד הנכרים מן הקלקלה ומן המיתה הוא שקודם הזכר.

(פח) וכן כהן קודם ללוי, לוי לישראל.

(פט) צ"ע אם גם נקבות של שלשה יוחסין אלו יש להן מעלה זו על זו בענין זה לפי שקדושת כהנת ג"כ מרובה שאוכלת בתרומה ובמורם מן הקדשים, וי"ל מתנות כהונה (ואם זנתה בזיקת בעל בשריפה), ובת לוי אוכלת במעשר ובניהם פטורין מן הבכורה, מ"מ מסופקני אם זה כדאי לחוב לאחרות, וקצת הוכחה מדשתקו מינה הפוסקים לגמרי ולא הזכירו דין קדימתן לענין פדיון שבויות, וכן לענין צדקה לא שמענו מימינו מי שמקדימה עם היות האמת שמעלות הכהונה והלויה ירדו בדורות הללו שאפילו לזכרים אין נותנין דין קדימה בדברים אלו (אם לא באיש מפורסם) וזה מפני שאינם אלא כהני חזקה. מ"מ הדבר שקול אצלי.

(צ) ישראל לחלל, חלל לשתוקי, (ומי שחציו בן חורין נראה שקודם לשתוקי), שתוקי לאסופי, אסופי לממזר, ממזר לנתין, נתין לגר, גר לעבד משוחרר, ונקבותיהן של שבעה יוחסין אלו נראה פשוט שיש להן קדימה זו על זו.

(צא) ונ"ל שיש עוד דין קדימה לכל אלו על חרש וקטן, והם קודמין לשוטה, ואפילו היו אלו השלשה ישראלים מיוחסים, כל העשרה יוחסין גדולים פקחים עם נקבותיהן, קודמין, ואצ"ל בחרש שוטה וקטן שלהם.

(צב) עוד יש מין קדימה אחרת בעשרה יוחסין בכל א' בפני עצמו לבחור על זקן סתם, ולזקן בריא על חולה, ולחולה על סריס, ולסריס על המסוכן, ולמסוכן על הטריפה, אבל בן מחוסר אבר לשלם נראה שאין חילוק בענין זה אם לא בראש הגויה והיינו בכלל סריס, א"נ הגדם אפילו ביד אחת איזה שהיא שמא אין קדושתו מרובה כשלם מפני שאינו יכול להניח תפילין, אבל הקטע יכול לקיים כל המצוות, והני ארבעה דהיינו חולי, סירסות, טריפה, חסר יד שייכי נמי בחש"ו.

(צג) עוד יש להקדים בכל אלה המינין זכר תמים לאנדרוגינוס, אנדרוגינוס לנקבה, ונקבה לטומטום, והוא קודם לסריס.

(צד) אימתי בשכולן שוין בתורה ובמעשים טובים, אבל אם היה ממזר ת"ח (ר"ל הגון וירא שמים שאל"כ טוב ממנו הנפל) וכהן גדול עם הארץ, ת"ח קודם, וכל הגדול בחכמה קודם את חברו.

(צה) ואשה לגבי זכר בענין זה ודאי לא חשיבא דאינה מצווה על ת"ת, מיהו אם היתה אחת צנועה ומשכלת ואשת חיל ואחרות הדיוטות, ודאי אשה יראת ה' היא תתהלל וקודמת לכל תתחלל אם יש בדיעו לפדות ולהציל רק אחת מהנה איזה שנרצה (אע"ג דלמסור בידים אין חילוק וכולן שוות לטובה כדלעיל).

(צו) ואם היה א' מהן רבו או אביו, אע"פ שיש שם גדול מהם בחכמה, רבו או אביו כשהוא ת"ח קודם לזה שהוא גדול מהם בחכמה.

(צז) אבל בן אצל אב אין לו מעלה על ת"ח אם אינו גדול כמותו, אבל הוא קודם לאח ולבן הבן בשוין, כך נ"ל שכל הקודם בנחלה קודם להצלה, וכל הקרוב קרוב קודם בשניהן שוין, הכל כמו לענין צדקה ופדיון שובים (כמו שיתבאר בס"ד).

(צח) וכל זה במסורין ביד נכרים על עסקי נפשות או ג"ע בודאי אבל להוציא מבית השביה סתם אשה קודמת לאיש, ואמו קודמת לאביו ולרבו.

(צט) הוא קודם לכולן בין להצלת נפשות בין להוציא משביה.

(ק) מיהו נ"ל דלהציל מן המיתה יכול למחול על דמו בשביל אביו אפילו אינו ת"ח כמותו, ובשביל רבו מובהק פשיטא כדלעיל, אבל לטמא במשכב זכר נראה שאינו לוותר בבחירתו, ויש אומרים דלהוציא מבית השביה אמו קודמת אפילו מלעצמו כל שאין בה סכנה נפשות.

< קכט > (קא) עיין שאילת יעבץ (ח"ב סי' ט') מעשה שהאחד המית נפש במזיד ונתפס בדיניהם ולפי שלא היו שם עדים מספיקים גזרו עליו להשבע שבועה חמורה שהוא אינו הרוצח, שלא היה רשאי להציל עצמו בשבועת שוא וכ"ש שאין מורין לו היתר.

(קב) ועיין שאילת יעבץ (סימן מ"ג) באשת איש שזנתה ונתעברה שלדעתה מותרת לגמור סם להמית העובר הממזר דלא כחוות יאיר (אבל בעובר הכשר פשיטא דאסור אפילו בן הנדה הרי הוא כשאר עובר כשר) ולא עוד שאפילו להמית היא את עצמה אפשר שאינה נענשת.

(קג) אבל אם זנתה כשהיא מעוברת אסור לה להכניס עצמה בסכנה מחמת העובר הכשר שבמעיה.

❖ דרגות ודיני קדימה בגמ"ח והצלה

< קל > **ספר הברית: ח"ב מאמר יג פרק כג:** ומעתה נחפשה דרכינו ונחקורה אם מזדמן לאיש לעשות טובה אחת ונצרך לזה רש ועשיר, ואי אפשר לעשותה כי אם לאחד מהם לא לשניהם, וכי יקרה כן לאדם למי ראוי לעשותה ומי נדחה מפני מי. כי אם

הוא באפשרי לעשות לשניהם יחד, עשיר ואביון, מחוייב להועיל לשניהם, כמאמר חז"ל (בפרק לולב וערבה) גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים, אך אחר שאי אפשר להושיע לשניהם והוא באחד ומי ישיבנו ריקם.

♦ דרך העני להכיר טובה למטיב לו ניותר מן העשיר שנצרך להטבה

וארא והנה טבע בני האדם בענין זה שיבחרו להטיב לעשיר יען שהתמורה והגמול יותר בטוח להם מהעשיר לפי דעתם החלושה. אמנם אחר העיון האמיתי תועים הם בדבר, ולו חכמו ישכילו כי יותר ראוי לבחור לעשות חסד לעני, כי הרש גם כי לא תשיג ידו להקביל עליה ולגמול תמורתה, הלא מראה בנפשו הכניעות לפני המטיב ותובע את עצמו בתודות לפניו תמיד והכרת הטובה שמורה בלבו לנצח, ובהגיע העת ומקום לגמלי"ם אשר יודמן היכולת בידו להושיע בדבר מן הדברים אל המטיב, הוא ממחר על עשייתה ומשתדל על השלמתה בלב שלם ובנפש חפצה, ובישועתו מה יגל מאד ביום הגמל טובתו. אך טוב וחסד אשר יעשה האדם לאיש גדול ועשיר, אין להמטיב ליחל על תודתו ולקוות על תמורתה, כי העשירים בלתי מתרצים בהכרת טובה וחסד לתבוע עצמם בקבילתה או בתודה עליה, אבל הם שמים זאת למטיב לדי תגמול מהם הכבוד שהשיג על ידי קבלתם טובה מעמו, והם זועפים אם יקוה המטיב מהם תגמול זולתה על כן לא יחיל טובו וגמולו:

ובכן אחי ואהובי הכר נא בשכלך הזך ובצדק תשפוט שראוי לבחור עשות זה חסדך את רעך העני, כאשר השיב חכם קדמון מחכמי הגוים למי ששאל אותו עצה אם יתן את בתו לאיש מסכן וישר או לעשיר ובלתי ישר, מוטב שתתן את בתך לאיש אשר יחסר לו ממון משתתן אותה לממון אשר יחסר להם איש. וכן אמרו חז"ל מפורש (בפרק איזהו נשך) עני ועשיר עני קודם, על כן הוחיל בטובך ואני בחסדך בטחתי שתעשהו לרש כי עני ואביון יהללו שמך, וזכר רב טובך יביעו, לא העשירים, והנה גמלי"ם באים גם כן מן העניים בעת אשר היכולת בידם לא מן העשירים, ויהי כאשר כלו הגמלים ומהללים בעשירים יסכלו המתחסדים עמהם, הן לעובדיהם גמול אין משיבים ולמה להם המה מטיבים:

ועתה אמרתי היטב איטיב עמך בני וחכם להודיעך הקדימה והאיחור בין הנצרכים לישע, ולזה אני מוסר לך ששה כללים:

♦ הקרוב קודם

כלל א: כל הקרוב קרוב קודם. ובכן הוא [האדם עצמו] קודם לכל, כי אדם קרוב לעצמו, ואשתו קודם לבניו הקטנים, כי אשתו כגופו, והיא גם היא מקור החיים של כל בניו הקטנים. הוריו קודמין לבניו הגדולים, ומשבע שנים ומעלה נקראים גדולים, ובהוריו עצמם אביו קודם לאמו כי גם היא חייבת בכבוד בעלה, אך אם אביו ואמו בשבי אמו קודם לפדותה שלא יעשו בה עבירה, וכאשר המה ביד עובדי עבירה בזכור גם כן האב קודם לפדותו. אביו ורבו שלמדו חנם נצרכים לישע רבו קודם שזה אב לגופו וזה אב לנפשו, ואם קבל רבו שכר לימוד אפילו מאחר מכל שכן מאביו אביו קודם לרבו. ובניו קודמין לאחיו ואחיו לקרוביו. ואחים וקרובין מצד אב קודמין לאשר מצד אם. וקרוביו קודמין לאנשי ביתו ואנשי ביתו לשכניו ושכניו לאנשי עירו ואנשי עיר לאנשי עיר אחרת.

♦ אוהב ושונא

מי שעשה לך טובה קודם למי שלא עשה לך טובה מעולם. מי שעשה לך רעה קודם למי שעשה לך טובה, למען יסור השנאה ויגדל האהבה בין איש לרעהו וירבה שלום בארץ, ואם אוהב ושונא מבקשים להלוות ממך מעות ויש אתך להלוות לשניהם עשה זאת אפוא בני וחכם קח ערבון ומשכון כפול מאת אהובך מאשר תקח משונאך, יען יש לאבד אצל האוהב כפל מאצל השונא כי אצל השונא תוכל לאבד מעות לבד ואצל האוהב תוכל לאבד גם מעות גם אוהב:

❖ גדול ובריא קודם לקטן וחולה

כלל ב: ברי ושמא ברי עדיף וקודם. כגון לרפאות אדם גדול וילד קטן הגדול קודם כי אם יתרפא הילד עדיין ספק הוא אם יזכה להתגדל ע"י הרבה מיני חלאים אשר בהכרח יעבורו על כל קטן, כמו האבעבועות הנקרא (פאקען) והחולי הנקרא (מאזלען) וכדומה לזה, אבל הגדול תיכף כשנתרפא הרי הוא בחזקתו ובתקפו כשאר כל אדם. ומטעם זה אם נפל למים אדם גדול עם תינוק או עם אדם גדול חולה, הגדול קודם לתינוק ולחולה, כי התינוק יש ספק אם יתקיים והחולה יש ספק אם יתרפא גם אם ינצלו מן המים, וזה תיכף אם ינצל מן המים הרי הוא בחזקתו וחי וקיים וכן תקיש לשאר ברי ושמא:

❖ חלש קודם לחזק [זקן לילד, אשה לאיש]

כלל ג: חלש ושאינו חלש חלש קודם. לכן נער לאחר שש שנים שבזה יצא מכלל סכנת ילדים קטנים או זקן, קודם לאדם שאין בו ילדות וזקנה, ולכן אשה קודמת לאיש לכל דבר ישועה ורחמים, הן מזון או כסות או להנשא או לפדות משבי וכדומה, לבד אם זכר ונקבה ביד הרגילים במשכב זכור פודים האיש קודם כאשר זכרתי לפנים משורש הדין הזה אצל אביו ואמו.

❖ בהצלת נפשות האיש קודם לאשה

אך להציל ממות נפשם כגון שנפלו בנהר וכדומה בשאר סכנות מיתה האיש קודם, והט"ז ביו"ד (סימן רנ"ב) כתב שהטעם בעבור שהאיש חייב טפי במצות, ואנכי הרואה לזה ג"כ טעם טבעי ששייך אפילו למי שפטור מן המצות כגון סומא, והוא, כי כל יקר קודם לשאינו יקר, וזה גלוי וידוע שכל דבר שנמצא הרבה בעולם אינו יקר כדבר הנמצא מעט בעולם, עד שאפילו במדינה אשר שם הזהב רב וברזל אין, הברזל המובא לשם ממדינותינו הוא יותר חשוב מן הזהב על כי שמה הוא מעט מן הזהב, וכן במדינת מלכות (מיל"י הגדול) אשר אצל (קאפו קאנטין) שם נותנים מידה זהב בעד מידה מלח כי הזהב לרוב להם והמלח אין. ומודעת זאת בכל הארץ כי מרובה מספר הנקבות בעולם מן הזכרים בכל מקום ובכל זמן משני טעמים, אחד כי כך שם אלהים בטבע היצירה שנולדו בנות יותר מבנים, וזה ידענו בנסיון כי זאת תורת היולדות לזכר או לנקבה להודיע לשר הממונה על זאת מאת המלך בכל המקומות ועל ספרו כלם יכתבו ולסוף שנה נמנו ורבו הנקבות על הזכרים בכל מקום ובכל זמן, והשנית מטעם שמתים וכלים מן העולם זכרים יותר מן הנקבות ע"י מלחמות המתגרות בכל דור ודור או בחלק זה או בחלק זה מחלקי העולם וזה ידענו בחוש, ומטעם זה גברא בעי חיי ואיש קודם להציל ממות נפשו יען כי יקר הוא במציאות מן האשה.

והנה נגע זה על שפתי לא אכלא להגיד כי ישר ה' בשומו חק בטבע שיולדות זכרים פחות מנקבות בעבור שהעולם לא היה ולא נברא כי אם בעבור האדם, לכן מצוה הראשונה בתורה הוא פרו ורבו ומלאו את הארץ, ומודעת זאת כי לפריה ורביה מספיק זכר אחד להרבה נקבות לא בהפך, אשר על כן יעקב בשלחו מנחה לעשו אחיו שלח נקבות הרבה וזכרים מעט... ולכן כל זכר יקר במציאות הוא וניתן להצילו בנפשו קודם הנקבה:

❖ לב נשבר ונדכא קודם לחבירו

כלל ד: כל לב נשבר ונדכא יותר קודם לחבירו לכן אלמנה קודם ליתום ויתום לאינו יתום וכדומה לזה תקיש לשאר הנדכאים:

❖ השורה בצער קודם

כלל ה: כל השורה בצער יותר גדול מחבירו, קודם לחבירו, לכן עור קודם לפסת, או שבר יד או שאר מחוסר אבר, כי המה יכולים לשמש בשאר האברים וזה לא יכול לשמש בשום אבר כרצונו, וכדומה לזה תקיש לשער שאר כאלה והיה ראשיתך מצער היותר:

❖ קדימת חכמה ותורה

כלל ו: שהקדימה לפי רוב החכמה והתורה שבו. וחכם גדול קודם לתלמיד חכם, ותלמיד חכם קודם לעם הארץ, אפילו ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ, אפילו החכם שלם בגופו וכל אבריו חזקים כראוי מוצקים קודם לכל דבר ישועה ורחמים לאדם אחר שאינו שלם בגופו ומחוסר אבר או חוש. והטעם אשר בני אדם מתעוררים לרחם וליתן צדקה לאיש מום בו בראותם שבר יד או עור או פסח וכדומה אפילו הוא נעור וריק מכל חכמה ותורה יותר ממה שמתעוררים ליתן לת"ח מחוסרי פרנסה, כבר ידי לנגד עיניך (במאמר י"ב סוף פ"ז חלק זה) עין הקורא שמה על מקומו ותערב לפניך כי טעם אמת הוא:

❖ עוד כללים בדיני קדימה - איזה צורך יותר חשוב ולכן קודם לחבירו

והנה עד כה חקרנו בדבר ישועה אחת ושוה הנצרך לבני אדם חלוקים במהותם ובלתי שוים בערכם מי קודם, ומעתה נחקורה בישועות חלוקות והטובות בלתי שוות הנצרכות לבני אדם אשר במהותם שוים וערכם אחת מי קודם, והוא – קורא ומשכיל שמע גם בדבר הזה ואמסור בידך ג' כללים אשר המה יורון הדרך הישר והטוב ואלו הם:

א) אם לשעות ולרגעים תבחננו מי שאין לו שעות וקרוב קצו הוא קודם למי שיש לו שעות, לכן מי שנפל במים קודם לחולה המסוכן למות כי החולה יש לו שעות ושהות שנוכל לרפא אותו וזה שטובע במים אם רגע תעזבנו במים יומת:

❖ קדימת שבוי

ב) ברי ושמא ברי עדיף וקודם, על כן לפדות שבוי ולרפאות חולה, השבוי קודם, כי החולה ספק אם כל הרפאות והסמים יועילו לו אם לא, אמנם השבוי תיכף כשנפדה הוא ניצול ממות וחי וקיים. והשבוי קודם גם לכל הנצרכים שאר מיני ישע כמו להאכיל את הרעב והשקות הצמא ולהלביש ערומים וכדומה, מטעם כי להשבוי אין שעות וקרוב קצו והנצרכים שאר מיני ישע יש להם שעות ואסור לאחר רגע אחד בפדיון שבויים ושאר הלקוחים למות:

ג) הנצרך לדבר היותר הכרחי הוא קודם, על כן אם אחד נצרך לבית ואחד נצרך לשדה לעבדה ולשמרה להתפרנס ממנה, או נצרך למלאכה או אומנות כדי להתפרנס ממנה, הוא קודם למי שנצרך לבית, מפני שזה הכרחי לאדם יותר מהבית, לכן בשלחן ערוך עורך דין שאין מוכרין שדה לקנות בית באותן המעות.

להאכיל הרעב ולרפאות החולה, הרעב קודם כי גם הלחם הוא סם חיים (מעדיצין) ורפואה לרעב כמו הסמים לחולה, והנה הסמים ספק אם יועילו לחולה אם לא והלחם אין ספק בו שירפא ויועיל לרעבנו ורפואה קרובה לבא תיכף באכלו הלחם.

להאכיל הרעב ולהשקות הצמא, הצמא קודם כי אין לצמא שעות ושהות כמו לרעב כי הרעבון יוכל האדם לסבול זמן יותר מהצמאון, לכן ברא הבורא יתברך בעולמו מים רבים יותר ממיני מזונות ונמצאים בכל המקומות בנהרות במעינות ביאורים בבורות אם יחפרו בארץ מתחת, והמה תמיד בחנם ובלי יגיעה, ואולם מיני מאכל לא יגדלו כי אם במקומות מעטים ולא גדלים מעצמן כי צריך לחורש ולזורע קוצר ומעמר ודש זורה בורר וטוחן ולש ואופה ואח"כ אוכל בזעת אפו ויגיע כפו, ובכן אינו בחנם כי אם בכסף מלא, וזה לנו האות שהצמא קודם לרעב.

והעד האויר שהאדם נצרך לו יותר מהמים כי הוא נצרך בכל רגע בראו הבורא יתברך יותר הרבה מהמים והוא מלא כל הארץ עד שאין מקום ריק ממנו, ועל כן יכול האדם לשתות קודם שיכול לאכול, ר"ל התינוק ביום הולדו יכול הוא לשתות מעצמו מדדי אמו ואינו יכול לאכול בעצמו עד אחר שנה ושנתיים, ועל כן התורה הקדימה המאכל לבהמה והשתיה לאדם באמרה ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת (דברים יא) ואמרה שתה וגם לגמליך אשקה (בראשית כד).

להאכיל הרעב ולהלביש הערום, הרעב קודם כי האדם יכול לסכול חסרון הלבוש זמן יותר מהרעבון, והעד כי הדברים שעושין מהם את הלבוש ואת הכסות אשר המה צמר ופשתן וצמר גפן ומשי וכדומה ברא הבורא יתברך בעולמו פחות ממיני מזונות, ועל כן האדם יכול לאכול קודם שיכול ללבוש ר"ל תינוק בן ב' וג' שנים יכול לאכול בעצמו ואינו יכול להלביש את עצמו עד היותו בן ד' וה' שנים אפילו אם כל בגדיו מונחים לפניו.

להושיע לאחד בבגד ולאחד בבית, הנצרך לבגד קודם כי האדם יוכל להתקיים זמן רב בלי בית מאשר יוכל להתקיים מבלי כסות ושלמה.

אחד צריך לקנות בית ואחד צריך ליקח אשה, זה הנצרך לבית קודם, כי זאת תורת האדם שיבנה בית תחלה ואח"כ יקח אשה לא בהפך כדי שיהיה לו מקום להביא שמה את אשתו.

ועל פי הכללים האלה תקיש לשאר דברים כאלה ולפרטם אי אפשר כי רבים הם וצרכי עמך מרובים תן לחכם ויחכם עוד, כי ראשי הדברים ישנם פה בישע אלהים כפי אשר שאבתי בעזרתו ממקור התורה והחכמה למען תדע איך להתנהג בנדיבת לבך הטוב והמטיב עם רעך בכדי שיבא ויגיע כל הטבה ונדבה על מקומו הראוי לו כפי דין תורה ודעת חכמה, על כן אוהיל לו להקורא כי לא יחליפנו ולא ימיר מוקדם במאוחר ולהפך:

דבריו מובאים בקיצור בתו יהושע ובספר עולם חסד יבנה ח"ו של הרב טובולסקי עמ' ש'

שו"ע הרב: הלכות נזקי גוף ונפש ודיניהם סעיף ז: הרואה את חברו טובע בים או לסטים באים עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או לשכור אחרים להצילו, חייב לטרוח ולשכור ולהצילו (סנהדרין עג.), וחוזר ונפרע ממנו אם יש לו, ואם לאו לא ימנע, ואם נמנע עובר על לא תעמוד על דם רעך (רא"ש הובא בב"י סי' תכ"ז ובמ"מ הל' רוצח הלכה י"ד), ואפילו ליכנס בספק סכנה י"א שצריך כדי להציל את חברו ממיתה ודאית (הגהות מיימוני בדעת ירושלמי הובא במ"מ שם), (וי"ח בזה וספק נפשות להקל) (סמ"ע סי' תכ"ז סק"ב).

סעיף ח: וכן אם שמע מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנים לו פח ולא גילה אזנו והודיעו, או שידע באנס שהוא בא על חברו ויכול לפייסו בממון בגלל חברו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכיוצא בדברים אלו, עובר על לא תעמוד על דם רעך (רמב"ם שם).

ואפילו ישראל בעל עבירות כגון מומר לאכול נבילות לתיאבון, מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו, ומ"מ אין חיוב להוציא ממון על הצלתו שכיון שהוא מומר לדבר א', מן התורה אינו בכלל דם רעך. וכן אין חייבים להחיותו ולפרנסו שאינו בכלל וחי אחיך עמך (סמ"ג סמ"ק בשיטת רא"ם טוש"ע י"ד סי' רנ"א סעיף ב' ע"ש בש"ך סק"ג דאין חילוק בין פדיון לפרנסה), אלא טורח לבדו בלא הוצאת ממון. וחייבים לטרוח בשביל הצלת גופו ואפילו בשביל הצלת ממנו משום שנאמר לכל אבדת אחיך ודרשו חכמים לרבות אבדת המומר לתיאבון (בריתא ע"ז כו:), ושם נאמר והשבותו לו ולא נאמר והשבות לו, ודרשו חכמים והשבותו אותו בעצמו שאם גופו אוכד להשיבו ולהצילו, כמו שמצות אבדת ממון היא בטורח בלבד בלא הוצאות ממון אפילו לישראל כשר כמו שנתבאר בהלכות מציאה, כך מצות השבת אבדת הגוף והצלתו אינה אלא בטורח בלבד למומר, אלא לישראל כשר חייבים להוציא ממון על הצלת גופו לא תעמוד על דם רעך (סנהדרין שם).

ויש אומרים (*ג) שמומר לתיאבון הוא בכלל אחיך ורעך כמו שדרשו חכמים לכל אבדת אחיך לרבות המומר לתיאבון שהוא בכלל אחיך, ולפיכך חייבים להוציא ממון על פרנסתו ועל הצלת גופו כישראל כשר, וירא שמים יחוש לדבריהם להחמיר על עצמו בשל תורה.

< קלא >

(ג*) קונטרס אחרון: רא"ש פ"ה דב"מ, טו"ד סי' קנ"ט (ע"ש שתלה איסור ריבית בלהחיותו) ונ"י בפ"ה דב"מ בדעת הרמב"ן (ע"ש שתלה האיסור במי שנקרא אחיך ואפילו מסור מיקרי אחיך כ"ש מומר לתיאבון מדאסור לכו"ע להלוות לו, ולרא"ם ס"ל כמ"ש המרדכי פא"נ ב' ר"י שההיתר הוי במכ"ש מגופו וכ"כ בפ"ג מע"ז וכ"ד הט"ז ביו"ד סי' רנ"א ודו"ק.

סעיף ט: וכל זה במומר שאינו עומד ברשעו תמיד, כגון שאוכל נבילות לתיאבון כשאין לו בשר כשר לפעמים וכן כיוצא בזה בשאר עבירות שעובר לפעמים כשיצרו תקפו (רמב"ם ה' רוצח פ"ד הי"ב), אבל מי שעומד ברשעו תמיד כגון רועי בהמה דקה (ברייא ע"ז כו:): בזמן שהיו רוב השדות של ישראל והיו מרעין אותן בשדות של אחרים תמיד וכן כל כיוצא בהם, דינם כנכרים ואסור להצילם ממות (שו"ע יו"ד קנ"ה סעיף א), ואסור לסבב להם המיתה, אבל מותר למנוע מהם ההצלח כמ"ש בהלכות ע"ז (ט"ז שם).

סעיף י: וכל זה במומר לתיאבון אבל מי שעבר עבירה להכעיס (גמ' ע"ז שם) אפילו פעם אחת (ט"ז סק"א ש"ך סק"א יו"ד סימן רנ"א), כגון שהיה לפניו איסור והיתר שוין בטעמן והניח ההיתר ואכל האיסור להכעיס, הרי זה מין, והמינים מישאל הם (*ד) שכופרים בתורה ובנבואה. (רמב"ם פ"ד ה"י מה' רוצח שו"ע סי' תכ"ה סעיף ה' סמ"ע שם ס"ק ט"ו דלא כש"ך ביו"ד סי' קנ"ח).

(ד*) קונטרס אחרון: ע"י ש"ך סי' קנ"ח סק"ו וע"י תשובת מהרי"ל סי' קצ"ד שהקיל בהם אפילו בשחיטה כ"ש להחמיר לענין להחיותם דל"ד לאפיקורס דהכא.

שו"ע הרב אורח חיים סימן שכט סעיף ח: הרואה ספינה שיש בה ישראל המטורפת בים וכן נהר שוטף וכן יחיד הנרדף מפני נכרי, מצוה על כל אדם לחלל עליהם שבת כדי להצילם (תענית יט). ואפילו הוא ספק אם יציל (ט"ז סי' שכ"ח סק"ה לבוש סי' ש"ו עבמש"ש), ומכל מקום אם יש סכנה אין לו לסכן עצמו כדי להציל את חבירו מאחר שהוא חוץ מן הסכנה, ואף שרואה במיתת חבירו, ואע"פ שהוא ספק וחבירו ודאי מכל מקום הרי נאמר וחי בהם ולא שיבא לידי ספק מיתה על ידי שיקיים מה שנאמר לא תעמוד על דם רעך (איסור והיתר אליה זוטא).

שבות יעקב: ח"א סימן קס"ד: שאלה: אחד שתבע לחבירו ששלח שליח עכו"ם לביישו ברבים והלבין פניו ברבים, ומברר הדבר בעדים, אם קונסין הנתבע כאלו ביישו בעצמו כי שלוחו כמותו, או אין שליח לדבר עבירה.

תשובה: לכאורה היה נראה לפום ריהטא דיש לחייב המשלחו, ואע"ג דקי"ל אין שליח לדבר עבירה והמשלחו פטור משום דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, מ"מ היכי דשליח לאו בר חיובא, מחייב שולחו...

ונחזור לנדון דידן, דנראה דיש לחייב המשלחו כיון דאין העכו"ם בר חיובא וגם הוחזק לעשות. ובר מן כל דין הוא בכלל מסור יחשב (שמעליל בשקר) שמוסר גופו, ואף אם העכו"ם עושה הדבר מאליה מצוה להצילו מהלבנת פנים שהוא בכלל לא תעמוד על דם רעך, מכל שכן לצוות לעכו"ם על זה דהוי בכלל מסור, שמוסר גופו לצערו ולביישו ברבים, ודינו חמור ומסור לב"ד לקנסו כפי מגדר מילתא, ויקר פדיון נפשו, נ"ל ה"ק יעקב.

חתם סופר: חלק א (או"ח) סימן קעז: שלום וכ"ט לידיד נפשי הרבני המופלג כבוד מו"ה יוסף משה נ"י בווערעשוואהר:

הגיעני שאלת חכם, ע"ד נערה משרתת אשר בליעל אחד הבעית אותה ומפחד פתאום נתעלפה ונעשה כמת דומם, וגבירתה נבהלה מאוד ושלחה ידה ליקח צלוחית יין שרף

לשפוך לתוך פיה לעורר חמימותה הטבעיות ולהקימה ונדרה ידה לצלוחית פעטריאהל
[נפט] ובשפכה לתוך פיה ירד לתוך מעיה ונשרפה הנערה ר"ל, ונפשו בשאלתה אם
העלובה זאת צריכה כפרה או לא:

הנה גוף הענין הוא רציחה גמורה, דכיון דנתעלפה הוה ככפותה והוה כאילו הביאה אש
והניחה על הכפות ותשרוף, דפעטריאה"ל ידוע ששורף לשעתו באין מציל, ועיין תוס'
חולין טז. [ד"ה אבל] ובשו"ע חו"מ סס"י תי"ח, אך מעשה האשה היה לדבר מצוה להצלת
נפש, ועדיפא מאב הרודה בנו ומשליח בית דין, עיין רמב"ם הלכות רוצח פ"ה הל' ו',
והנה לפירוש רש"י (מכות ח.) בשליח ב"ד בתוך מספר מ' מת [הנלקה] על ידו, קשה
(אין) [דאין] זה חידוש שפטור כיון שאמדהו לחיים שיכול לסבול, ואם טעה הרופא
שאמדו מה עשה השליח שהוא אנוס בציווי בית דין, וגם פירוש רמב"ם שנמנע לשמוע
לקול שליח ב"ד, קשה, פשיטא כיון שדינא הוא שעושיין הרדפה ומכות ועונשים, [וביותר]
צ"ע לשיטתו של רמב"ם דס"ל אפילו באיסור דרבנן מכין אותו עד שתצא נפשו כשיש
לפניו לעשות ציווים ואינו רוצה, ויעיין מ"ש תי"ט פ"ד דנזיר משנה ג' ד"ה תספוג וכו',
אבל פירוש הראב"ד אתי שפיר שהכהו מכה א' יותר מהאומד, וצ"ל שטעה השליח במספר
והיה סבור שעדיין לא כלה מספרו ואפילו הכי כיון שתחלת כניסתו לענין הכאה היה
למצוה אע"פ שכבר כלתה מצותו מ"מ פטור, אע"פ שלא נעשית מצותו, לא של אב ולא
של רב ולא של שליח ב"ד, שהרי מת תחת ידם מ"מ פטורים מגלות,

והדברים ק"ו בן בנו של ק"ו, דהתם מת באותו העסק עצמו שעסקו להלקותו בדבר הראוי
להמית מתחלתו וטעו בו בשיעור ואומד והמיתו פטורים, מכ"ש הכא דעסקה בלהחיות
ונזדמן דבר הממית, דבשאר חייבי חטאת מקרי זה מתעסק ופטור, וגרע מנתכוון לבלוע
רוק ובולע חלב אחר דאפשר אפילו בחלבים ועריות פטור אע"פ שנהנה יעיין שבת ע"ג
ע"א, ואפילו איתחייב התם משום שנהנה, אבל בכיוצא בו שלא נהנה פטור, והכא הוה
מתעסק טפי כמובן דנתעסקה בהשקאת יין שרף זה ונזדמן שריפת פעטריאה"ל אחר וגרע
מחלב ורוק, ועיין כריתות י"ט ע"ב תוס' ד"ה דהא וכו', וע"ש בגמרא הנח לתינוקות וכו'
יע"ש, א"כ חיוב גלות אין כאן כמובן.

אך להצריכה קצת כפרה הואיל ואירע מכשול על ידה, והרי (מהרי"ל), [מהרי"ו סי' קכ"ה]
הצריך קצת תשובה למי שהשכיר שליח ונהרג בדרך ולמד ממ"ש פ' חלק (צה). שרוד
המלך ע"ה נענש על שעל ידו וגרמא דיליה נהרגה נוב עיר כהנים ודואג, וצמח צדק סי'
ו' כתב שאין דומה, התם דוד המלך ע"ה גרם דלא היה לו ליקח לחם מכהן גדול ולאסוקי
דעתיה דדואג הוא שם ויסבור שהכה"ג מורד במלכות נמצא היה הוא בעצמו קצת גרמא,
משא"כ בשוכר שליח דמצוה קא עביד דתנן יהיו עניים בני ביתך, וכיון שמצוה להשכיר
עניי ישראל לפועלים וכתיב ואליו הוא נושא את נפשו, נמצא כל פועל נכנס על דעת כן
(עיין ב"מ קיב.) ואפ"ה מצוה להשכיר לו פועלים ישראל, א"כ לא יתכן להצריכו תשובה
יע"ש בסי' וי"ו מתשובתו, ומעלתו לא הציץ אלא בסי' ה' וכו' ע"ש, וצ"ל מ"מ צריך קצת
תשובה משום מגלגלים זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב, וה"נ דכוותיה, אך אין להעמיס
עליה הרבה כיון שעסקה בהצלות נפשות וגם ה' בהול יותר מתרומה בערב פסח (פסחים
עב:), ואם נחמיר נמצא מכשילן לעתיד לבא בפקוח נפש, ובפרט נשים הרכים בטבע אין
להחמיר עליהן, ועיין עירובין מ"ה ע"א להציל שאני, ואחתום בהצלה ובברכה. פרשבורג
כאור בוקר ליום ד' כ"ה שבט תק"צ לפ"ק. משה"ק סופר מפפד"מ

מהר"ם שיק: מצוה רל"ח: מל"ת שלא למנוע מלהציל את חברו מסכנה שנאמר לא
< קלד > תעמוד על דם רעך, כגון שראה חברו טובע בנהר או בשאר סכנות
מחויב להציל בכל מה דאפשר, ובכלל זה גם להציל חברו מהפסד ממון, ושלא לכבוש
עדות חברו, ולהשתדל ברפואתו, ואין לוקין על זה דהוי לאו שאין בו מעשה.

ובסנהדרין דף עג. פריך דלמה לי קרא דלא תעמוד תיפוק ליה מוהשבותו לו דמיניה ילפנין השבת גופו, ולכאורה קשה מכאן לדברי הגהות מ"י פ"א מרוצח והובא בסמ"ע חו"מ סי' תכ"ו סק"ב דאם חבירו בוודאי סכנה חייב להצילו אפילו אם יבוא הוא לכלל ספק סכנה, וזה בוודאי אינו נודע מקרא דוהשבותו לו ומקרא דלא תוכל להתעלם, וא"כ מאי פריך רצ"ע.

ובאמת גוף הדין תמוה לי הא משום ספק נפשות הותר אפילו לחלל שבת מקרא דוחי בהם, דהיינו שהתורה לא ציוותה מצוות במקום שיש ספק סכנה, ואיך אפשר שציוותה התורה לא תעמוד על דם רעך להכניס עצמו לספק סכנה הרי במקום סכנה לא ציוותה התורה, ואפילו בשפיכות דמים אמרינן רק מסברא מאי חזית וכו' אבל להכניס עצמו בספק סכנה איך אפשר.

ובסוגיא דיהרג ואל יעבור כתבתי דנראה דזה פלוגתא דרבי עיקבא ובן פטורא בב"מ דף סב. דבן פטורא אומר מוטב שימותו שניהם ואל יראה במיתת חבירו, היינו כגוונא דירושלמי דאיהו ספק וחבירו וודאי, ור"ע פליג על הירושלמי ויליף מוחי אחיך עמך שחיך קודמין לחיי חבריך, וא"כ א"ש קושיא הנ"ל דאיכא למימר דסוגיא [דסנהדרין] אליבא דהלכתא כר"ע [ולא קי"ל כירושלמי].

אמנם כעת נראה לי דגם הירושלמי לא קאמר בחשש סכנה ממש וספק השקול אלא דאיכא חשש עפ"י המיעוט אבל על פי הרוב ליכא ספק נפשות, וסובר הירושלמי כרב בפ"ק דכתובות וביומא דף פה דאזיל גם בדיני נפשות בתר רוב ולכך סובר דחייב להציל חבירו גם בכה"ג בכלל לא תעמוד על דם רעך, אבל לשמואל דגם מיעוט הוא בכלל וחי בהם א"כ אפילו רק מיעוט פעמים חשש סכנה אינו מחויב להכניס עצמו דבמקום מיעוט סכנה ג"כ כתיב וחי בהם ולא נצטוונו במקום מיעוט סכנה שלא לעמוד על דם רעך כשם שלא נצטוונו במקום מיעוט סכנה גם שם כנלענ"ד. וא"כ א"ש סוגיא הנ"ל דפריך שפיר אליבא דהילכתא כשמואל.

ובזה מיושב קושית הסמ"ע דלמה לא הביא הטור ושו"ע לדינו דירושלמי דעכ"פ ש"ס דין עכ"ח פליג עליו דאי ס"ל כירושלמי לא היה פריך כלל וגם לא היה מוכרח כלל הדין דצריך למיטרח ולמיגר דזה מוכח רק מכח יתורא והרי איצטריך לדין דירושלמי, והרי דין הזה דצריך למטרח ולמיגר פסקו כל הפוסקים ועכ"ח דלא קי"ל כירושלמי, ורצ"ע על הסמ"ע שהביא דין זה להלכה.

חכמת שלמה: חו"מ סי' תכ"ו: [להר"ר שלמה קלוגר ז"ל]: הרואה את חבירו טובע < קלח >

בנהר וכו', נראה לפענ"ד לכאורה דין חדש, דהיינו דוקא אם אינו דרך בזיון להמציל אז מחויב להצילו בגופו, אבל אם הוא הצלה דרך בזיון למציל אם אינו יכול לשכור לאחרים להצילו אז אינו מחויב להצילו בגופו אם הוא לו בזיון או טרחא יתרה, דהוא זקן או כדומה. והטעם כיון דילפינן הצלת גופו מוהשבותו לו וכו' כמ"ש בש"ס ובסמ"ע א"כ כיון דמטעם השבת אבדה הוא כמו באבדה קי"ל להתעלמת פעמים שאתה מתעלם כמו שדרשו חז"ל כגון זקן ואינו לפי כבודו, א"כ ה"נ מהשבת גופו פטור כה"ג.

ואין לומר נהי דמאבדה פטור מ"מ גופו שאני מכח הפסוק דלא תעמוד על דם רעך מחויב להצילו, דא"כ מנ"ל להש"ס דחייב להצילו בשכר מכח דפריך דאי בגופו מוהשבותו נפקא, דילמא לכך נצרך לא תעמוד אף על אינו לפי כבודו אלא ודאי אף מלאו דלא תעמוד פטור באינו לפי כבודו.

וראיה ברורה לזה ממה דאמרינן בסנהדרין דף עה. דפריך אלא למ"ד פנויה היתה מאי כולי האי ומשני ר"פ משום פגם משפחה וכו', וקשה אטו משום פגם משפחה ימות זה

דהלא המשפחה עצמה מחויבים להצילו בגופם ובממונם, אלא ודאי דהיכי דאיכא פגם פטורין דילפינן מפסוק והתעלמת שפעמים אתה מתעלם, ואין בזה משום והשבותו או משום לא תעמדו על דם רעך וכו', כן נלפענ"ד נכון וברור ודו"ק היטב.

מיהו צ"ע מפרש"י ב"ק ד"ק ד"ה ביקור חולים וקבורה שכתב וז"ל: קבורה כגון בזקן ואינו לפי כבודו קמ"ל דאפ"ה חייב עכ"ל, משמע דאף קבורה חייב אף דאינו לפי כבודו וכן הוא ש"ס מפורש בב"מ דף ל ומכש"כ בחיים דחייב דאיכא פיקוח נפש, וצ"ע טובא כעת ודו"ק.

< קלו >

מנחת חינוך: מצוה רל"ז: שלא לעמוד על דם רעים:

[א] שלא נמנע וכו'. ואם אינו מצילו עובר ג"כ חוץ הלאו הזה משום עשה והשבותו לו וגו' (דברים כב ב) זו אבידת גופו (ב"ק פא:). אך לשכור להצילו מבואר בסנהדרין עג. דלא נפקא מוהשבותו רק מלא תעמוד ע"ש. ואפשר כיון דהתורה גילתה דמחייב אף למיטרך ולאגורי מלאו הזה, א"כ הדר עובר בעשה ג"כ, דמהעשה עצמו לא ידעין זה, אבל השתא דנפקא לן מפסוק זה עובר ג"כ בעשה חוץ הלאו אף במיטרך ואגורי. אבל עכ"פ להציל בנפשו בלא מיטרך ואגורי ודאי עוברים אף בעשה. וצ"ע על הר"מ פ"א מרוצח הי"ד שכתב דינים אלו, מנין לטובע בנהר, וכתב ואם לא הציל עובר בלאו דלא תעמוד, ובהט"ו כתב הרואה רודף אחר חבריו ויכול להציל ולא הציל, עובר בלאו הזה וגם בעשה וקצותה את כפה (דברים כה יב), ומאי טעמא לא ביאר כאן דעובר בעשה חוץ הלאו משום אבידת גופו, ועיין תוס' סנהדרין עג. ד"ה תלמוד לומר:

[ב] קומץ המנחה: נראה לכאורה, דאם אחד מאבד עצמו לדעת ויכול אחד להצילו, אפשר דאינו מזהר על הלאו, לא מיבעיא דעל העשה והשבותו לרבות אבידת גופו ודאי אינו מצווה, כי העשה דהשבת אבידה אינה נוהגת בממון באבידה מדעת כמבואר בשו"ע חו"מ סי' (רס"א ס"ד), אלא אף על הלאו הזה אינו מזהר, דמקשה הש"ס בסנהדרין שם למה לי הלאו על טובע בנהר הא מוהשבותו לו נפקא ליה לרבות אבידת גופו, הא יכול לומר דנפקא מינה במאבד עצמו לדעת דאינו מצווה על אבידת גופו, כמו דאינו מצווה על אבידת ממונו מדעת, א"כ על כן כתבה התורה הלאו הזה, אלא על כרחך דגם בלאו הזה אינו מזהר ומצווה, כן נראה לי ברור.

[הערה: כתב על דבריו הרב זוין ז"ל: ("לאור ההלכה" פרק משפט שיילוק לפי ההלכה עמ' שכ"ב): ...ודאי שישתקע הדבר ולא יאמר וח"ו לומר שאם אדם השליך עצמו לנהר וכדומה שלא יהיו הרואים מחויבים להצילו. ועוד זאת הרי על כל פנים המאבד עצמו לדעת עושה איסור ועובר על ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, וא"כ זה הרואה ויוכל להציל אף אם איננו מחויב מצד עצם ההצלה הרי מ"מ הוא מחויב מצד "לאפרושי מאיסורא" ... אבל באמת נראה שאף מצד עצם הצלת חיי הגוף יש על מאבד עצמו לדעת הלאו של "לא תעמוד" ואם משום שאלת הגמרא שזה ידענו מ"והשבותו לו" ... [וכמו שאבידה מדעת אין בה חיוב השבה], נראה באמת שגם המצוות עשה של "והשבותו" יש במאבד עצמו לדעת שכל המושג של "אבדה מדעת" לא שייך בחייו של אדם. הממון של האדם שלו וברשותו הוא ויכול לאבדו מדעת, אבל נפשו וחיו אינם שלו ("קנין של הקב"ה" כלשון הרמב"ם) ואין הוא בעלים שלהם שיוכל לאבדם מדעתו ומרצונו, עכ"ל.

וכבר קדמו בזה ב"כלי חמדה" פרשת כי תצא אות ו'. וע"ע שו"ת ציץ אליעזר ה"ח משיבת נפש סט"ו פ"ד, ואגרות משה יו"ד ב' סי' קעד, ובמנחת יצחק ח"ה סי' ח' אות ו' מביא

גמרא מפורשת בשבועות ל: שבאיסורא אין פטור של זקן ואינו לפני כבודו דאין חכמה וגו' וברמב"ם עדות א ב וכס"מ שם עיי"ש. ויש להוסיף עוד דהמאבד עצמו נחשב רודף על עצמו ולכן יש מצוה להצילו מן הרציחה ושלא תאבד נפש מדין רודף.]

ועיין בתוס' שם ד"ה להצילו, שהקשו למה לי הפסוק לא תעמוד וגו' הא נפקא ליה מרוצח דניתן להצילו בנפשו, ועי"ש שתירצו דאי מרוצח לא הוי אלא עשה כתבה התורה דיעבור בלאו. ונראה דאף דאין לוקין, מ"מ כתבה התורה לאו במקום עשה. ולכאורה צ"ע, מאי מקשה (הגמרא) דלמה לי לא תעמוד וגו' והא מוהשבותו נפקא, הא איצטריך לעבור עליו בלא תעשה דאי מהתם אינו רק עשה, אך כיון דהתורה ריבתה דזה הוא בכלל השבת אבידה א"כ כמו גבי אבידת ממון עובר ג"כ על לא תוכל להתעלם, וריבתה התורה דגם על אבידת גופו עוברים ג"כ בלאו זה דלא תוכל וגו'. ולתרץ דכתבה התורה הרבה לאוין (אי אפשר), כיון דאין לוקין לא מוקמינן בלאוי יתירי, ואפשר דהש"ס משני טפי עדיף דאפילו למיטרח ולמיגר, וצ"ע, ובעזרת השי"ת עוד חזון למועד - ע"כ קומץ מנחה:

[ג] מיטרח ואגר וכו'. עיין ברא"ש ובטור חו"מ סי' תכ"ו דאם יש להניצול ממון צריך לשלם להמציל, והמחבר בשו"ע השמיטו ועיין סמ"ע:

[ד] ועיין עוד בכסף משנה שם הי"ד שמביא בשם הגהות מיימוניות דמחוייב להכניס עצמו בספק סכנה להציל חבירו, ועי"ש שכתב משום דהאחר ודאי והוא ספק. והמחבר בחו"מ השמיטו, ועי"ש בסמ"ע (סק"ב) כיון שהפוסקים הרי"ף והר"מ והרא"ש לא הביאו זה על כן השמיטו המחבר ג"כ. ולדידי גוף דין הגהות מיימוניות צ"ע, כיון דהוא רק לאו ואינו עושה מעשה כלל בהעברת הלאו למה יתחייב להכניס עצמו בספק סכנה, והלא וחי בהם כתיב (ויקרא יח ה), ופיקוח נפש דוחה הכל אפילו ספק פיקוח נפש. ואי משום פיקוח נפש דאידך, זה דוקא בעושה מעשה כמבואר בראשונים (תוס' יומא פב. ד"ה מה, רא"ש כתובות ג: ר"ן פסחים כה:) דימסור עצמו ולא יהרוג לחבירו משום מאי חזית אבל אם רוצים להפילו על חבירו אין צריך למסור עצמו דאדרבה דילמא דמא ידיה סומק טפי, א"כ הוא הדין בספק סכנה ג"כ אין צריך למסור עצמו היכי דלא עבד מעשה. ועיין ביו"ד סי' קנ"ז ס"א (ברמ"א) וצ"ע. אך באמת דין זה מביא (הגהות מיימוניות) בשם הירושלמי צריכין אנו לקבל באימה. ומ"מ למעשה צ"ע דין זה, ונראה לי דעל כן השמיטוהו הראשונים דלא סבירא להו כן:

[ה] ועוד כללו וכו' [דאסור לכבוש עדות] וכן הוא בספרא וכו'. הר"מ ז"ל אינו מביא כאן (בהל' רוצח) דאם אינו מעיד שעובר בלאו זה, וגם לא בהל' עדות. ונראה לי דדוקא שני עדים עוברים בלאו זה, אבל עד אחד אף דאפשר דלא ישבע מ"מ אינו עובר כמבואר בב"ק נו. דכובש עדותו אינו חייב רק בדיני שמים, ומקשה הש"ס שם דאורייתא הוא דואם לא יגיד וגו', ומתרץ דמיירי בעד אחד דאינו חייב מדאורייתא, נראה דאף משום הלאו הזה אינו עובר, וזה פשוט (וע"ע להלן אות ז):

[ו] ומנין לרודף וכו'. עיין בסנהדרין עג. מבואר בש"ס דרודף למדינן מהיקישא עיין שם. אך כיון דילפינן מהיקישא א"כ עוברים ג"כ בלאו הזה, ואפשר דגם כן בעשה דאבידת גופו, וענין רודף אי"ה נאריך במקומו (מצוה ת"ר). ובן נח בודאי אינו מוזהר על לאו זה ואינו חייב להציל חבירו ואי"ה בדין רודף נאריך:

[ז] ונראה דבעד אחד או קרובים או פסולים אם קיבלו עליהם הבעלי דין ואינם רוצים להגיד עוברים בלאו זה דלא תעמוד, אף דבלאו דאם לא יגיד ונשא עונו אין עוברים, עיין ר"ן בשבועות והובא בקצות החושן סי' (כ"ח סק"ג), מ"מ בלאו זה עובר, דכל היכי דיכול להציל חבירו ולא הציל עובר. ובאמת כבר השגתי (לעיל מצוה קכ"ב) גם על הקצות החושן דנראה לי דגם בלאו דולא יגיד ג"כ עובר, והר"ן לא כתב רק דאינו חייב קרבן

שבועה אבל הלאו דולא יגיד אינו תלוי בקרבן, עיין תוס' ב"ק נו. ד"ה פשיטא, דאי לאו הכי א"כ יש הרבה דברים דאין חייבים העדים קרבן שבועה כגון קרקעות ושטרות כמו שכתוב בר"מ פ"ט משבועות ה"ג, א"כ לא יעברו באם לא יגיד, אלא דאין זה תלוי בזה עיין לעיל, אבל הלאו הזה בודאי עוברים בכל ענין היכי דיכול להציל ממון חבירו, כן נראה לענ"ד פשוט:

מנחת חינוך מצוה רלט: הוכח תוכיח

[ו] ונראה לי דחייב התוכחה היא, דחוק מעשה זו [-הוכח תוכיח] עוד מתחייב אלא תעשה דלא תעמוד על דם רעך, דלא גרע מטובע בנהר דעובר על לא תעמוד, וגם והשבותו לרבות אבידת גופו. על אחת כמה וכמה דאם יכול להצילו מן העבירה, דהוא אבידת נפשו וגופו רחמנא ליצילן, בודאי חייב להחזירו למוטב ולהצילו:

מנחת חינוך מצוה רצו: מצות קידוש השם

[כג] ודוקא אם כופין אותו לעשות מעשה, אבל אם כופין אותו שיניח לזרוק את עצמו על תינוק אין צריך למסור נפשו, כיון דלא עבד מעשה, ואינו מחוייב להציל חבירו בדמו כי אדרבה מאי חזית דדמא דחבריה סומק טפי אדרבה דמא ידיה סומק טפי, כן כתבו התוס' בסנהדרין עד: ד"ה והא ובימא פב. ד"ה מה, בפשיטות. [ובר"מ] לא נזכר מזה, וכבר כתבתי [אות י"ז] בשם התוספת יום הכיפורים דהר"מ לא סבירא ליה לחלק בין עושה מעשה ובין אין עושה מעשה.

ואני תמה על רבותינו בעלי התוס' שכתבו דבר זה לסברא והיא אינה מוסכמת לבעלי הש"ס. דמבואר בב"מ פרק איזהו נשך (סב:) שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד קיתון של מים אם שותין שניהם מתים ואם שותה אחד מגיע לישוב, דרש בן פטורה מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד במיתת חבירו, עד שבא רבי עקיבא ולימד וחי אחיך עמך, חייך קודמין לחיי חבירך.

והנה לבן פטורה אף דאינו עושה מעשה כלל בחבירו וגם חבירו ימות והוא ג"כ, מ"מ אסור להחיות עצמו, מכל שכן דאם יציל חבירו במיתתו בודאי ימסור נפשו, וזה פשוט מה שאמר בן פטורה דימותו שניהם ולא אמר דיתן לחבירו ויחיה, דהא חבירו ג"כ אסור לשנות מפני דמו של זה, ופשוט. ודרך משל אם הולך עם תינוק בדרך בודאי מחוייב ליתן לתינוק שיחיה והוא ימות, וזה כל שכן מהא דמחייב למסור נפשו וחבירו ג"כ ימות, א"כ חזינן דבן פטורה לית ליה האי סברא דבלא מעשה אין צריך למסור נפשו, והוא סובר בהיפוך, אף בלא מעשה מחוייב למסור נפשו. והנה רבי עקיבא סובר דחיי קודמין מחמת הפסוק וחי וכו' אבל לא מצד הסברא.

מ"מ דין של רבותינו בעלי התוס' אמת דאין צריך להציל חבירו בדמו כי רבי עקיבא סבירא ליה הכי דחיי קודמין ובודאי הלכה כרבי עקיבא מחבירו. עכ"פ גם הר"מ מוכרח להודות לדבר זה כי הוא ש"ס מפורש, דלא כהתוספת יום הכיפורים, א"כ כיון דגילוי עריות מהיקשא ילפינן ואם שם אין צריך למסור נפשו בלא מעשה גם בגילוי עריות כן. ...וא"כ נראה בפשיטות דהר"מ סובר כן דבלא מעשה אינו מחוייב למסור נפשו:

[שם לב] וכבר כתבתי לעיל [אות כ"ג] דבלא מעשה אינו חייב להציל חבירו בדמו, מקרא וחי בהם דחייך קודמין, ובפרט לפי מה שכתבו התוס' דלא שייך סברא מאי חזית וכו' אדרבה מאי חזית וכו', א"כ מצד הסברא אין צריך להכניס עצמו אפילו בספק סכנה עבור חבירו אע"פ שחבירו הוא בסכנה ודאי, כיון דהוא לא יעבור כלל רק עובר על לא תעמוד על דם רעך א"כ כל המצוות נדחין אפילו מפני ספק סכנה מחמת וחי בהם. ובנדריים פרק

ואלו נדרים פ: מבואר שם פלוגתא, דרבי יוסי סובר אפילו כביסתו וחיי חבירו כביסתו קודמת מחמת צערא דגופא טובא וחכמים פליגי דחיי חבירו עדיף מצערו, אבל להכניס עצמו בספק סכנה נראה דאין צריך. אך ראיתי בכסף משנה פ"א מרוצח הי"ד מביא בשם הירושלמי דמחוייב להכניס עצמו בספק סכנה אם חבירו בסכנה ודאי, עיי"ש. ולדידי צ"ע דמהיכא תיתי, ועיין בחו"מ סי' תכ"ו השמיטו המחבר, ובסמ"ע [ס"ק א'] הקשה למה השמיטו, ועיי"ש שכתב כיון שהרי"ף והר"מ השמיטו דין זה, ובאמת צ"ע דברי הירושלמי ואינו תחת ידי.

>אחר זמן הראה לי תלמידי מפורש בשו"ת רדב"ז חלק שני סי' תרכ"ה כתב כן בפירוש, וכתב מי שעושה כן הרי זה חסיד שוטה דאינו מחוייב כלל, עיי"ש, והנאני שכוונתי לדעתו. אך מכל מקום צ"ע על הרדב"ז דלא הביא הירושלמי אשר הובא [בכסף משנה], דמפורש לפי עדותו דמחוייב להכניס את עצמו בספק סכנה בשביל חבירו שהוא בסכנה ודאי, וצריכים אנו לקבל באימה דברי הירושלמי, וצ"ע - קומץ מנחה:

ביאור רס"ג: לגרי"פ פערלא: ל"ת סא: ומעמוד על דם טרף: ולא תעמוד על דם רעך <קלז>
הוא אזהרה לרואה את חבירו בסכנה שחייב להצילו כדתניא (בפרק בן סור"מ עג.) ואפילו מיטרח ומיגר אגורי כדאמרינן התם עיי"ש. ובספרא דריש מינה אפילו הצלת ממונו עיי"ש ובספר המצות להרמב"ם (לאוין רצ"ז) ובמש"כ בזה לעיל (עשין כ"ח) באורן עיי"ש, ועיי"מ"ש בח"ג (פרשה לג) [בבענין העשה של 'וקצותה את כפה' והלאו דלא תחוס עיניך' לענין רודף]

[וזה חלק מלשונו שם בדילוג, בעשה כ"ח מצות תוכחה]: ...בעיקר עשה דתוכחה שמנה רבינו הגאון ז"ל יש לדון מצד אחר, דלכאורה נראה דאם ראה חבירו עבר עבירה ואינו מוכיחו, מלבד העשה דהוכח תוכיח, עבר נמי בל"ת דלא תעמוד על דם רעך, דאם על היזק גופו עובר בלאו זה כדאמרינן בספרא (פרשת קדושים) ובסנהדרין (עג.) מניין לרואה חבירו שטובע בנהר או ליסטים באין עליו או חיה גוררתו שאתה חייב להצילו, ת"ל לא תעמוד על דם רעך עיי"ש. כ"ש בעבירה שהיא אבידת גופו ונפשו. ועיי" בספרי (תצא פסקא רנ"ב) דהמחטיא את האדם קשה לו מן ההורגו שההורגו אינו מוציאו אלא בעוה"ז והמחטיאו מוציאו מעוה"ז ומעוה"ב עיי"ש. וכן ראיתי בתשובות מהרשד"ם (חלק יו"ד סי' ר"ד) שכתב בהדיא וז"ל: ואם להציל דם חבירו חייב לטרוח בגופו ובממונו להצילו, להציל נפשו מיני שחת על אחת כו"כ שחייב, עיי"ש בדבריו. וא"כ כיון שמנה רבינו הגאון ז"ל לקמן במספר הלאוין לאו זה דלא תעמוד על דם רעך, שוב לא היה לו למנות כאן עשה דתוכחה לפי דרכו ז"ל.

ולכאורה היה נראה לומר דמלאו דלא תעמוד על דם רעך לא שמעינן אלא היכא דבודאי יש בידו כדי להצילו מרעתו, משא"כ בתוכחה דלעולם אין הדבר מסור בידו להצילו בודאי ולהחזירו למוטב, דאפשר שלא ישמע לו, הילכך אי לאו דגלי קרא עשה דתוכחה לא הוה מחייבין לו להוכיחו. ובפרט דמרבין הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים, ובודאי היכא שכבר הוכיחו ולא קבל ממנו הדבר קרוב לודאי שלא ישמע לו עוד, ומ"מ חייביה קרא לחזור ולהוכיחו, אע"ג דלא שייך בזה אזהרה לאו דלא תעמוד על דם רעך... [נשמטו כאן כמה ראיות עיי"ש]

...ומלבד זה נראה לומר בזה מטעם אחר דלאו דלא תעמוד על דם רעך לא שייך במצות תוכחה, לפי מאי דאמרינן (בסוגיא דפרק בן סור"מ שם) גופא מנין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר וכו' ת"ל לא תעמוד וגו' והא מהכא נפקא מהתם נפקא אבדת גופו מנים ת"ל והשבותו לו, אי מהתם הו"א ה"מ בנפשיה וכו' עיי"ש. ולכאורה קשה מאי פריך והרי

באבידה קי"ל דדוקא בשנאבדה ממנו באונס ושלא מדעתו אבל באבידה מדעת ליכא מצות השבה, וכמבואר בפ"ב דמציעא. וכן ביאר הרמב"ם ז"ל (בפי"א מהל' גזילה ואבידה הי"א) וז"ל: המאבד ממנו לדעת אין נזקקין לו, כיצד הניח פרתו ברפת שאין לה דלת וכו', השליך כיסו ברה"ר וכו' וכל כיו"ב אסור לרואה דבר זה ליטול לעצמו ואינו זקוק להחזיר שנאמר אשר תאבד ממנו ומצאתה, פרט למאבד לדעתו עכ"ל עיי"ש. וא"כ אי מקרא דהשבותו לו הוה גמרינן הו"ל למימר דגם כאן דוקא דומיא דהשבת אבידה בשאירע לו אונס שלא מדעתו הוא דחייביה קרא להצילו, אבל השתא דכתיב קרא לא תעמוד על דם רעך אמרינן דאפילו כשטבע מדעתו והפיל עצמו לנהר או שהלך מרצונו למקום חיות רעות וכיו"ב חייב להצילו כל שיש בידו להציל, ועכ"ל דפסיקא ליה לתלמודא דהכי נמי הכא אם הביא על עצמו הסכנה מדעתו לא מחייב להצילו...[נשמטו כאן כמה ראיות עיי"ש]

...והשתא לפי"ז ממילא מבואר דבמצות תוכחה לא שייכא אזהרת לאו דלא תעמוד על דם רעך, דהרי כאן לעולם בעובר עבירה אבידה מדעת היא, ואין לנו בה אלא עשה דהוכח תוכיח בלבד, דהרי בשוגג גמור לא שייכא תוכחה כלל דאין צריך אלא להזכירו שגגתו והוא פורש מעצמו, ולא בעי תוכחה אלא העובר במזיד, וא"כ אבידה מדעת היא ואינה בכלל לאו דלא תעמוד על דם רעך.

ועכ"פ מתבאר מזה להדיא כדביארנו דלאו דלא תעמוד על דם רעך אינו אלא בשאירע לו סכנה שלא מדעתו אבל כשהכניס עצמו לסכנה מדעתו אינו בכלל אזהרה זו, וא"כ במצות תוכחה שנכנס מדעתו לסכנה זו לית בה לאו דלא תעמוד על דם רעך, ואין בה אלא עשה דהוכח תוכיח בלבד, ויפה עשה רבינו הגאון ז"ל שמנה עשה זו אע"פ שמנה לאו דלא תעמוד על דם רעך במספר הלאוין.

[ועוד האריך שם ומסיק שכלל זה שגדול המחטיאו יותר מן ההורגו אינם אלא דברי אגדה ואינה בגדר הלכה ובסוף מסיק]: ...ומעתה א"כ נתבאר דבמצות תוכחה אין לנו אלא העשה המפורשת בה ולא שייכא בלאו דלא תעמוד על דם רעך כלל ולכן שפיר מנה רבינו הגאון ז"ל העשה וגם הלאו.

בדברי החפץ חיים ז"ל

חפץ חיים: רכילות כלל ט' מקור חיים: באיזה אופן מותר להיות רכיל לכתחילה אם < קלח > המספר הזה מכוין בסיפורו לסלק הנזיקין...

א. אם אחד רואה שחבירו רוצה להשתתף באיזה דבר עם אחר, והוא משער שבודאי יסובב לו על ידי זה ענין רע (א) צריך להגיד לו כדי להצילו מן הענין הרע ההוא, אך צריך לזה חמשה פרטים שאבארם בסמוך. [=עיי' שם בהמשך כל הפרטים ותנאים לכך]

באר מים חיים: (א) צריך להגיד לו. וכדי שלא יהיה דבר זה לפלא בעיני הקורא, על שאני מיקל כל כך ומצריך לילך ולהגיד, אני מוכרח להאריך קצת בענין זה:

כי לכאורה בדין זה (ונתפוש ציור אחד והוא הדין בכל הציורים) דלקמן, כגון שרוצה ליקח אחד לשרת אותו בביתו וזה מכירו מכבר שהוא גנב, יש להסתפק בתלתא גווני, אם מותר להגיד לו כדי שלא יקחנו למלאכתו ולא יהיה נפסד על ידו, או אולי דמצוה נמי איכא, או אפשר דאסור מטעם רכילות כי הוא גורם בדיבורו לזה הפסד וכנ"ל בתחלת הסימן:

ונ"ל דמחויב מן הדין להגיד לו. וראיה ממה דגרסינן בסנהדרין (עג.) מנין לרואה את חבירו טובע בנהר וכו' או לסטין באין עליו, תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך, והובא דין זה בחו"מ בסימן תכ"ו שצריך לילך ולגלות אונס בזה עיי"ש. ואין לדחות דהתם דוקא

שלסטין רוצין להרגו ולכן כדי להציל את הנפש צריך לילך ולהרגיל עליהן כדי שישמור את עצמו, אבל בענין ממון אפשר דלא כללה התורה בלאו זה, זה אינו, דהרי איתא [בספרא] והובא בספר המצות להרמב"ם במצוה רצ"ז שהלאו דלא תעמוד וכו' כולל נמי לכובש את עדותו בענין ממון ואינו מגיד לו, ואפילו לא תבעו חבירו נמי משמע, כמו שמוכח מלשון דלא תעמוד וכו', וכמו שמפורש בספר שער המשפט בריש הלכות עדות וכדמשמע שם בספר המצות גופא:

וגם זה אין לדחות דהתם הטעם כדי שיעיד עליו בבית דין ובב"ד לא שייך רכילות אבל שלא בב"ד לא, דזה אינו, דכיון דגילה לנו [הספרא] דלאו דלא תעמוד וכו' כולל עניני ממון נמי, בודאי ממילא נכלל נמי בלאו זה שלא נרשל עצמנו ולהניח את חברנו לבוא לכלל הפסד לכתחלה כמו לענין נפשות, דכוונת התורה בלאו זה שלא להניח את חברנו לבוא לידי איבוד נפשות לכתחלה, כמו שציירה הברייטא מנין לרואה את חבירו שטובע בנהר וכו', דאטו עדות כתיב בקרא:

ומה שציירה הברייטא לענין כובש את עדותו לומר דבענין ממון יש לאו דלא תעמוד וכו' אפילו אם כבר נתן את ממונו בידי אנשי בליעל והם מכחישים לו, כיון דבעדותו של זה יכול לעזור להוציא מהם והוא מתעצל בזה, עובר על לא תעמוד וכו'. וכל שכן בזה הענין שדיברנו, שהנידון אינו יודע את טיבו ומהותו של האיש הזה שרוצה ליקח אותו למלאכתו, ומן הסתם הוא מעמידו בחזקת כשר, והוא מכירו לאיש גנב, בודאי אף שהוא יחידי בדבר מצוה לומר לו כדי שלא יבוא לידי הפסד ממון,

(ואף דבענין עדות הלאו דלא תעמוד איננו רק בשנים, דאל"ה אין ראייה שעדותו תועיל לו, וכדמשמע בב"ב (נו.) דעד אחד הכובש עדותו חייב בדיני שמים, דאם תאמר דהלאו דלא תעמוד וגו' הוא בכל גווני פן לא ירצה לישבע ויוכרח לשלם, א"כ תשאר קושיית הגמרא שם דאורייתא הוא עי"ש. שם היינו טעמא משום דלא תועיל כי אם בתרי שיצילו את ממונו שביד חבירו, אבל הכא דלכתחלה הוא, ובודאי יתקבלו דבריו באזני חבירו ויצילו בזה מהפסד, בודאי מחוייב אפילו בחד, דומיא דהצלת נפשות):

ועיין היטב בספר המצות שם ותמצא מבואר כדברינו, דזה לשונו שם, הזהירנו מלהתירשל וכו' כשנראהו בסכנת מות, או ההפסד, ויהיה לו יכולת להצילו כמו וכו', ובתיבת או ההפסד, כונתו בודאי להפסד ממון, וכמו שהביא לבסוף בשם הספרא, ומפשטות לשונו משמע דכלל בחד גוונא, בין שהיה לו הפסד ונוכל להצילו מן ההפסד, או להצילו שלא יבוא לידי הפסד כענינו:

ועוד ראייה ברורה מרשב"ם ב"ב (לט:) בענין מחאה ד"ה ומ"ד וכו' עי"ש שפירש דלית ביה משום לשה"ר ומצוה היא לומר מה שאמר עליו חבירו דהוא גזלן וקאכיל לארעאי בגזלנותא, אף דלכאורה היא רכילות גמורה, כדי שיזהר המחזיק בשטרו, ואף לעצמו התיר הרשב"ם לומר זה עי"ש בד"ה סהדותא בעינן וכו', אלמא דהיכא דאין עיקר הכונה לגנותו של זה, רק לטובתו של זה על להבא כדי שיזהר המחזיק בשטרו, תו לא נקרא רכיל, ומצוה נמי איכא, והוא הדין נמי בענינו:

וכן הוא נמי שיטת התוספות בד"ה סהדותא בעינן כפירוש רשב"ם דבמחאה אין בו משום לשה"ר, ועל כרחך משום טעם הכתוב ברשב"ם, והוא הדין נמי בענינו: וכן מוכח בחינוך במצוה רל"ו דהיכא דכונתו לסלק הנזקין ולהשבית הריב אין בו משום לא תלך רכיל עי"ש:

ואף דכל זה הוא ברור, יש לזהר מאד שלא לסמוך תיכף על ההיתר הזה, אם לא שיתבונן היטב מתחלה אם נשלמו בו כל הפרטים המבוארים לקמן, דאל"ה בודאי יכשל עי"ז ברכילות גמורה ח"ו:

(ג) רק לתועלת. הוא מוכח ממה שכתב ר' יונה בש"ת במאמר רכ"ח ובש"מ לב"ב (לט) בשם עליות הר"י ז"ל דגם שם מיירי בענינים דבין אדם לחבירו, ועיין במ"ש בכלל הנ"ל בסק"י: ואין כוונתנו בפרט זה, דאם איננו מכוין לתועלת הוא פטור ממילא מלספר מחמת חשש איסור רכילות, דהלא לא תעמוד על דם רעך כתיב, ואף בענין ממון וכנ"ל, ועיין ברש"י סנהדרין (עג). ד"ה קמ"ל. אך כונתנו שיכריח את עצמו בעת הסיפור לכוון לתועלת, ולא מצד שנאה, כי על ידי זה יגנדר על עצמו ממילא איסור רכילות:

שם במ"ח אות ט בתו"ד: הגה"ה: אעפ"כ נ"ל דלאו דלא תעמוד על דם רעך לא קאי באופן זה, רק אם ראה בעצמו. או אפילו שמע, אך נתברר לו שהוא אמת. אבל ע"י שמיעה בעלמא אף דצריך לחוש לזה וכנ"ל, אין זה כי אם בגדר מצוה בעלמא, ועל זה אמרו מתוך שהיה לו לחוש וכו'. אבל ח"ו לא עבר גדליה בן אחיקם, דגברא רבה היה, על לאו דלא תעמוד על דם רעך. ורק בענין קבלת לשה"ר היתה לו שיטה אחרת דאין לקבל אפילו לענין לחוש:

אהבת חסד: פתיחה אות ג': ואם חבירו המבקש ממנו ההלואה נוגע לו דבר זה לסכנה < קל"ט > אם לא ילוהו, כגון שע"ז יהיה יכול להנצל מליסטים הבאים עליו וכה"ג, והוא מונע עצמו מלהטיב עמו, עובר עוד על ל"ת והוא מה שכתוב בתורה לא תעמוד על דם רעך (ה), דהוזהרנו בזה מלהתירשל כשנראה לחברינו בסכנת מות ויהיה לנו יכולת להצילו באיזה אופן שנוכל.

יותר מזה דלפי מה דאיתא במכילתא והובאה בספר המצות להרמב"ם במצוה רצ"ז דהלאו דלא תעמוד וגו' כולל נמי אם רואה לחבירו איזה ענין הפסד והוא יכול להועילו ומתעצל, דעובר על לא תעמוד וגו' עיי"ש. א"כ ה"ה בענינינו אם הוא רואה לחבירו אפילו הוא עשיר שעלול לאיזה הפסד גדול [כגון מה שמצוי בזמנינו כשבא זמן פירעון המעות כידוע] ובהלואה שילוהו עתה יצילהו מזה והוא מתעצל בזה עובר על לאו זה.

נתיב חסד שם: (ה) דהוזהרנו בזה וכו', דזה לשון ספר המצות [לרמב"ם] מצוה רצ"ז... [נעתק לעיל ..] עכ"ל, ומזה נובע גם מה שכתבנו בסוף דברינו. ובאמת בענינינו ק"ו מהתם דהלא התם כבר נתן ממונו ביד אנשי בליעל והם מכחישים אותו אעפ"כ כיון שבעדותו יכול לעזור להוציא מהם והוא מתעצל עובר על לא תעמוד וגו', כ"ש בזה שעתה הוא סכנת ההפסד והיכולת בידו להצילו בודאי מחוייב בדבר. ובאמת כל זה נכלל בתחילת לשון הרמב"ם להמעין בו וברייתא זו הנ"ל הובא ג"כ בסנהדרין עג.

ודע דבענינינו נראה פשוט דאפילו אם אין לו מעות משל עצמו אך שהוא יכול ללותם מאחרים, ג"כ הוא מחוייב, כיון שהוא יכול בזה להציל חבירו מסכנת מות או ההפסד, ואינו דומה לשאר הלואה דבודאי אינו מחוייב ללות מאחרים כדי להלות [אם לא מצד מצוה ומידה טובה בעלמא] אפילו אם הלוה יתן לו בטוחות טובות שלא יהיה לו מזה הפסד, דכיון דאין לו מעות לא חייבה אותו התורה לזה, אפ"ה בענינינו הוא מחוייב בדבר דלאו דלא תעמוד וגו' כולל שיעשה כל טעדיק דאית ליה כדי להציל חבירו מרעתו.

תדע דאמרינן בסנהדרין ע"ג דאפילו אם אינו יכול להצילו בעצמו כשהוא טובע, מחוייב להטריח ולשכור פועלים שיצילוהו מרעתו, וא"כ לפי מה שאיתא בספרי דלאו דלא תעמוד כולל נמי ענין ממון כנ"ל הוא ג"כ בכל גווני כנ"ל. ואם המעות שיטיל על זה אין בטוח שיגבם לבסוף, אין מחוייב בדבר שיהיה לו הפסד כדי להציל חבירו מהפסד, ואם דבר זה נוגע לחבירו לסכנת מות יש בזה דין אחר ועיין לקמן בח"ב פרק כ' בס"ב מה שכתבתי בזה.

שם ח"ב, ענין חומש פרק כ': בו יבואר פרטי דין המבזבז צדקה: א. איתא בכתובות מט דהתקינו חז"ל באושא המבזבז אל יבזבו יותר מחומש... ב. יש אומרים דהא דאמרינן אל יבזבו יותר מחומש היינו בשרוצה מעצמו לחפש אחר עניים ולחלק להם צדקה, אבל

כשבאו לפנינו עניים רעבים או ערומים שהוא חייב להשביעם ולכסות מערומיהם כאשר אמרה התורה די מחסורו אשר יחסר לו, או שרואה שבוים שהוא חייב לפדותם כאשר צוה השי"ת ורצונו לתת ע"ז יותר מחומש, רשאי ומידת חסידות הוא [רמב"ם בפ"י המשנה פ"א דפאה ועיין בהג"ה לעיל]. ונראה דמיירי באופן שאין נוגע לפיקוח נפש ממש אבל אם נוגע לפיקוח נפש ממש כגון שהשבו עומד למות או הרעב יכול לבוא לידי סכנה ע"י רעבונם, אין שייך בזה שיעור חומש ולא אמרו בב"מ סב רק דחיי קודם לחיי חבירו אבל דעשרו קודם לחיי חבירו לא מצינו.

* הג"ה: אף דאמרו בב"ב דף י שבי כולו איתנהו ביה, מ"מ מצינו כ"פ אופנים שאין בו סכנות רק שרוצין אותן לעבדים וכה"ג [עיין בהוריות יג. בגמרא היו ואביו ורבו בבית השבי הוא קודם לרבו ורבו קודם לאביו, ואמו קודמת לכולם, והיינו אפילו לדידיה משום דאית בה זילותא, ועיין ביו"ד בסימן רנ"ב בש"ך ס"ק י' דמיירי באופן דלית ביה סכנת נפשות דאל"ה הוא קודם לכולם]. ובדברינו ניחא מאד מה דאיתא בב"ב יא במעשה דבנימין הצדיק דמכיון שאמרה לו האשה אם אין אתה מפרנסני הרי אשה ושבעה בניה מתים עמד ופרנסה משלו ולא מתחילה לפי שהיה הרבה משיעורו.

חומת הדת: מאמר חיוזק הדת מאמר ג': בו יבואר גודל החיוב לחזק את הדת מפני < קמ > אהבת ישראל וכו'. ...והנה ידוע שמנהיגי העדה קרואים בשם עינים, וכדכתיב ונעלם מעיני העדה, ועל כן אם הם מסיחים דעתם מלהורותם דרך ה', נחשבים בני העדה כמו ההולך בדרך בעצימת עינים שהוא עלול לבוא לידי סכנה ליפול באחת הפחתים, כן ממש בעניננו עלול ההמון לבוא ח"ו לידי סכנת מות על ידי עבירות של חייבי כריתות וכדומה, וזהו מה שהבאתי לעיל בסוף מאמר שני בשם תנא דבי אליהו כל מי שסיפק בידו וכו' עיי"ש. ולהיפך אם הוא צופה ומביט על עניניהם ושומרם מלהלכד ברשת היצר הרע שכרו גדול מאוד, כי יש שכר מיוחד לפרנסי ישראל לעולם הבא כדאיתא בספרי פרשת פנחס והובא ברש"י על הפסוק ויקח את יהושע עי"ש *:

* הג"ה: ובאמת כל עניננו שאנו עוסקים בו, דומה למי שראה את חבירו טובע בנהר או שאר סכנה שמצוה להצילו, ואסור לעמוד על דמו, שנאמר לא תעמוד על דם רעך, ואם אין בכחו להציל בעצמו, מחוייב לשכור אחרים להציל. ואם נתעצל מזה, עובר בלאו דלא תעמוד הנ"ל [כדאיתא בחושן משפט סימן תכ"ו]. ופשוט דהוא הדין אם רואה לחבירו שנחלה במחלה עצומה, ומרוב חולשת דעתו רוצה לאכול דברים הגורמים מיתתו ח"ו, בודאי מחוייב בכל כחו למונעו מזה,

ואף בזה כשאנו רואים אנשים שמרוב חולשת דעתם וגודל טירדתם בהבלי הזמן נשתכחה מהם תורת ה' וגודל חיוב קיום מצותיו, ועל ידי זה באים לעבור על דברים שנכרתת נפשם מארץ החיים, בודאי אסור לנו להתעצל מלזרזם לקיים דברי ה' כדי שלא יחול עליהם חרון אף ה' ח"ו, כי הקב"ה מאריך אפיה אבל לבסוף גבי דיליה. ודע עוד דכמו שאם אנו רואים אדם שטובע בנהר, אנו מחוייבין לחפש אחרי אנשים שיודעים לשוט בעומק המים, ואפילו בשכר, כדי שיוכלו להציל את הנטבע וכו"ל, כך בעניננו צריכים לחפש אחרי אנשים דרשנים גדולים ויראי אלקים היודעים להמשיך לבם של ישראל לאביהם שבשמים:

ביאור הלכה: או"ח סימן שכט: ...ודע עוד שראיתי בפמ"ג שכתב דמי שהיה חייב < קמא > מיתת ב"ד [בימים הקדמונים] ונפל עליו הגל דמפקחין עליו דהלא אין ממיתין אותו בשבת וחיי שעה יש עכ"פ, ולענ"ד לא נהירא כלל דהתורה חסה על חיי שעה היינו למי שחסה על חיים שלו, לאפוקי בזה דגברא קטילא הוא מחמת רשעתו, ולא עדיף מרועי בהמה דקה דקי"ל ביו"ד קנ"ח דאין מעלין אותו מן הבור: =וכן השיג על הפרמ"ג ב"שועות ישראל" בהשמטות לסי' כז מבוא בטהרת אוזב על אגודת אוזב ערך מחתרת אוצ"ח כ"ח 215

פתחי תשובה: [להר"ר ישראל איסר איסערלין ז"ל, מו"צ בוויילנא, תרל"ה] או"ח סי' קנ"ו, ילך לעסקיו וכו', המגן אברהם כאן האריך באיסור לשון הרע...

< קמב >

וראיתי להזכיר פה ע"ד אשר כל הספרי מוסר הרעישו העולם על עון לשון הרע ואנכי מרעיש העולם להיפך, עון גדול מזה וגם הוא מצוי יותר, והוא מניעת עצמו מלדבר במקום הנצרך להציל את העשוק מיד עושקו. דרך משל, במי שראה באחד שהוא אורב על חברו בערמה על הדרך במדבר להרגו, או שראה חותר מחתרת בלילה בביתו או בחנותו, היתכן שימנע מלהודיע לחבירו שיזהר ממנו משום איסור לשון הרע, הלא עונו גדול מנשוא שעובר על לא תעמוד על דם רעך, וכן בענין ממון הוא בכלל השבת אבידה, ועתה מה לי חותר מחתרת או שרואה משרתיו גונבים ממנו בסתר, או שותפו גונב דעתו בעסק, או שחבירו מטעהו במקח וממכר, או שלוח מעות והוא גברא דלאו פרענא הוא, וכן בעניני שידוך והוא יודע שהוא איש רע ובליעל רע להתחתן עמו, כולן בכלל השבת אבידת גופו וממונו.

ועתה איה לנו הגדר והגבול לומר עד פה תדבר ולא יותר. והכלל בזה שהדבר מסור ללב, אם כוונתו לרעת האחד הוא לשון הרע, אבל אם כוונתו לטובת השני להצילו ולשמרו, הוא מצוה רבה. וזהו לדעתי עומק כוונת הירושלמי שהביא המ"א דמותר לדבר לשון הרע על בעלי המחלוקת, ולכאורה קשה ע"ז מהא דאמרינן מו"ק (טז) דיליף דבשליח ב"ד אין בו משום לשון הרע מדהגיד למשה העיני האנשים ההם תנקר וכו', ומאי ראייה הא עדת קורח ה"ה בעלי מחלוקת. והוא אשר דברתי, דודאי גם על בעל מחלוקת אין לספר בחינם, רק בדבר המחלוקת שהוא צופה רעת חבירו אז מותר לגלות גנותו להצלת חבירו, ולפי"ז מוכיח שפיר דמה שאמר למשה מה שאמרו עדת קורח הוא בלא תועלת וע"כ הוא רק משום דשליח ב"ד מותר. שוב מצאתי כן בגליון הש"ס על הירושלמי.

ועתה כמה פעמים אנו רואים תקלת חבירינו בהרשת הפרוסה לרגליהם מאדם רע וכובשים פנינו באמרינו מה לנו להכניס בדבר אשר אינו נוגע לנו. ועי' תשובת מקום שמואל (סי' צא) אהא דמתאמרי באפי מרא לית ביה משום לישנא בישא, היינו דוקא במתכוין לשם תוכחה אבל לא לקנטור עי"ש. ובדברים כאלו וכיו"ב כבר אמרו חז"ל בדבר המסור ללב נאמר ויראת מאלקיך.

חזון איש: יו"ד הלכות עבודת כוכבים סימן ס"ט: [בתוך דבריו] א) ירושלמי תרומות פ"ה ה"ד סיעת בני אדם וכו' אפילו כולן נהרגין לא ימסרו נפש אחת

< קמב >

מישראל, יחדו להם אחד כגון שבע בן בכרי וכו'...

...ויש לעיין באחד רואה חץ הולך להרוג אנשים רבים ויכול להטותו לצד אחד ויהרג רק אחד שבצד אחד, ואלו שבצד זה יצולו, ואם לא יעשה כלום יהרגו הרבים והאחד ישאר בחיים, ואפשר דלא דמי למוסרים אחד להריגה דהתם המסירה היא פעולה האכזרית של הריגת נפש ובפעולת זה ליכא הצלת אחרים בטבע של הפעולה אלא המקרה גרם עכשיו הצלה לאחרים גם הצלת האחרים קשור במה שמוסרין להריגה נפש מישראל, אבל הטיית החץ מצד זה לצד אחר היא בעיקרה פעולת הצלה, ואינה קשורה כלל בהריגת היחיד שבצד אחר, רק עכשיו במקרה נמצא בצד אחד נפש מישראל ואחרי שבצד זה יהרגו נפשות רבות, ובוזה אחד, אפשר דיש לנו להשתדל למעט אבידת ישראל בכל מאי דאפשר, והלא לולינוס ופפוס נהרגו בשביל להציל את ישראל כמ"ש רש"י בתענית י"ח ב' ד"ה בלודקין, ואמרו שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן, מיהו הכא גרע דהורג בידים, ולא מצינו אלא דמוסרין אבל להרוג בידים אפשר דאין הורגין, והא דהרגו שבע בן בכרי דמורד במלכות היה, ומיהו צ"ע בתוס'.

(ב) בבא מציעא ס"ב א' מוטב שישתו שניהם וכו', מודה בן פטורא שהוא ורכו בשבי, שפודה את עצמו, דאינו חייב בהידור רבו במקום פיקוח נפש וכדאמר הוריות י"ג א',

והכא טעמא דבן פטורא דכיון דיש חיי שעה לשניהם, דאם ישתו שניהם יחיו לפי שעה, וקיי"ל יומא פ"ה א' דעל חיי שעה מפקחין את הגל, א"כ אין חיי עולם שלו דוחה חיי שעה של חבירו,

ואע"ג דמסכנין חיי שעה בשביל ספק הצלת חיי עולם כדאמר בע"ז כ"ז ב' הכא שאני שהרי שניהם שוין בזכות חיי עולם וכל אחד מהם שישתה יחיה חיי עולם ובא לבכר עצמו על חבירו משום שהמים שלו, אינו יכול לזכות בזה כיון שיש חיי שעה לשניהם, ועוד דנהי דיורדין לספק הפסד חיי שעה משום ספק הצלה מ"מ אינו בדין לדחות חיי שעה של זה בשביל חיי עולם של חבירו.

ורבי עקיבא סבר דמשום חייך קודמין נפטר מהצלת חיי שעה של חבירו, ונראה דאין חבירו רשאי לגזול ממנו מימיו דאע"ג דאדם רשאי להציל עצמו בממון של חבירו, הכא כבר הוכרע הדין דחייך קודמין, והוי הגוזל גוזל נפש של חבירו.

ונראה דאם יש לאחד מים ולפניו שני צמאים, נמי תלוי בפלוגתא, דלבן פטורא נותן לשניהם וימותו שניהם, דהא אף אם יתן לאחד יתחייב לחלוק עם חבירו, ולרבי עקיבא יתן לאחד שירצה, ואע"ג דלהנותן ליכא משום חייך קודמין מ"מ כיון שזה שיזכה יציל עצמו כדין, רשאי הנותן ליתן לו, ונראה דחייב ליתן לאחד כיון דבשביל חייך קודמין אמרה תורה דחיי עולם שלו קדם לחיי שעה של שנים, גם הנותן צריך להשתדל טפי בהצלת חיי עולם.

ואם אחד מהם קדם לחבירו כגון כהן ואינך דתנן בהוריות י"ג, הקודם זוכה, ואם שניהם שוין נותן למי שירצה, ולבן פטורא אין נפקותא בכהן אלא במקום דלא שייך חיי שעה לשניהם כגון פדיון שבויים והצלה מן הנהר, אבל בקיתון של מים נותן לשניהם. [נוע"ע דברי חזו"א בגליונות לחידושי רבינו חיים הלוי, יסודי התורה פ"ה שביאר עוד בענין זה].

✧ נספחים ✧

< קמר >

* נספח א: מהו להציל עצמו בממון חברו * *

בבא קמא ס: ויתאווה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער ויבקעו שלשת הגבורים במחנה פלשתים וישאבו מים מבור בית לחם אשר בשער [וגו'], מאי קא מיבעיא ליה, אמר רבא אמר ר"נ טמון באש קמיבעיא ליה אי כר' יהודה אי כרבנן ופשטו ליה, מאי דפשטו ליה, רב הונא אמר גדישים דשעורים דישאל הוה דהוה מטמרי פלשתים בהו וקא מיבעיא ליה מהו להציל עצמו בממון חברו, שלחו ליה אסור להציל עצמו בממון חברו, אבל אתה מלך אתה [ומלך] פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין.

רש"י: גדישין דשעורין הוו, אקרא סמך דכתיב ותהי חלקת השדה מלאה שעורין: מלך פורץ, גדר שדה אחרים לעשות לו דרך ולאוכלוסין שלו דאמרי' בב"ב (דף ק) דרך המלך אין לה שיעור: מלאה שעורים כו', בדברי הימים: מלאה עדשים, בספר שמואל: ויצילה - שלא ישרפוה הואיל ואסור להציל את עצמו בממון חברו:

תוספות: מהו להציל עצמו בממון חברו, איבעיא ליה אי חייב לשלם כשהציל עצמו מפני פקוח נפש:

רשב"א: מהו להציל עצמו בממון חברו. פי' בתוס' דקא מיבעיא ליה אם חייב לשלם, ונראה שפשוט להם שיכול להציל על מנת לשלם ושלא מדעת הבעלים:

מאירי: אסור לאדם שיציל עצמו בממון חברו על דעת שלא ישלם, הא מ"מ מותר להציל עצמו בממון חברו על דעת שישלם, ודברים אלו דוקא באבדת גופו וכמו שאמרו שיציל עצמו הא הצלת ממונו בממון חברו אפילו על דעת שישלם אסור ודבר זה יתבאר בפרק אחרון. כשם שאסור להציל ממונו בממון חברו כך אסור לגזול על דעת להחזיר וכן להחליף את שלו בשלו ואפילו בשווי בלא ידיעתו, ואם עשה כן אף על פי שמחזיר נקרא רשע שנאמר חבול ישיב רשע גזלה ישלם אף על פי שמשלם נקרא רשע:

דרך המלך אין לה שיעור ורשאי לפרוץ גדר ולעשות דרך ושביל לו ולסיעותיו ואין ממחין בידו, ומ"מ להציל עצמו או ממונו בממון חברו ולהחליף בשוויו, אף על פי שאין יד הדין שולטת עליו, אסור לו לעשות כן, ויזהר מדיני שמים:

שטמ"ק ב"ק קיז: בשם הראב"ד: ...ומציל עצמו בממון חברו הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא דאיכא מילי דקשיין אהדדי. בפרק הכונס צאן לדיר (ס:) אמרינן ויתאו דוד ויאמר מי ישקני מים וגו' מאי קא מיבעיא ליה אמר רב כהנא גדישין דשעורים דישאל הוה מטמרו בהו פלשתים וקא מיבעיא ליה מהו למקלינהו בנורא ואצולי לישראל שלחו ליה אסור להציל וכו'. וגרסינן בקידושין פרק קמא (ח:) התקדשי לי בככר תנהו לכלב וכו', בעי רב מרי כלב הרץ אחריה מהו מי אמרינן חייב לאצולה, אלמא אדם חייב להציל בממון חברו ואם זה חייב להצילו בממונו מה טעם אסור לאדם להציל עצמו בממון חברו.

ואיכא למימר מה שאדם חייב להציל חברו בממונו הני מילי בפניו כדכתיב והשבותו לו אפילו אבדת גופו, אבל שלא בפניו לא נתחייב ממונו בכך, ואפילו בפניו נמי לא שיפסיד זה ממונו אלא שישלם פסידתו כדאמרינן בפרק הכונס (??) נפלה לגינה ונהנית וכו' ואמר רב כשנחבטה ואמרינן עלה לא מיבעיא אכלה וכו' ואימא הכי נמי מבריה ארי וכו' אי נמי מבריה וכו' לית ליה פסידא וכו', כלומר ואפילו מדעתו, אלמא לא מיחייב לאצולי היכא דמטי ליה פסידא.

ואם תאמר שאני אבדת גופו מאבדת ממונו, דאבדת ממונו היכא דאית ליה פסידא לדידיה לא מיחייב כדתנן (ב"מ ??) היה בטל מסלע לא יאמר לו תן לי סלע, אם יש בית דין מתנה בפני בית דין ואם אין שם בית דין בפני מי יתנה שלו קודם, ואלו אבדת גופו תניא (ב"ק פג:) התועה בין הכרמים מפסג ועולה עד שיצא לדרך או לעיר, ומאן לימא לן בהא שלא ישלם את פסידתו. ובאמת וברור משלם שהרי אמרו נרדף ששיכר את הכלים לכל אדם חייב חוץ משל רודף אי טעמא שאין לו להציל עצמו בממון חברו ואף על פי שהוא מסוכן לפי שאין האונס ההוא בא לו מחמת בעל הכלים.

וכן התועה בין הכרמים הוא הטעה עצמו ולא בא האונס מבעל הכרם. ואם תאמר מאחר שמשלם תנאי יהושע למה, איכא למימר שלא היה רשאי לעשות שלא בפני הבעלים והתנה הוא שיהא מותר לפסג ולשלם. ומה שאמרו לו אסור לשרוף כדי להציל שלא בפני הבעלים היה.

מיהו הא קשיא לי וכי לא היה דוד אחרי יהושע ולא שמע התנאי שהתנה על התועה בין הכרמים ולא היה לו לדוד לשרוף הגדישים וא"ת כי לא שמע דוד התנאים אבל הם למה שלחו לו אסור אלא שהוא מלך והלא מותר הוא ובתשלומין. וי"ל כך שלחו לו, בלא תשלומין אסור אבל אתה מלך ומותר לך אפילו בלא תשלומין.

הנה מן הכללות הללו אדם יכול להציל עצמו בממון חברו בין בפניו בין שלא בפניו והוא שישלם פסידתו, אבל להציל ממונו מרובה בממון חברו מועט שלא מדעת חברו אסור דתנן (??) אבל לא יקוץ את השוכה על מנת ליתן לו דמים.

והני מילי שלא בפני חברו אבל בפני חברו אם יתנה עמו לשלם פסידתו חייב להציל ממון חברו, דכיון דלא מטי ליה פסידא מחייב בהשבת אבדתו, כדתניא והתעלמת פעמים שאתה מתעלם וכו' או שהיתה שלו מרובה משל חברו, כלומר אם היתה שלו כשל חברו למה יציל והלא הוא נוטל פסידתו מתוך של חברו אם יתנה עמו על זה נאמר והתעלמת שאם לא יתנה עמו לא יציל, שמעינן מיניה שאם לא היתה פסידתו כשל חברו אינו רשאי להתעלם שמתנה ומציל.

הילכך הנך תנאי דקתני בברייתא דרבי ישמעאל בן ברוקא (ב"ק ??) שיהא זה שופך את יינו ומציל דובשנו של חברו ומפרק עציו וטוען פשתנו של חברו וכו', נהי דשלא בתנאי בעלים אינו חייב דליתא לרבי ישמעאל דעשרה תנאים התנה יהושע ותו לא אבל בתנאי בעלים חיובי מחייב לשפוך יינו ולהציל דבש חברו.

וכן לענין שטף נהר חמורו וחמור חברו אם יתנה עמו ליתן לו דמי שלו חייב להציל. וקרוב אני לומר אם בפניו הוא ויתנה לו שיתן לו פסידתו אף על פי שלא קבל עליו הלה, יכול לפרק ולהציל, לפי שזה רשע הוא ומחוייב בדבר וזה שהוא עושה כדין עושה.

והא דאמרינן (???) שלך קודמת לכל אדם נפקא מינה מאפס כי לא יהיה בך אביון בך בעצמך. והא דאמר רב יהודה אמר רב כל המקיים בעצמו סוף בא לידי כך (??), נראה לי דעל אבדת אביו ועל אבדת רבו קאמר, אבל בשאר כל אדם אין כאן איסור ושלו קודם. וי"ל אפילו על כל אדם כי איך יחוס על סלע שלו יותר ממאה סלע של חברו והיה לו לבטוח על הבורא לשלם גמולו בכמה כפילות על מצות השבת אבדת חברו.

ועל ענין ויתאו דוד ויאמר מי ישקני מים, שאמרו רבותינו גדישים דעדישים היו דהו מטמרו בהו פלשתים, קשיא לי שכבר כתוב למעלה מזה ואחריו שמה בן אגא הררי ויאספו פלשתים לחיה ותהי שם חלקת השדה המלאה עדשים והעם נס מפני פלשתים ויתיצב בתוך החלקה ויצילה ויך את פלשתים ויעש ה' תשועה גדולה, ואחרי זאת כתב וירדו שלשה מהשלשים ויבאו אל קציר אל דוד אל מערת עדולם וחיל פלשתים חונה בעמק רפאים, וכל הענין כלו, ועל זה כתיב ויתאו דוד.

ויש לומר כי המעשה הראשון היה שהציל החלקה מיד פלשתים שבאו לקצרה ולשלול אותה, ואחר כך באו פעם אחרת כאשר נקצרה החלקה בתוך הגדישים ונחבאו שם. וזה לא ידעתי מאין למדו כל זה ואולי מן הענין הסמוך אל קציר כלומר אחרי שנקצרה שלא אמר בימי קציר, כלומר שנסתפק להם ובאו ושאלו את דוד וגם הוא נסתפק לו ושלח ושאל.

אלא שקשה לי רב נחמן דאמר טמון באש קא מיבעיא ליה ואמרינן בגמרא התם טמון וחדא מהנך קא מיבעיא ליה ומנא ליה הא דטמון איבעיא ליה כלל. אפשר משום דכתיב וירדו שלשה מהשלשים וגו', בתר ההוא מעשה דחלקת עדשים משמע ליה דלמילתא אחרינא כתביה בתריה, ושמעתא אחריתי איבעיא ליה בהדי האיך דאלו להנך אמוראי אחריני המאוחר מוקדם, והאי וירדו שלשה מהשלשים כבר ירדו קאמר כלומר ירדו ושאלו אם הוא מותר לשרוף או להחליף וכיון שראו שלא רצה דוד לא לשרוף ולא להחליף עמד שמה בן אגא והציל בגבורתו ונלחם עם פלשתים ונצחם. והטעם למה הקדים המאוחר לפי שהיה מספר בגבורת שלושת הגבורים הראשונים תחכמוני הוא עדינו העצני ואלעזר בן דודו ושמה בן אגא הררי והיה מיוחד גבורת כל אחד ואחד ואחר כך סיפר גבורת שלשתם יחד. הראב"ד ז"ל:

פרשת דרכים דרוש י"ט: ...ודע דבפרק הכונס אמרינן ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור מבית לחם אשר בשער ויבקעו שלשת הגבורים במחנה פלשתים וישאבו מים מבור בית לחם אשר בשער, מאי קא מיבעיא ליה אמר רבא אמר ר"ן טמון באש קא מיבעיא ליה אי כר"י אי כרבנן. ופרש"י טמון באש קא מיבעיא ליה, מעשה בא לפניו במחנה ששרפו אנשיו גדיש של ישראל ונצרך לשאול הלכה אם חייבים לשלם כלים הטמונים בתוכה כר"י או פטורים כרבנן, רב הונא אמר גדישים דשעורים דישראל הו דהו מיטמרי פלשתים בהו, וקא מיבעיא ליה מהו להציל עצמו בממון חברו, שלחו ליה אסור להציל עצמו בממון חברו כו'.

וכתבו התוס' מהו להציל עצמו בממון חברו, איבעיא ליה אם חייב לשלם כשהציל עצמו מפני פקוח נפש, ע"כ. כוונת דבריהם דודאי לא נסתפק דוד אם מותר להציל עצמו בממון חברו במקום סכנה דאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ואיך יתכן שהשיבו לו הסנהדרין דאסור להציל עצמו בממון חברו, אלא דמה שנסתפק דוד הוא דנהי דמותר להציל עצמו מ"מ חייב לשלם או דלמא פטור כיון דברשות קא עביד, והשיבו לו דחייב לשלם וכ"כ הרא"ש יע"ש. ולפ"ז מאי דאמרינן בגמ' בשלמא למ"ד למיקלי היינו דכתיב ויתיצב בתוך החלקה ויצילה כו', הכוונה היא שחייב אותם לשלם דמי העדשים והשעורים.

אך רש"י ז"ל כתב ויצילה שלא ישרפה הואיל ואסור להציל עצמו בממון חברו, ע"כ. משמע דס"ל דמה שנסתפק דוד הוא אם מותר להציל עצמו בממון חברו, והדבר הוא תימה בעיני דאין יתכן דבמקום פקוח נפש אסור להציל עצמו בממון חברו:

גמרא בבא קמא קיז: ההוא גברא דהוה מפקיד ליה כסא דכספא סליקו גנבי עילויה, שקלה יתבה להו, אתא לקמיה דרבה פטריה א"ל אביי האי מציל עצמו בממון חברו הוא,

אלא אמר רב אשי חזינן אי איניש אמיד הוא אדעתא דידיה אתו, ואי לא אדעתא דכספא אתו.

ההוא גברא דהוה מפקיד גביה ארנקא דפדיון שבויים סליקו גנבי עילויה, שקלה יהבה ניהלייהו, אתא לקמיה דרבא פטריה א"ל אביי והא מציל עצמו בממון חבירו הוא, א"ל אין לך פדיון שבויים גדול מזה.

ההוא גברא דאקדים ואסיק חמרא למברא קמי דסליקו אינשי במברא בעי לאטבועי, אתא ההוא גברא מלח ליה לחמרא דההוא גברא ושדייה לנהרא וטבע, אתא לקמיה דרבא פטריה, אמר ליה אביי והא מציל עצמו בממון חבירו הוא, א"ל האי מעיקרא רודף הוה, רבה לטעמיה דאמר רבה רודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו ושיבר את הכלים בין של נרדף בין של כל אדם פטור שהרי מתחייב בנפשו ונרדף ששיבר את הכלים של רודף פטור שלא יהא ממנו חביב עליו מגופו אבל של כל אדם חייב דאסור להציל עצמו בממון חבירו, ורודף שהיה רודף אחר רודף להציל ושבר כלים בין של נרדף בין של כל אדם פטור ולא מן הדין, אלא שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם שמציל את חבירו מן הרודף.

רש"י: אמיד, עשיר: אסיק חמריה למברא, מכניס חמורו לספינה מעבר הנהר והיו בה אנשים: בעא, חמרא לטבועי מעברא: מלח ליה, דחפו לחמור והשליכו למים, לשון אחר מלח ליה כמו המלחים (יונה א) התחיל המלח להציל הספינה ודחפו והשליכו: [האין], בעל החמור רודף הוא להרוג נפשות:

ושיבר את הכלים, בין של נרדף בין של כל אדם פטור מלשלם שהרי מתחייב בנפשו הוא ברדיפה זו ואפילו אין הורגו דתנן בפרק בן סורר ומורה ואלו ניתנו להציל בנפשו הרודף אחר חבירו להורגו ונמצא תשלומין וחייב מיתה באין כאחד: מגופו, שהרי נרדף זה רשאי להרוג את רודפו שנאמר (שמות כב) אם במחתרת ימצא הגנב התורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו: ולא מן הדין, שהרי המציל עצמו בממון חבירו חייב כ"ש מציל אחרים בממון חבירו.

מאירי: מי שהיה אצלו פקדון ובאו גנבים בביתו ומתירא על עסק נפשות, וקדם הוא ונתן להם הפקדון ונתפייסו והלכו להם, והרי שהציל עצמו בממון חבירו, אומדין אם הוא עשיר בעצמו עד שנראה לבית דין שלא בשביל הפקדון באו חייב לשלם, שהרי אף אם נדונוהו באנסוהו להביא הרי אמרו עליו שהוא חייב, ואם נראה לבית דין שבשביל הפקדון לבד הם באים פטור, שהרי זה כעומד על הממון ואומר לו תנהו, וכן אם היה אצלו פקדון מפדיון שבויים והוא עני ובאים גנבים ומתירא על עסקי נפשות, הואיל ומן הסתם על פקדון זה הם באים אם מסרו להם פטור ואין לך פדיון שבויים גדול מזה:

ספינה שהיה משאוי שלה כראוי ובא אחד והרבה במשאה ובא אחד מבני הספינה והשליך לים מה שהכניס זה בה פטור, שזה רודף הוא, ומ"מ אם הכניסו כאחד או שרעש הים סוער והם צריכים להקל ממשאה ובא אחד והשליך פטור המשליך, אלא שאחריות זה שהפסיד הוא על בני הספינה כפי המנהג הידוע להם על הדרך שבארנו, וגדולי המחברים כתבוהו בפנים אחרים ואיני יודע אם כונו למה שביארנו:

רודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו ושבר את הכלים, בין של נרדף בין של כל אדם, פטור, הואיל והתיר עצמו למיתה אין עליו תשלומין, ונרדף ששבר את הכלים, אם של רודף פטור שלא יהא ממנו מביב עליו מגופו, של אחרים חייב שהמציל עצמו בממון חבירו חייב לשלם:

רודף שהיה רודף אחר הרודף להושיע את הנרדף ושבר את הכלים בין של רודף בין של נרדף בין של כל אדם פטור, לא מן הדין אלא תקנה היא שלא ימנע מלהציל או יתאחר שלא לשבר את הכלים במרוצתו, והדברים שוים בכל אלו בין רודף אחר חבירו להורגו ובין

רודף לדבר עברה כגון למשכב זכור או אחר אחת מכל העריות כמו שיתבאר בסנהדרין פרק סורר:

רמב"ם: חובל ומזיק פרק ח: ספינה שחשבה להשבר מכובד המשווי ועמד אחד מהן והקל ממשאה והשליך בים פטור, שהמשא שבה כמו רודף אחריהם להרגם ומצוה רבה עשה שהשליך והושיעם.

השגת הראב"ד: ספינה שחשבה וכו' שהמשא שבה כמו רודף אחריהם להרגם. א"א אין כאן לא מלח ולא תבלין שאין כאן דין רודף כלל, ואין זה דומה למעשה דחמרא דפרק הגוזל ודין זה שהטיל לים אע"פ שהטיל משל איש אחד מחשבין על כולם לפי משאם כדאיתא בגמרא.

[באחרונים: עיין שדי חמד מערכת א' אות טז אין לך דבר שעומד בפני פ"נ וכו', ח"א עמ' 14 אריכות בכל ענין מציל עצמו בממון חבירו עיי"ש].

- - - עד כאן להציל עצמו בממון חבירו - - -

< קמה >

נספח ב: אין פודין את השבויים יתר על דמיהם

גיטין מה. מתני': אין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם, ואין מבריחין את השבויין מפני תיקון העולם, רשב"ג אומר מפני תקנת השבויין.

גמ': איבעיא להו האי מפני תיקון העולם, משום דוחקא דצבורא הוא, או דילמא משום דלא לגרבו ולייתו טפי, ת"ש דלוי בר דרגא פרקא לברתיה בתליסר אלפי דינרי זהב. אמר אביי ומאן לימא לן דברצון חכמים עבד, דילמא שלא ברצון חכמים עבד.

ואין מבריחין את השבויין מפני תיקון העולם, רשב"ג אומר מפני תקנת שבוין. מאי בינייהו, איכא בינייהו, דליכא אלא חד.

רש"י: מפני תקנת שבוין, בגמ' מפרש לה. גמרא: מפני דוחקא דציבורא הוא, אין לנו לדחוק הצבור ולהביאו לידי עניות בשביל אלו או דילמא, דלא ימסרו עובדי כוכבים נפשיהו וליגרבו ולייתו טפי מפני שמוכרין אותן ביוקר ונפקא מינה אם יש לו אב עשיר או קרוב שרוצה לפדותו בדמים הרבה ולא יפילהו על הצבור.

בתליסר אלפי דינרי, אלמא משום דוחקא דציבורא הוא. דליכא אלא חד, שבו ת"ק חייש לתיקון העולם כולו שמא יקצפו על השבויים העתידיים לבא ויתנום בשלשלאות ובחריצים ורבי שמעון לא חייש אלא אם כן יש שבוין אחרים עמו שמא יקצפו השבאין לייסרן ביסורין.

תוספות: דלא ליגרבו ולייתו, והא דתניא בפ' נערה (כתובות נב.) נשבית והיו מבקשין ממנה עד עשרה בדמיה פעם ראשון פודה שאני אשתו דהויא כגופו יותר מבית דהכא ועל עצמו לא תיקנו שלא יתן כל אשר לו בעד נפשו ור' יהושע בן חנניא דפרקיה לההוא תינוק בממון הרבה בהניזקין (נח.) לפי שהיה מופלג בחכמה אי נמי בשעת חורבן הבית לא שייך דלא ליגרבו.

תוספות: לקמן נח. כל ממון שפוסקין עליו [במעשה דרבי יהושע בן חנניא שפדה תינוק אחד בממון הרבה], כי איכא סכנת נפשות פודין שוביין יותר על כדי דמיהם כדאמרין בפרק השולח (מד.) גבי מוכר עצמו ואת בניו לעכו"ם כ"ש הכא דאיכא קטלא, אי נמי משום דמופלג בחכמה היה.

ספר חסידים, סימן תקנ"ו: כתיב (נחמיה ה ח) ואומרה להם אנחנו קנינו את אחינו היהודים הנמכרים לגוים כדי בנו, מכאן אמרו אין פודין את השבויים אלא בכדי דמיהן. יש חילוק אם חכם הוא וצדיק וצריכים לו רבים שאני וכן ספרים אם ספר שיש בו חידושים ואין במדינה כיוצא בו הרי פודין ביותר.

חידושי הרמב"ן: משום דוחקא דצבורא הוא או דילמא משום דלא ניגרי בהו טפי, ונפקא מינה לעשיר שפודה עצמו או שרצה חבירו לפדותו בממון מרובה.

וקשיא לן ותפשוט ליה מדתניא בפ' נערה שנתפתתה נשבית והיו מבקשין ממנו עד עשרה בדמיה פעם ראשונה פודה וכו' רשב"ג אומר אין פודין את השבויין יותר מכדי דמיהן מפני תקון עולם. ואוקימנא התם ואע"ג דפרקונה כנגד כתובתה אלמא אע"ג דליכא דוחקא דצבורא אין פודין, ואי אמרת משום דרבנן פליגי עליה תפשוט דתנאי היא, ויש שמחלקים בה אבל דברי הבאי הם, וי"ל בטעמא דתקנתא פליגי התם והכא הלכה או אין הלכה קא מיבעיא לן,

אבל מצאתי לר"ח ולרבינו יצחק ז"ל שפסקו שם הלכה כרשב"ג והשמיט רבינו בכאן בעיא זו, ומדבריהם למדנו דמתני' רשב"ג דהתם היא, וכן משמע מדקאמר התם כי האי לישנא דמתני' אין פודין את השבויין יותר מכדי דמיהן מפני תיקון העולם ש"מ דת"ק לית ליה תיקון העולם כלל בזו ומתני' רשב"ג היא ואע"ג דפליג בסיפא לאו מכלל דרישא לאו רשב"ג, א"נ רבנן נמי כרשב"ג ס"ל בהא ורישא דמתני' סתמא דרבים היא והיא סתמא לאו סתמא היא אלא יחידאה הוא, אלא שמן התימה הוא שלא נפשטה בעיא זו בכאן, אבל מצינו כיוצא בה בתלמוד, שהרי בפרק זה (מב:) מעוכב גט שחרור אם אוכל בתרומה אם לאו בעיא ולא איפשיטא ובפ' המביא אשם תלוי במס' כריתות (כד:) אסיקנא דרשב"ג סבר מעוכב גט שחרור אוכל בתרומה, וכן כתב הנגיד בהלכתא גברתא דמתני' סתמא כרשב"ג דהתם והלכתא כותיה,

ואי קשיא הא דאמרי' בפ' הניזקין העבודה לא אזוז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקים עלי אמרו לא זוז משום עד שפדאו בממון הרבה, וי"ל דהתם בשעת חרבן הבית וליכא משום דמיגרי בהו טפי שהרי כולם בשבי הלכו, א"נ ר' יהושע דעבד לגרמיה הוא דעבד ות"ק דפליג עליה דרשב"ג היינו ר' יהושע ולא ס"ל כוותיה. [=ע"ע בענין זה ברשב"א, ריטב"א, ר"ן על הרי"ף, יש"ש לקמן ועוד].

וי"א דכל היכא דאיכא חששא דמיתה פודין אותן בכל ממון שיכולין לפדותן, ולא מסתבר דכל שבי כולוהו איתנהו ביה, ועוד דגבי אשה איכא חששא דעריות ולא חששו ואע"ג שקרקע עולם היא היה להם לחוש,

ומסתברא תלמיד חכם פודין אותו בכל ממון שבעולם וליכא משום דוחקא ולא משום איגרוי שאם אבדו ישראל ממון או מתו משונאיהם הרבה יש לנו כיוצא בהם ות"ח אין לנו כיוצא בו וקודם לפדות למלך כדאיתא במסכת הוריות (יג.), הילכך אין לחמוד כסף וזהב עליו, ור' יהושע משום שהכיר בו בוודאי שהוא תלמיד ותיק פדאו בממון הרבה.

שו"ת רדב"ז: ח"א סימן מ: שאלת ממני אודיעך דעתי על הא דתנן אין פודין את השבויים יותר על כדי דמיהן אי הוי דמיהן כעבד הנמכר בשוק או הוי דמיהן כמו שנמכרים השבויים עכו"ם:

תשובה: כבר נהגו כל ישראל לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהן הנמכרים בשוק, שהרי זקן או קטן אין שוה בשוק יותר מעשרה דינרין ופודין אותו בק' או יותר, וטעמא דמנהגא הוא משום דקי"ל דטעמא הוא דילמא ליגרו וליתו וימסרו עצמן לשבות מהם, הרי אנו רואים בזמן הזה שהשבאים אין יוצאים לכתחלה בשביל ישראל אלא לכל מי שימצאו הילכך אפי' שפודין אותם יותר ממה ששוה בשוק כיון שאין פודין אותם יותר ממה שנפדין שאר עכו"ם מותר והנח להם לישראל שהם גומלי חסד בני גומלי חסד.

והכי איכא למידק ממתני' דלא קתני אין פודין את השבויים יותר מכדי שיוויין אלא יותר מכדי דמיהן, משמע דמיהן של שבויים הרגיל בכל השבויים, אבל לפדות אותם יותר מכדי שאר השבויים של שאר לשונות עכו"ם אין ראוי דהא איכא למיחש דילמא כיון שפודין אותם יותר משאר השבויים יצאו לכתחלה לבקש יהודים וימסרו עצמם עליהם ואיכא נמי דוחקא דצבורא וכ"ש שכבר נתפרסם שישראל פודין את השבויים אף על פי שאין להם משלהם כלום שודאי יעלו הרבה במחיריהם.

וא"ת הרי אנו רואים שפודין אותן יותר מכדי דמי שאר השבויים, ומעשים בכל יום כן, וכל המרבה להתעסק במצוה זו הרי זה משובח. וי"ל דסמכו להם על א' מג' או ד' טעמים: חדא שיש עכו"ם שבוי שפודין אותו בערך זה שאנו פודין הישראל ואע"פ שזה משלו וזה משל אחרים או שזה עכו"ם חזק ואמין לעבודה וזה הישראל חלוש וכחוש לזה מ"מ לא יהיה מגמתו של השבאי לבקש ישראל אלא לבקש בעלי פדיון גדול. א"נ שמא יש בתוכם חכם שפודין אותו בכל ממון או אפי' שאין עתה ת"ח אם יש בהם מי שמוכן לזה

פודין אותו בכל ממון, או שמא יש בהם קטנים יעבירום על הדת נמצא שאין אנו פודין אלא הדת, ובדרך כלל כופין אותם לחלל שבתות ומועדות ומיסרין אותם ביסורים קשים ממות:

ואע"פ שיש לבעל הדין לומר על כל התנאים הללו אומר התנא אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהן, מ"מ יש לדחות דדילמא לאו איירי התנא בשבויים דאית בהו כל הני דאמרן, וכיון שהדבר ספק הנח להם לישראל ויחזיקו במדה כיון שהם שמחים וששים בה יש להם בזה שכר גדול. ותו שאין אנו כופין אותם אלא הם בעצמם מתנדבין אין כאן בית מיחוש ומצוה רבה איכא ויפה נהגו להחזיק במדת אברהם אע"ה דכתיב נדיבי עמים עם אלהי אברהם:

שו"ת רדב"ז ח"א סימן תצ"ה: שאלת ממני אודיעך דעתי במי שחייב ממון לעכו"ם או כסף גולגלתא אם חייבים הצבור לפרוע עליו.

תשובה: הדבר ברור שזה בכלל פדיון שבויים שאם לא יפרע יאסרוהו בבית האסורין או יכוהו עד שתצא נפשו וימות תחת השבט וכל ישראל מצוין לפדותו וכן נהגו בכל גלילות ישראל שפורעים המס הקצוב אקרקפתא דגברי על ענייהם ולפרוע מה שיש עליהם ממלוה וכיוצא בה אלא שצריך לדקדק לדעת שהוא עני ואין ידו משגת אבל אם הוא רמאי או שרגיל ללות מן העכו"ם כדי שיפדו אותו אין פודין אותו ואם בקשו להורגו פודין אותו אפילו אחר כמה פעמים וכן כתב הרמב"ם ז"ל פ"ח מהלכות מתנות עניים ע"ש וכבר הארכתי בזה בתשובה אחרת.

ולענין אין פודין את השבויים יומר /ביותר/ מכדי שוויים הנ"מ אינש דעלמא אבל ת"ח פודין אותו בכל ממון שבעולם וכההוא עובדא דרבי יהושע בן חנניה בההוא ינוקא דאמר מי נתן למשיסה יעקב וכו' וכדאיתא פרק הניזקין וכתוב יקרה היא מפנינים וגו' וכן כתבו הראשונים ז"ל. ותו דעיקר טעמא דאין פודין את השבויים יותר מכדי שוויים הוי משום דלא ימסרו עצמן עליהם והכא כיון דידע דלפי שהוא ת"ח נותנין בו ערך זה לא שייך האי טעמא דלאו בכל אתר שכיחי ת"ח וגם השבאים בעצמם אינם מכירים מי הוא ת"ח ולפי טעם זה כשפודין ת"ח יותר מכדי שוויו מודיעין לשבאי שמפני שהוא ת"ח נותנין בו כל כך.

ים של שלמה: גיטין פ"ד סימן ס"ו: מתניתין (מה.) אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהם, שראויים למכור בשוק בתורת עבדות, מפני תיקון העולם, ואין מבריחין את השבויים, מפני תיקון העולם, ר"ג אומר מפני תקנת שבוים. מסקינן בסוגיא, איבעיא להו מפני תיקון העולם משום דוחקא דציבורא או משום דלא ליתא [וליגרי בהו], ת"ש דלוי בר דרגה פרקה לברתיה בתליסר אלפי דינרי. אמר אביי מאן לימא לן דברצון חכמים עבד. ולא אפשר.

והקשו התוספות והרא"ש (סי' מד) אחריהם הא דגרסינן בכתובות פרק נערה (נב.) נשבית והיו מבקשין ממנו עד עשרה בדמים, פעם ראשונה פודה, משום דאשתו חשיבא כגופו יותר מבתו, ועל עצמו לא תקון רבנן שלא יתן כל אשר לו בעד נפשו, וכן תלמיד חכם שנשבה בהא לא תקון רבנן, כדאמרינן פרק הניזקין (נח.) דר' יהושע פדה תינוק שבו בדמים מרובים, לפי שראהו חריף ומפולפל, ואפשר שיהא אדם גדול, וכל שכן מי שהוא כבר אדם גדול. עד כאן. והא דפודה את עצמו בכל ממון שבעולם, היינו רשות, אבל לא חובה, אם לא בסכנת נפשות, ועיין בפרק הכונס סימן ט"ו.

והר"ן כתב ש"א דאפילו הכי מיפשטא מדתניא בפרק נערה שנתפתתה (נב.) נשבית והיו מבקשין ממנו עד עשרה בדמים, פעם ראשונה פודה פעם שניה רצה פודה רצה אינו פודה, רשב"ג אומר אין פודין את השבויין יותר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם, אלמא לרשב"ג אף על גב דליכא דוחקא דציבורא, כי התם דבעל חייב לפדות, אין פודין, כי היכא דלא

ניגרי בהו. ופסק שם הרי"ף ז"ל כרשב"ג, ונראה דפסק כן, משום דסתם מתניתין דהכא כוותיה וליכא למימר דת"ק דהתם נמי מודה כסתמא דמתניתין, אלא דאיהו ורשב"ג בטעמא דתקנתא פליגי, דת"ק סבר דמשום דוחקא דציבורא הוא, ומשום הכי אמר דפעם ראשונה פודה אפילו עד עשרה בדמים, כיון דליכא הכא דוחקא דציבורא, דהא בעל חייב לפדות. ורשב"ג סבר דמשום דלא ניגרי בהו הוא, דלא משמע הכי, דמתניתין דהכא ורשב"ג בחד לישנא מיתנו, ומדטעמא דרשב"ג כי הכי דלא ניגרו בהו, משמע דטעמא דמתניתין נמי משום הכי הוי, ות"ק דהתם לית ליה מתניתין כלל, הלכך בעיין מיפשטא מההיא, אף על גב דלא איפשיט' הכא, ואשכחן טובא דכוותיה, בעיין דלא מיפשטא בדוכתא, ומיפשטא (אדוכתא) מדוכתא אחריתי, דלעיל בגמרא (מב:) איבעיא לן [מעוכב] גט שחרור אוכל בתרומה או, לא ובמס' כריתות (כד:) בפרק המביא אשם תלוי אסיקנא דרשב"ג סבר דאוכל בתרומה, ומשמע התם דהלכתא כוותיה,

וכן נראה דעת הרמב"ם ז"ל שכתב בפ"ח מהלכות מתנות עניים (הי"ב) אין פודין את השבויים ביתר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם שלא יהיו האויבים רודפים אחריהם לשבותן, [וכי תימא, אם כן] תקשי לן ההוא דאמרין פרק הניזקין (נח:) דרב יהושע פדה לאותו תינוק בממון הרבה, יש לומר, דמפני שהכיר בו שהוא תלמיד ותיק עשה כן, שתלמיד חכם אין לנו כיוצא בו, ולא חיישינן בפדיונו לאגרוי כלל אלא פודין אותו בכל מה שיכולין לפדותו, והוא קודם לפדות למלך, כדאיתא בהוריות (יג.).

ולי נראה דבעיין [מהתם] לא מיפשט, דכיון דחיישינן לדוחקא דציבורא, כל שכן דאיכא למיחש לתקנת הבעל, שלא לחייבו בתקנת חכמים לפדותה יותר מכדי דמיה, ואם איתא דהוה מיפשטא מההיא ברייתא הוה להו בגמרא לאתויי הכא. אבל נראה שדעת הראשונים ז"ל היה, דכיון דלא מיפשטא, ואיכא למיחש לתקלה, אין פודין דשב ואל תעשה שאני. ועוד, דכיון דבגמרא פשיט לה מההוא דלוי בר דרגא, לא שבקינן פשטיה דתלמודא משום ספיקא דאביי, דאמר מאן לימא לן ע"כ, והנה מה שכתב כיון דחיישינן לדוחקא דציבורא [ר"ל דאפילו ס"ל טעמא דדוחקא דציבורא], מכל מקום יכול רשב"ג שפיר לחלוק על הת"ק, ולומר שאין הבעל פודה אותה יותר מכדי דמיה, ואם כן לא תוכל לפשוט מרשב"ג מידי. ומה שכתב עוד, אבל דעת הראשונים [ז"ל] הרמב"ם וסייעתו שפסקו לאיסור, מאחר דלא נפשטא הבעיאי, ונוכל לומר דמשום דוחקא דציבורא היתה, אם כן במילי דרבנן למה אזל לחומרא, וכתב שכן היה [דעתם], מאחר דאיכא למיחש לתקלה להחמיר, והנה מה שכתב ועוד כו', חוזר לדבריו הראשונים, דס"ל דלא נפשטא האיבעי, ואפשר דטעמא משום דוחקא דציבורא הוא, ואם כן רשאי לפדות את בניו ואת קרוביו בכל ממון שירצה, אכן מה שכתב דלא שבקינן סתמא דתלמודא מפני דחוי דאביי, לא הבנתי את דבריו, וכי זו סתמא דתלמודא הוא, אין זה אלא מה שאמרו בבית המדרש, ורצה לפשוט האיבעיאי, ודחי שלא יוכלו לפשוט האיבעיאי, בשלמא אי הוה אשכחן סתמא דתלמודא בדוכתא אחריתי דהוי ס"ל הכי, הוה אזלינן בתריה, למסמך עלה יותר מדברי האמוראים, אבל בחד נושא לא שייך לומר סתמא דתלמודא, בקושיא או בפירוקא, וכל מה שכתב הר"ן הוא לפי שיטתו, דפסק התם הלכה כרשב"ג, אכן לפי מה שכתבתי שם דהלכה כת"ק, אם כן נפשוט מיניה דטעמא משום דוחקא דציבורא, על כן צריכים אנו לדברי התוספות והרא"ש דשאני אשתו שהוא כגופו, ועל עצמו לא תיקן.

והאידנא אנשי גומלי חסדים בארץ תוגרמא והסמוכים להם פודים השבויים יותר ויותר מכדי דמיהם, והיינו דמוותרים על דוחקיהו דציבורא שלהם, ה' יוסף על שכרם, ופעולתם לפני ה' צפון בעולם הבא, גם בעו"ה לע"ע נתמעטו ישראל בגולה, ויש לחוס על יתר הפלטה, שלא [תכבה] גחלת ישראל, וגם לעת הזאת מכבידים על ישראל יסורים וענויים לכופם כדי לעבור על הדת ולעשות מלאכה בשבת שלא לצורך. גם אם לא יפדו אותם איכא למחש לרוע לבם, שלא יהרגו אותם, ובסכנת נפשות פודין יותר מכדי דמיהן, עיין

לקמן בסימן ע"א, על כן נדבה לבם בגופם ובממונם לפדות השבויים, וסייעתא דשמיא עמהם.

שמעתי על מהר"ם מרוטנברק ז"ל שהיה תפוס במגדול אייגזהם כמה שנים, והשר תבע מן הקהלות סך גדול והקהלות היו רוצים לפדותו ולא הניח, כי אמר אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהם. ותמה אני, מאחר שהיה תלמיד חכם מופלג ולא היה כמותו בדורו בתורה ובחסידות ושרי לפדותו בכל ממון שבעולם, ואם מרוב ענותנותו לא רצה להחזיק עצמו כתלמיד חכם מופלג מכל מקום היה לו לחוש על ביטול תורה, כאשר כתב בעצמו, שהוא היה יושב בחושך וצלמות בלי תורה ואורה והיה מקונן שלא היו אצלו ספרי הפוסקים והתוספות, ואיך לא היה חש לעון ביטול התורה, מאחר שרבים צריכים לו. ובודאי דעתו היה, שאם יפדו אותו, אם כן יש למיחש שלא יעשו כן כל השרים לתלמיד חכם המופלג שבדור, בעבור רוב הממון, עד שלא יספיק ממון הגולה לפדותם, ותשתכח התורה מישראל.

כי גם שמעתי שהיה בדעת אותו הצורר לתפוס גם הרא"ש תלמידו, ונודע לו וברח לטוליטילא ונצול ברחמיו וברב חסדיו, ומשום הכי אמר החסיד, מוטב שתאבד מעט חכמה היתרת מישראל ממה שתאבד חכמת התורה עיקר, וזה האות שאז פסקה אותו הדבר והשמד לתפוס חכמי הגולה.

ב"ח: יו"ד סימן רנ"ב: אין פודין את השבויים וכו'. משנה סוף פרק השולח וקא מיבעיא להו משום דוחקא דציבורא או דילמא משום דלא ליגרבו ולייתי טפי ת"ש דלוי בר דרגא פרקא לברתיה ב"ג אלפי דינרי זהב אמר אביי ומאן לימא לן דברצון חכמים עבד דילמא שלא ברצון חכמים עבד וכתב הרא"ש ובעיין לא איפשיטא הלכך אפילו בתו אין לפדות דלא ליגרבו אבל על עצמו ועל אשתו שהיא כגופו כדאיתא פרק נערה שנתפתתה לא תקנו וכן על תלמיד חכם לא תקנו כדאיתא פרק הניזקין דפדה תינוק בדמים מרובים לפי שראהו חריף ומפולפל וכ"ש מי שהוא כבר אדם גדול אבל מדברי הרי"ף נראה דאשתו כבתו ואין פודין יותר מכדי דמיהן וכ"כ הרמב"ם פ"ח מהלכות מתנות עניים ופי"ד מהלכות אישות ורבינו נמשך אחר דעת הרא"ש והיא דעת התוספות בפרק השולח והיא דעת הרמ"ה הביאו הרא"ש פרק נערה שנתפתתה ואף על גב דבאבן העזר סימן ע"ח כתב שתי הדיעות כאן סתם דבריו כהרא"ש:

והר"ן בפרק השולח הביא דעת הרי"ף ונחלק עליו ונראה מדבריו דאפילו את"ל דאיבעיין לא איפשיטא ואיכא למימר דמשום דוחקא דציבורא הוא וקרובים יכולין לפדותה יותר מכדי דמיהן אפ"ה באשתו אין מחוייבין לפדותה יותר מכדי דמיה והיינו טעמא דכיון דחיישינן לדוחקא דציבורא כ"ש דאיכא למיחש לדוחקא דבעל שלא לחייבו בתקנת חכמים לפדותה ביותר מבכדי דמיה אבל לבתו ושאר קרוביו דליכא דוחקא דציבורא רשאי לפדות ביותר מכדי דמיהן ועוד דכיון דפשטינן לה מההיא דלוי בר דרגא דרשאי לפדות בתו לא שבקינן פשטא דתלמודא משום ספיקא דאביי דאמר מאן (דאמר מאן) לימא לן כן היא דעת הר"ן בדבריו למעייין בהם ולפיכך נראה לפע"ד דהבא לפדות בתו או קרוביו או אשתו ביותר מכדי דמיהן כלוי בר דרגא לית למיחש דעביד שלא ברצון חכמים ואין למחות בידו דיש לו לסמוך על דברי הר"ן ז"ל אלא דאין לנו לחייבו לבעל בתקנת חכמים לפדות אשתו ביותר מכדי דמיה וכדפסק הרי"ף והרמב"ם:

והבית יוסף הבין מדברי הר"ן שדעתו כרי"ף ורמב"ם דאין חילוק בין אשתו ושאר שבויים ולעולם אין מניחים אותם לפדותם ביותר מכדי דמיהן ואיני יודע היאך היה מפרש מה שכתב הר"ן ועוד דכיון דתלמודא פשט ליה מההיא דלוי בר דרגא לא שבקינן פשטא דתלמודא משום ספיקא דאביי עכ"ל שזה מפורש דסבירא ליה להר"ן דמניחין לפדות בתו וקרוביו ביותר על דמיהן גם בשלחן ערוך כאן (ס"ד) ובאבן העזר סימן ע"ח (ס"ב) פסק דבין באשתו בין בבתו ושאר קרוביו אין מניחין לפדותה ביותר מכדי דמיהן אלא דלעצמו וכן לתלמיד חכם יכול לפדות ביותר מכדי דמיהן ולפעד"נ עיקר דרשאי לפדות ביותר

מכדי דמיהן בין לבתו וקרוביו וכל אדם ואין מוחין כיון דליכא דוחקא דציבורא וכל שכן
דאין מוחין כשבא לפדות את אשתו אלא דאין מחייבין לפדות את אשתו ביותר מכדי
דמיה וכן עמא דבר:

---- ע"כ אין פודין את השבויים יתר על דמיהם ----

ציונים ועיונים נוספים

אבן ישראל, דרשות וחידושים, ר' ישראל מסלנט

במחלוקת בן פטורא ור"ע איך דורשים "עמך", וכלל בהבנת משפט המקשר דבר אחד "עם" השני איזה עיקר ואיזה טפל / עמ' טז ז' ובהערה שם

אבני זכרון, ר' אברהם יעקב זילברשטיין
עד כמה חייב אדם לתרום מרכושו כדי להציל את הזולת, בקונטרס הלכות כבוד אב ואם לאביו הג"ר יצחק זילברשטיין / עמ' רפ"ה

אבני שמואל, ר' שמואל אהרן הלוי פרדס
מעשה במו"צ זקן שמסר לר' שמואל סלנט ז"ל איך שפעם בא אליו איש המוני בתשעה באב ואמר לו שהוא צמא וענה לו שגם הוא צמא וכו', ובא עוד פעם והזכיר לו חומרת היום ט' באב וכו', עד שהודיעו לו שמת, והרב סיפר את המקרה לר' שמואל שעתיד להיות מו"צ שידע להיזהר בחשש סכנה כנ"ל / עמ' פ"ה

אבקת רוכל, שו"ת למרן הבית יוסף
מותר להמנע להעיד עדות כשעלול להסתכן בגופו או בממונו / סי' קצה, הטענה השביעית והשמינית

אגודת אוזב, ר' זאב נחום בורנשטיין
הבבלי חולק על הירושלמי וס"ל דאין להכנס לספק סכנה להציל חבירו. רודף שנפל עליו גל בשעת רדיפה האם מצילין אותו. / ח"א ערך "מחתרת" עמ' 210 והלאה

אגרות משה, שו"ת, ר' משה פיינשטיין
בהסבר מחלוקת בן פטורא ור"ע / אה"ע ד' כו סק"ד
בענין ניתוחים שיש ספק סכנה, ובדברי הגאון הרב הענקין ועוד / יו"ד ב' נח
ליכנס בספק סכנה להציל חבירו, השגה על חכמת שלמה דזקן ואינו לפי כבודו פטור, ועל המנחת חינוך במאבד עצמו לדעת / יו"ד ב' קעד
למה הרמב"ם השמיט דינו של בן פטורא ורבי עקיבא / יו"ד א' קמה
מי שלוחה כספים כדי להציל יהודים בזמן השואה האם חייב מדינא לפרוע או רק ממידת חסידות שהרי כל הציבור היו חייבים בהצלה וכו' / חו"מ ב' סג

אדני פז, ר' פנחס בלייא
הצלת ממון וכבישת עדות ממון מדין לא תעמוד, שו"ט בדברי הח"ח, שער משפט,

העמק דבר ועוד / עמ' 237
אדרת תפארת, ר' אברהם דורי
אם מחויב להכנס לספק סכנה להציל את חבירו מודאי סכנה / ח"א סי' לח
אהלי יהודה, ר' מנחם הלוי אושפזאי
להעיד כדי להציל ממון חבירו כאשר מוציא דיבה על אדם אחר / חלק התשובות א'

אוצר האגדה, ר' משה דוד גרוס
ערך הצלה
אור גדול, הגדול ממינסק ז"ל
סוגיא דתרומות ולהכנס לספק סכנה להציל / סימן א' דף ד והלאה

אור המזרח, ר' ישראל שציפנסקי: עורך
חייך קודמין, מחלוקת בן פטורא ור"ע, מהעורך / כרך כג עמ' 165

אורח נאמן, ר' מנחם איירבאך
בדברי המג"א, ובענין להכנס לספק סכנה ועוד / ח"ד סי' קנ"ו ס"ק פ"ו-פ"ח
אחיעזר, ר' חיים עוזר גרודזינסקי
סכנת נפשות מפקיע דין בעלות הממון / ח"ב טז ה

אילת השחר, הגר"ל שטיינמן
הצלת ממון, ובמניעת חטאים מדין לא תעמוד ועוד / פרשת קדושים / וע"ע באילת השחר סנהדרין בכמה נקודות בסוגיא / סנהדרין עג.
אמרי יעקב, ביאור לשו"ע הרב מאת ר' יעקב מאיר שטרן

אם נמנע ולא הציל את חבירו אך לבסוף חבירו ניצל ע"י אחר האם עבר הראשון על לאו / עמ' קפט, קצ
אפילו עברין במזיד צריך להצילו ועוד / עמ' קצא

אנציקלופדיה תלמודית,
ערך: הצלת נפשות
אסיא, קובץ בעניני רפואה

מאמרו של הגר"י זילברשטיין עד כמה צריך להסתכן להציל חבירו, וכל סכנה שהיה נכנס כדי להרויח ממון (פרנסה) בכה"ג חייב גם להציל חבירו, ועוד חילוקים עיי"ש. / כרך מא, ניסן תשמ"ו, עמודים 5-11

אפיקי ים, ר' יחיאל מיכל רבינוביץ
בדין מציל עצמו בממון חבירו, ולהציל עצמו בממון הקדש / ח"ב סי' לב

באר משה, ר' משה שטרן
אם שייך גם בהצלת ממון ועוד / ח"ח 102

ביאור לרס"ג לגרי"פ פערלא, ר' ירוחם פישל פערלא

ח"א עשה כח עמ' 4-342, וח"ג פרשה ל"ג

בית דוד, מפסקי הגר"י זילברשטיין

מי שכבר נתן שיעור מעשר כספים או חומש האם חייב לתת עבור פיקוח נפש במודעות של הרבנים / טבת תשל"ז

בית הלל, ר' הלל בן נפתלי הירץ

במעשה שגוי העליל על אשה שהבטיחה להמיר דתה ולהנשא לו, וברחה לקהילה אחרת והשר תובע שימסרו אותה להעמידה למשפט, ומסיק ע"פ דברי הב"ח שאפשר למסור אותה בבכ"ג למשפט עיי"ש, / יו"ד סי' קנז

בני בנים, ר' יהודה הרצל הנקין

ליכנס לספק סכנה להציל חבירו / ח"ג סי' מה

בנין ציון, ר' יעקב אטלינגר

השמטת הרמב"ם דין בן פטורא ור"ע ועוד / ח"א קעה

ברכת אבות, ר' ברוך רקובסקי

להכניס עצמו לספק סכנה ועוד נקודות בסוגיא / עמ' תקכב והלאה

ברכת אברהם, ר' אברהם ארלנגר

חי"ך קודמין ובענין מח' בן פטורא ור"ע / ב"מ סב.

בשבילי הרפואה

מאמרו של הגרי"ש אלישיב ברופא בשעה מנוחתו אם מחוייב לטפל בחולים, ובדברי חכמת שלמה ועוד / ח"ט עמ' 15

גליוני הש"ס, ר' יוסף ענגיל

נקודות חשובות בסוגיא עיי"ש / סנהדרין עג

דברי אפרים, ר' אפרים אשרי

אם מותר להציל עצמו ועי"ז יגרום שיהרג חבירו, קונטרס מעמק הבכא, ובענין בן פטורא ועוד עמ' 96

דברי יציב, אדמו"ר מקלויזנברג זצ"ל

בחייב להציל חבירו ביאור בארוכה / ח"ו חו"מ סי' ע"ט

המסתכנים להציל הרבים, יוצאים למלחמה / ח"ו חו"מ פ"א עמ' 208

דברי משפט, קובץ תורני

בדין כובש עדות משום לא תעמוד על דם רעך, מאמרו של ר' חיים פנחס שיינברג / ח"ג עמ' רלג

דינא דחיי, ר' חיים בנבנשתי

בהבנת הדרשות השונות ברודף והצלת נפשות ובביאור דברי הסמ"ג / ל"ת קס"ה

הדרום קובץ תורני

לא תעמוד על דם רעך, הרב בערל וויין / כרך לג עמ' 62

פדיון שבויים לאור ההלכה, הרב יהודה גרשוני / שם עמ' 28

הדרש והעיון, ר' אהרן לוין

וחי אחיך עמך, בן פטורא וכו' / בהר סימן רפ"ו

הלכה ורפואה, העורך: ר' משה הרשלה

בכל הסוגיא דלא תעמוד, הרב משה הרשלה / ח"ב עמ' כט והלאה

בן פטורא, הרב משה הרשלה / ח"ב עמ' לו חובת האדם בממונו כדי להציל את חבירו מסכנה / ח"ג עמ' מה

להוציא בת מן הבית כאשר היא משפיע לרעה על האחים / הצלה של חיים רוחניים / הצלה רוחנית / ח"א עמ' שמב

להציל הזולת כאשר הוא עצמו נחלש או נחלה / ח"ד עמ' קלט

ליכנס לספק פקוח נפש כדי להציל חיי חבירו / ח"ג עמ' קנח

תרומת כליה, סוגיא דלהכניס עצמו בספק סכנה / הרב משה הרשלה / ח"ב עמ' קכב

תרומת כליה, סוגיא דלהכניס עצמו בספק סכנה / הרב משה מייזלמן / ח"ב עמ' קיד

העמק שאלה, ביאור לשאלות לנצי"ב מוולאזין

להחיות את חבירו ולהצילו מסכנה עד כדי חיי עצמו ולא שייך כאן חומש וחילוק מפדיון שבויים / שאילתא לח' א'

לא תעמוד כולל עדות בדיני ממונות / שאילתא סט א'

ליכנס בספק סכנה להציל חבירו / שאילתא קכט ד'

בגמ' נדרים פא. כביסתן קודמת, ובענין ספק סכנה ובסוגיא דבן פטורא ור"ע / שאילתא קמו ד'

הצבא כהלכה, ר' יצחק קופמן

דיני הצלה ופיקוח נפש, הרבה דינים חשובים עיי"ש / פרקים יב-טו ובהערות שם

ויען אברהם, ר' אברהם פלאגי

בדין עדות (שקר בפני ערכאות גוים) להציל חבירו כאשר יגיע לעדים ספק סכנה או נזק, / חו"מ סי' ב'

חמדת ישראל, ר' מאיר דן פלאצקי

בשיטת הרמב"ן להחיות גר תושב ולהצילו אפילו בשבת, ובמחלוקת בן פטורא ור"ע / קונטרס נר מצוה אות נב (עמ' יד)

חמש היריעות, ר' דוד זילבר

המונע תוכחה עובר גם בלא תעמוד על דם רעך / פרשת קדושים בפסוק

חתם סופר, ר' משה סופר

בענין בן פטורא ור"ע חי"ך קודמין / חידושי ב"מ סב, וע"ע שו"ת חו"מ קע"ז בסופו בחילוק בין יחיד לציבור

טעם ודעת, ר' משה שטרנבוך שליט"א

במקום סכנה ומכשול חייב להודיע לחבירו גם אם יש בזה דברי רכילות / פרשת קדושים בפסוק

יחזה דעת, ר' עובדיה יוסף

מי שיודעים עליו שיש לו מחלה שמסוכן שיהיה לו רשיון נהיגה האם מחוייב להודיע לרשויות על כך / ח"ד סי' ס

יחל ישראל, ה' ישראל מאיר לאו

חובת האדם להכנס להצלת חבירו בסכנה מצידו או ללא סכנה / ח"ב סימן ס', וסימנים סו-סז

כלי חמדה, ר' מאיר דן פלאצקי

בדברי חכמת שלמה, חסיד שוטה, הצועק לא להצילו, ובדברי יד רמה דא"צ להציל חבירו בממונו, ועוד עיי"ש / פרשת כי תצא עמ' קפו והלאה

כנסת הגדולה ושיורי, ר' חיים בנבנשתי

ליקוט פוסקים חשובים בסוגיות לא תעמוד / יו"ד סי' קנ"ז שיורי כנה"ג, חו"מ סי' תכ"ה-תכ"ו

לא תעמוד על דם רעך, ר' אלדד שמואלי

בענין חיוב לקרב רחוקים / כל הקונטרס

לאור ההלכה, הרב זיון

מאבד עצמו לדעת תמיה על מנ"ח שאין אדם בעלים על נפשו / עמ' שכב והלאה

לב אברהם, ר' אברהם וויינפלד

בענין להציל עצמו בממון חבירו / סי' ע"ב

לב אריה, ר' אריה ליב גרוסנס

סימן בענין לא תעמוד על דם רעך והצלת נפשות גם בהוצאות ממון, הקשר בין לא תעמוד לעשה של והשבותו לו / בדברי ה"חכמת שלמה" שבדרך בזיון אינו מחוייב / ח"א סימן מב

מגדל עוז, ר' יעקב עמדין

דינים רבים הנוגעים לסוגיותינו: סוגיא דתרומות תנו לנו אחת וכו', דיני קדימה בהצלת נפשות ועוד / אבן בוחן, הלכות קידוש השם אות סב והלאה.

מהר"י ברונא, רבינו ישראל מברונא

בדין פיצוי כספי למי שהציל אשה ובתה משבי, / סי' רלו
בסכנות העלילות של הגוים איך מחלקים בדמי פדיון וכו' / סי' רסו

מהר"ל דיסקין, ר' יהושע ליב דיסקין

מאבד עצמו לדעת חייבים להצילו בשבת עיי"ש עוד / שו"ת קונטרס אחרון סימן ה' אות יד

מהרש"ם, ר' שלום שוורדן

להציל עצמו בממון חבירו / ובתשלומים על הצלה / חלק ה' סימן נד ד"ה בדבר מה

מוריה, קובץ תורני מכון ירושלים

עד כמה חייב האדם לטרוח בהצלת נפשות וגם בהוצאת ממון להנ"ל, בתוך מאמרו של הגרש"ז אוירבאך ז"ל "בירורים וספיקות בענין פקוח נפש דוחה שבת / כרך טז' עמ' י והלאה
בירור בענין השתלת אברים מחיים לחיים, כשיש ספק סכנה לתורם או כשאין כלל סכנה, הרב יעקב וינברגר / כרך כא' עמ' סב והלאה
פקוח נפש והגדרת דחיית נפש מפני נפש / הרב זלמן נחמיה גולדברג כרך מח' עמ' מח והלאה
מחלוקת בן פטורה ור"ע וסוגיא דמס' תרומות ועוד, ר' יהודה לייב הרכבי / כרך פ' עמ' צה

והלאה

מסירות נפש של יחיד להצלת רבים ובענין הצלת כלל ישראל, הגי' שלמה זלמן פינס כרך קיב, עמ' נח והלאה

אי חייב לתת כל הונו כדי שלא יעבור על ל"ת שאין בו מעשה, הרב חיים גדליה צימבליסט / כרך קיב עמ' צט והלאה

מלא הרועים, ר' יעקב צבי יאליש

לא תעמוד על דם רעך אינו נדחה משום כבוד הבריות / ח"א עמ' נא.

מנחת אשר, ר' אשר זעליג וייס

חייך קודמין / ויקרא סי' נט

מנחת יצחק, ר' יצחק וייס

בדברי חכמת שלמה, ראייה מפורשת מגמ' שבועות דלא כדבריו, ורמב"ם עדות א ב ובכס"מ שם דלא כדבריו / ח"ה ח' י 46
להכניס עצמו לסכנה ועוד / ח"ה סימן ז-ח

מנחת סולת, ר' דוד זעמן

בדברי חכמת שלמה, ובענין מאבד עצמו לדעת/ חינוך מצוה רלו

מעיל שמואל, ר' שמואל אהרן יודלביץ

בענין לא תעמוד על דם רעך / פסחים פ"ב עמ' טז

מצודת דוד, הרדב"ז

מצוה תעו, תעח

מצוות הלבבות, ר' מרדכי ליכטשטיין

חייב להשתדל להציל ממון חבירו וכ"ש אם הוא נוגע לנפשות, ואם אינו עושה כן עובר על מ"ע דואהבת ועל ל"ת דלא תעמוד על דם רעך, אולם בהצלת ממון אינו מחוייב להוציא הוצאות / פ"ב הל' אהבת ישראל ושנאתו ס"ק ד',

ובדרך מצוותיך שם משיג על שואל ומשיב דלא כתב כן עיי"ש, וכן מביא ראיות שלהצלת ממון חבירו אינו מחוייב להוציא הוצאות.

ליכנס לספק סכנה להציל את חבירו / שם ס"ק ז' וב"דרך מצותיך" באריכות בכל נושא הירושלמי והמפרשים.

מצות השם, ר' יונתן שטייף

סימן ז' [שם ו' בטעות] עמ' נא

מרגליות הים, הר' ראובן מרגליות

כמה נקודות חשובות בסוגיא / סנהדרין עג

מרחשת, ר' חנוך אייגש

הוצאת ממון, כל ממונו, עבור הצלת חבירו / ח"א סימן מג אות ז

משך חכמה, ר' מאיר שמחה הכהן

אינו צריך להכניס עצמו לסכנה להציל את חבירו / פרשת שמות לך שוב מצרים כי

משנת אברהם על סמ"ג, ר' אברהם אהרן פרייס

ל"ת קסה

משנת פיקוח נפש, ר' יוסף לורנץ

ביאורים מקיפים בכמה סימנים בסוגיות פיקוח נפש והצלה שנוגע בנקודות רבות בל"ת

דלא תעמוד עיי"ש / עמ' 194 והלאה

משפט כהן, ראי"ה קוק

הצלת חבירו, בן פטורא ועוד / חו"מ סי' קמד

משפטי הלוי, ר' הלל יצחק הלוי

להציל עצמו או אחרים בממון חבירו, כלב איים על נהג אוטובוס וקם אחד והרג את הכלב, או אטמו חדר בדבק בזמן המלחמה ונגרם נזק לקירות וצריך צביעה חדשה וכדומה / ח"א פרק ב' לסכן עצמו כדי להציל חיי הזולת, לחלק ילד מתוך בית בוער, גיוס בזמן מלחמה, האם חייל צריך לסכן עצמו להציל חבירו הפצוע תחת אש / ח"ב סימן ו'

משפטי עזיאל, ר' בן ציון מ חי עזיאל

חובת הגדת עדות מדין לא תעמוד על דם רעך / חו"מ סימן יג

משפטי שמואל, ר' שמואל ברוך ורנר

בירור מקיף בכל דיני קדימה, ובדין בן פטורא ועוד / סימן ד'

נודע ביהודה, הג"ר יחזקאל לנדא

== תנינא יו"ד סי' ע"ד

נפש חיה, ר' ראובן מרגליות

משיג על חכמת שלמה בחריפות / סימן יג אות ג

נשמות אברהם, ד"ר אברהם אברהם

כמה נקודות חשובות / חו"מ סי' תכו

נשמת כל חי, ר' חיים פאלאגי

להציל חבירו ע"י הוצאת ממון או בממון חבירו / חו"מ סי' מ"ח

נתיבות חיים, ר' משה קאופמן

אם לאו זה שייך גם בממון, ובענין החיוב להעיד משום לאו זה / זרע חיים עמ' תכ

סדר משנה, ר' וואלף באסקוויץ

בסוגיא דתרומות ובדברי הכס"מ שם / יסודי התורה פ"ה הל' ה'

ספר חסידים, רבינו יהודה החסיד

הדיוט יכול לבקש שיהרגנו במקום ת"ח, עובדא דר' ראובן אצטובלי / תרצח הצלת מת מדליקה, טריפה ואחד בריא יציל החי הבריא / תשכד חכם פודין גם יותר מכדי דמיו / תתקכו כמה חילוקים בענין הצלת גוי חבירו ועוד / תתריח לא ידקדק בשעת שריפה אם הקטן הוא גוי או ישראל אלא יציל כולם אפילו בשבת / תתסו

לא יכנס לבית בוער באש / תרעז

לא ימנע להציל אשה בנהר אע"פ שצריך להסתכל וכו' / קכו

לא ירחוק עם אדם מוכה שחין (מחלה מדבקת) משום ואהבת ומשום ונשמרתם / תרעג

לא להציל רוצח שבורח אליך / תרפג

לא לכנס בסכנה להציל חבירו / תרעד

להציל אשה טבעת בנהר, ביום רע ראה / תשטו

מי שהולך לפדיון שבויים לא יתענה כי מחליש את עצמו למצות הצלה / תריח

עבודת המלך, ר' מנחם קרקובסקי

סוגיא דתרומות ועוד / יסודי התורה פ"ה הל"ה

עמודי הארזים, ר' אלעזר חזן

יראים סי' מ"ז

ערוך השולחן, ר' יחיאל מיכל עפשטיין

חו"מ תכו, אר"ח שכט

ערוך לנר, ר' יעקב יוקב עטלינגר

בביאור הסוגיא סנהדרין / סהדרין עג

פתחי חושן, ר' יעקב ישעיה בלוי

דיני הצלת חבירו מסכנה בספרי הפוסקים / ח"ה פ"ב

פרדס יוסף, ר' יוסף פאצאנובסקי

ספק סכנה, בן פטורה ור"ע / בהר סי' ל"ו

צבא הלוי, ר' צבי אליהו שטינברג

בענין לא תעמוד על דם רעך / ח"א סימן ו'

צביון העמודים, ר' צבי שפירא

ביאורים בדברי הסמ"ק / סימן עח

ציץ אליעזר, ר' אליעזר ואלדנברג

בדין החזון איש בהטיית חץ מרבים ליחיד ועוד / חלק ט"ז סימן ע

בשעת מלחמה שאני, וחייב להכניס עצמו לסכנה להציל חבירו ומדין הלכות צבור לטובת העם ועוד עיי"ש / חלק יב סימן נז, חלק יג סימן ק

האם אפשר לקנוס המונע להציל ודיון בדין תשלומים והוצאת ממון להצלת חבירו / חלק יט סימן סג

האם רופא צריך להכניס עצמו למקום סכנה כגון לטפל בחולה עם מחלה מדבקת והאם יש חילוק בינו לכל אדם / חלק ט סימן יז אות ה

הפסד ממון להצלה בשב ועל תעשה, רופא שיפסוד תעודתו והרבה כסף ע"פ הממשלה, חתם סופר שאין לבזבז כל ממון בשב ועל תעשה / חלק יט סימן א-ב, חלק יח סימן מ'

לגלות מום גדול משום לא תעמוד על דם רעך, מביא דברי פתחי תשובה ועוד / חלק טו סימן ד

להכניס עצמו בסכנה להציל חבירו (בציור של השתלת איברים) דיון בכל הנושא: ב"ח, רדב"ז, מגדל עוז, יד אליהו / חלק י סימן כה אות ז

להכניס עצמו בספק סכנה ועוד / חלק ט סימן מה

לחלל שבת או להציל אדם שהכניס עצמו לסכנה או מאבד עצמו לדעת / חלק ח סימן טו אות ד

לתרום כדריות דם וכו' תשובת הרב וואזנר ועוד / חלק טז סימן כג

שבות יעקב, ר' יעקב רישר

אשת איש הפקירה עצמה לזנות כדי להציל
אחרים מרוצחים מבאר שיש לה מצוה גדולה
של הצלה אבל היא אסורה לבעלה / ח"ב סי'
קז

שבט הלוי, ר' שמואל הלוי וואזנר

בדיני ספק פיקוח נפש ועוד / ח"א ס'
מדוע כל אחד לא חייב להוציא סכומי כסף
גדולים להצלת נפשות / ח"ה קעד

שבט מיהודה, ר' איסר יהודה אונטרמן

בדין מציל עצמו בממון חבירו / עמ' 92
האם חייב להכניס עצמו לספק סכנה / 52, 94

שרי חמד, ר' חזקיה מדיני

מותר להציל עצמו בממון חבירו אבל צריך
לשלם עי"ש אריכות מהרבה פוסקים ובפרט
ראב"ד שטמ"ק ועוד / ח"א מערכת א' (אין לך
דבר שעומד...) עמ' 14

חייב להציל חבירו אפילו מספק סכנה, ואם
מותר לשקר בשביל להציל חבירו והאם גם
מותר לישבע שקר בבית בין של גויים / מערכת
ל' כלל קמד, ח"ד עמ' 173

שואל ומשיב, ר' יוסף שאול נטנזון

בענין כובש עדותו מלאו דלא תעמוד, ובדברי
השאלות סי' סט והרמב"ם ושער משפט,
(וע"ע "מצוות הלבבות" לעיל) / תנינא ח"ג סי'
ק"י

שיעורי רבי אלחנן, ר' אלחנן וסרמן

בסוגיא דבן פטורא וחי"ך קודמין / סימן ה'
שיעורי רבי שמואל, ר' שמואל רחובסקי
בחידושו של ר' שלמה קלוגר בזקן ואינה לפי
כבודו שאינו חייב להציל / ב"מ עמ' 337

שלחן המלך, ר' יוסף אבן עזרא

החויב להעיד משום לא תעמוד על דם רעך /
הל' רוצח פ"א

שמע אברהם, ר' אברהם פאלאגי

למסור זיפן למלכות / סימן יח

שער משפט, ר' ישראל איסר

עדות בהצלת ממון האם חייב מן התורה גם
בדלא תבעו משום לא תעמוד / חו"מ סי' כח
אות ב

שפתי צדיק, ר' פנחס מנחם אלטר

ספק של זקינו חידושי הרי"ם ז"ל אם הקיתון
ביד שלישי ובפניו שני צמאים לאיזה יתן /
בהר סימן ל"ד

שרידי אש, ר' יחיאל וינברגר

חי"ך קודמין / להכניס עצמו לסכנה כדי להציל
את חבירו / מאמר של הרב שטרנבוך והערות
מבעל שרידי אש / ח"ב סי' לד

בסוגיא דמס' תרומות, אל ימסרו להם אחד
מישראל, בביאור דברי התוספתא והירושלמי,
בדברי הב"ח שם, מעלה סברא שכל המשנה
דאין מוסרין הוא רק אליבא דבן פטורא אבל
לר"ע שחי"ך קודמין יתכן שמוסרין ע"י גורל,
/ ח"ב סי' לח

תורה שבעל פה, קובץ תורני

"גדרים בקידוש השם", ר' איסר יהודה
אונטרמן, שם בסימן ח האם יש חילוק בין
סכנת נפשות של יחידים לבין אם הסכנה
מרחפת על ציבור שלם / כרך יד עמ' יד
"חובת הצלת נפש ומניעתה" הרב יצחק קולין
ז"ל, אות (ב) חי"ך קודמין וחי' אחיך עמך,
מחלוקת בן פטורא עם רבי עקיבא / כרך כה
עמ' ??

"יחיד מול רבים בהצלת נפשות", הר"ר נחום
רקובר / כרך לו עמ' צד

תורת אמת, ר' אהרן ששון

פדיון שבוים על מי לשלם, מובא בכנה"ג / סי'
מה

תורת חיים, ר' אברהם חיים שור

דין רודף נלמד מפסוק לא תעמוד גם למסקנה
/ סנהדרין עג.

תחומין, קובץ תורני

הלשנה ודיווח על עבירות תנועה, גם רופא
שצריך לגלות שנהג אינו ראוי לנהוג, הרב יונה
פודור / כרך כא עמ' 193

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך

תרומת כליה הכרוכה בסכנה, ובסוגיא דספק
סכנה ועוד / ח"ב סי' תשלג, ח"ג סי' שס, ח"ה
סי' שפז-ח

הצלת איש קודמת לאשה / ח"ד סי' ריז
כמה צריך להשתדל להציל חולה לחיי שעה
/ ח"ג סי' שסו

להכריח חולה לקבל טיפול, בין בסכנת נפשות
בין בסכנת אבר / ח"א סי' תתנט

שיעור הממון שחייב להוציא להצלת נפשות
/ ח"ה עמ' תקצב. הוצאת ממון עבור קירוב
רחוקים מדין לא תעמוד על דם רעך / שם עמ'
תקצה

להציל חולה אם יחיה אח"כ חיי יסורין
והחולה מבקש שיתנו למות / שם עמ' תקצח

עיין שו"ת ר"י ברונא רלו רלו מי שפדה אשת חבירו ומבקש שכר ...==